

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ SİYASETİ VE
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİNDE
DOĞU AKDENİZ: HİDROKARBON KAYNAKLARININ
KIBRIS SORUNU'NUN ÇÖZÜMÜNE ETKİSİ (2000-2016)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Emre ERDEMİR

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Emirhan GÖRAL

İSTANBUL – 2018

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ ENSTİTÜSÜ

ONAY SAYFASI

Enstitümüz AB Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Türkçe / İngilizce Yüksek Lisans Programı öğrencisi Emre ERDEMİR'İN, Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliğinde Doğu Akdeniz: Hidrokarbon Kaynaklarının Kıbrıs Sorunu'nun Çözümüne Etkisi (2000-2016) konulu tez çalışması 21.05.2018 tarihinde yapılan tez savunma sınavında aşağıda isimleri yazılı jüri üyeleri tarafından **OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞU** ile **BAŞARILI** bulunmuştur.

Onaylayan:

Doç. Dr. Emirhan GÖRAL

Danışman

Doç. Dr. Çiğdem NAS

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üye. Muzaffer ŞENEL

Jüri Üyesi

21/05/2018 tarih ve 2018-10 sayılı Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın her aşamasında bilgi ve yönlendirmeleri ile benden yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Emirhan GÖRAL'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Ayrıca tez çalışmam için görüşlerine başvurduğum Sayın Prof. Dr. Mert BİLGİN, Sayın Prof. Dr. Mitat ÇELİKPALA, Sayın Yrd. Doç. Dr. Hamdi Akın ÜNVER, Sayın Dr. Zühal Mert UZUNER'e, gazeteci/yazar Karel VALANSI'ye verdikleri bilgiler ve nezaketleri için teşekkür ederim. Yine tez çalışmam için görüşlerine başvurduğum enerji uzmanı Sayın Sohbet KARBUZ'a çalışmayla ilgili değerli tavsiyeleri için minnettarım.

Tez yazım sürecinde bana destekleriyle güç veren arkadaşlarım Seval KINALI ve Ali Yaşar ŞEN'e iyi niyetleri için teşekkür ederim.

Aynı zamanda tüm eğitim hayatım boyunca olduğu gibi yüksek lisans döneminde de maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen annem Oya ERDEMİR, babam Namık Kemal ERDEMİR ve kardeşim Anıl ERDEMİR başta olmak üzere tüm aile üyelerime şükranlarımı sunarım.

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ SİYASETİ VE
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
İSTANBUL 2018

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİNDE
DOĞU AKDENİZ: HİDROKARBON KAYNAKLARININ
KIBRIS SORUNU'NUN ÇÖZÜMÜNE ETKİSİ (2000-2016)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
EMRE ERDEMİR

ÖZET

Enerji, devletlerin ulusal çıkarları ve birbirleriyle olan ilişkilerinde çoğunlukla önemli bir politika alanı olmuştur. Enerji kaynakları rezervlerinin bulunması, çıkarılması ve taşınması gibi alanla ilgili teknik konular, uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde devletlerin politika yapım süreçlerinde etkili olmuştur. Enerji kaynaklarına sahip olan devletler, bu ‘nimeti’ bir araç olarak ithalatçı devletlere karşı kullanmış, ithalatçı devletler de bu dezavantajlı durumlarını ortadan kaldırmak için alternatif yöntemler izlemiştir. Bu durum, günümüzde de artarak devam etmektedir. Özellikle küreselleşmenin ve teknolojinin artan hızı sayesinde devletler, enerji jeopolitiğinde etkili olmak için her zaman çıkarlarını ‘maksimize’ etmek için çalışmışlardır.

Enerjinin uluslararası ilişkilerdeki yukarıda belirtilen etkisi, konuyla ilgili çalışma yapmak konusunda en önemli faktör olmuştur. Bu anlamda çalışmanın hipotezi; Avrupa Birliği’nin enerji politikasına ve güvenliğine Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının nasıl bir katkıda bulunabileceği ve oluşan/oluşacak durumun Kıbrıs Sorunu’nun çözümü için kolaylaştırıcı bir rol oynayıp oynayamayacağı belirlenmesidir. Çalışmanın hipotezinin oluşturulmasında; incelenen alanla ilgili literatür çalışması yapılmak suretiyle, konuyla ilgili yapılmış olan yayınlar incelenmiştir. Literatür çalışması sonucunda daha önce konuyla ilgili yayınlarda detaylı şekilde incelenmeyen Kıbrıs Sorunu’nun çözümünde Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının rolünün belirlenmesi hedefine odaklanarak, konunun hem iç politika hem de dış politika bağlamında değerlendirilmesi şeklinde bir yaklaşım

benimsenmiştir. Ayrıca çalışmayla ilgili çalışan ve yayınları olan akademisyenler ile uzmanlarla kişisel görüşmeler yapılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde; çalışmanın dış politika yaklaşımı ‘Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının önemi’ başlığı altında Avrupa Birliği’nin enerji ihtiyacının tespit edilmesine çalışılmıştır. Böylece Avrupa Birliği’nin enerji alanındaki durumu belirlenmiş, bu bağlamda Doğu Akdeniz coğrafyasının Birlik enerji politikasına nasıl bir katkıda bulunabileceği Doğu Akdeniz ülkelerinden bazılarının (İsrail, Mısır, Lübnan, Güney Kıbrıs) hidrokarbon kaynakları incelenmesiyle yapılmıştır. Belirtilen ülkeler dışındaki bölge ülkelerinin hidrokarbon kaynakları konusundaki görüşleri de bölüm içerisinde dolaylı olarak belirtilmiştir. Avrupa Birliği’nin enerji ihtiyacı ile Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları arasındaki bağlantıyı sağlamak için Kıbrıs’ın enerji geçiş noktası kullanılarak, enerji kaynaklarının Avrupa Birliği’ne taşınması için gerekli olan koşullar, yapılan yatırım projeleri değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde; Kıbrıs Sorunu, çalışmanın iç politika yaklaşımı olarak değerlendirilmiştir. Bölümde; Kıbrıs Sorunu’nun tarihsel sürecine kısaca değinilerek, sorunun günümüze kadar gelen süreci incelenmiştir. Kıbrıs müzakerelerinde mevcut görüşmeler dönemi, Kıbrıs ve çevresindeki hidrokarbon kaynaklarının keşfedilmesi ve çıkarılması süreçlerinin yaşandığı bir dönem olarak, sorunun çözümünde enerjinin nasıl bir rol oynayabileceği üzerine anlatımlara yer vermektedir. Bu nedenle bölümde Güney Kıbrıs ile Türkiye arasında Avrupa Birliği üyelik süreci içerisinde yaşanan gelişmelerin, tarafların hidrokarbon kaynakları konusunda yaşadıkları MEB ve kıta sahanlığı sorunları üzerine etkileri de yer almıştır.

Çalışmanın son bölümünde; ilk iki bölümde incelenmeye çalışılan Avrupa Birliği enerji ihtiyacı özelinde Avrupa Birliği enerji güvenliğinin Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları sağlanmasının nasıl olacağı, Kıbrıs Sorunu’nun enerji için kolaylaştırıcı olup olamayacağı üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Doğu Akdeniz, Avrupa Birliği, Hidrokarbon Kaynakları, Kıbrıs Sorunu, Enerji Politikaları.

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Emirhan GÖRAL

Sayfa Sayısı : 100

T.C.
MARMARA UNIVERSITY EUROPEAN
UNION INSTITUTE DEPARTMENT
OF EU POLITICS AND
INTERNATIONAL RELATIONS
ISTANBUL, 2018

EASTERN MEDITERRANEAN IN ENERGY SECURITY
OF THE EUROPEAN UNION:
THE EFFECT OF HYDROCARBON RESOURCES
ON THE CYPRUS ISSUE SOLUTION (2000-2016)

MASTER THESIS

EMRE ERDEMİR

ABSTRACT

Energy has often been an important policy area for states' national interests and their interrelationships. Technical issues related to the discovery, extraction and relocation of reserves of energy resources have been influential in the policy-making processes of states within the discipline of international relations. States with energy sources have used this 'blessing' as an instrument against importer states, and importer states have followed alternative methods to remove these disadvantages. This situation continues to increase today. Especially thanks to the increasing pace of globalization and technology, the states have always tried to 'maximize' their interests to be effective in energy geopolitics.

The above-mentioned effect of energy on international relations has been the most important factor in studying the subject. The hypothesis of working in this sense; The European Union's energy policy and security is to determine how the Eastern Mediterranean hydrocarbon resources can make a contribution and whether the situation that is to be formed will play an enabling role for the solution of the Cyprus Problem. In creating the hypothesis of work; literature studies on the field to be examined have been carried out and publications on the subject have been examined. As a result of the literature review, an approach has been adopted, focusing on the objective of determining the role of the Eastern Mediterranean hydrocarbon resources in the solution of the Cyprus Problem, which has not been examined in detail in previous publications, and evaluating it in both domestic and foreign policy contexts. In addition, personal interviews were held with the academicians and experts who are working and publishing related to the work.

In the first part of the study; the foreign policy approach of the study was undertaken to determine the energy needs of the European Union under the heading 'The importance of Eastern Mediterranean hydrocarbon resources'. Thus, the situation of the European Union in the energy field has been determined, and how the Eastern Mediterranean geography can contribute to the Union energy policy has been examined by examining the hydrocarbon resources of some of the Eastern Mediterranean countries (Israel, Egypt, Lebanon, Southern Cyprus). The opinions of the countries other than the mentioned countries on the hydrocarbon resources are mentioned indirectly in the chapter. In order to ensure the connection between the European Union's energy needs and the Eastern Mediterranean hydrocarbon resources, the investment requirements for the transfer of energy resources to the European Union were assessed using the energy transfer point of Cyprus.

In the second part of the study; the Cyprus Problem is considered as a domestic policy approach to working. In chapter; by briefly addressing the historical process of the Cyprus Problem, the process of the problem up to the day is examined. The current negotiations period in Cyprus negotiations includes a discussion of how energy can play a role in the solution of the problem, as a period in which the exploration and extraction processes of hydrocarbon resources in Cyprus and its environment are experienced. Therefore section between Cyprus and Turkey of developments in the European Union accession process, part of hydrocarbon resources

In the last part of the study; the European Union's energy needs to be examined in the first two chapters are based on how the European Union energy security will provide Eastern Mediterranean hydrocarbon resources and how the Cyprus problem will be helpful for energy.

Key Words : Eastern Mediterranean, European Union, Hydrocarbon Resources, Cyprus Issue, Energy Politics.

Advisor : Assis. Prof. Emirhan GÖRAL

Number of Pages : 100

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar, GRAFİKLER VE HARİTALAR LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: ENERJİ GÜVENLİĞİNİN NEO-REALİST BİR BAKIŞ	
AÇISIYLA DEĞERLENDİRİLMESİ.....	4
1.1. ENERJİ GÜVENLİĞİ ÜZERİNE TEORİK BİR ÇERÇEVE OLARAK NEO- REALİZM.....	4
1.2. REALİZME GENEL BİR BAKIŞ.....	4
1.2.a. Devletlerin Temel Aktör Olması.....	5
1.2.b. Uluslararası Sitemin Anarşik Yapısı.....	5
1.2.c. Kendi Kendine Yeterlilik.....	6
1.2.d. Güçler Dengesi.....	7
1.3. NEO-REALİZMİN AÇIKLAMA DERİNLİĞİ.....	7
1.4. DEĞİŞEN ULUSLARARASI YAPININ KARŞISINDA NEO-REALİZMİN GEÇERLİLİĞİ.....	9
1.5. ENERJİ GÜVENLİĞİNDE NEO-REALİZM.....	9
İKİNCİ BÖLÜM: DOĞU AKDENİZ HİDROKARBON KAYNAKLARININ	
ÖNEMİ.....	11
2.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ İHTİYACI.....	11
2.2. DOĞU AKDENİZ HİDROKARBON KAYNAKLARI.....	20
2.2.a. İsrail'in Doğu Akdeniz Hidrokarbon Kaynakları.....	24
2.2.b. Mısır'ın Doğu Akdeniz Hidrokarbon Kaynakları.....	28
2.2.c. Lübnan'ın Doğu Akdeniz Hidrokarbon Kaynakları.....	31
2.2.d. Güney Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz Hidrokarbon Kaynakları.....	34
2.3. KIBRIS ADASI'NİN ENERJİ GEÇİŞ NOKTASI OLARAK KULLANILMASI.....	39
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KIBRIS SORUNU.....	51
3.1. KIBRIS SORUNU'NUN TARİHSEL SÜRECİ.....	53
3.1.a. Kıbrıs Adası'nın Statüsü: İhtilafın Sorun Haline Dönüşmesi.....	54

3.1.b. Kıbrıs Sorunu'nda Müzakereler Dönemi	56
3.1.c. Annan Planı'ndan Günümüzdeki Mevcut Görüşmelere Giden Süreç	58
3.2. GÜNEY KIBRIS'IN AB ÜYELİĞİNİN KIBRIS SORUNU'NA VE TÜRKİYE'NİN AB İLE İLİŞKİSİNE ETKİSİ	60
3.3. KIBRIS MÜZAKERELERİNDE GÜNCEL GELİŞMELER.....	64
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: KIBRIS SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNDE ENERJİ TEDARİKÇİSİ OLARAK KIBRIS'IN ROLÜ	75
4.1. AKÇT ÖRNEĞİNDE ENERJİ ALANINDA İŞ BİRLİĞİNİN ÇATIŞMAYI ÇÖZÜMLEMESİ.....	75
4.2. DOĞU AKDENİZ HİDOKARBON KAYNAKLARININ TİCARİLEŞTİRİLMESİNİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER VE KIBRIS SORUNU'NA ETKİSİ.....	77
SONUÇ.....	83
KAYNAKÇA	85

TABLolar, GRAFİKLER VE HARİTALAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo-1 : AB-28 Enerji Üretimi, 2005-2015 (Milyon Ton Petrol Eş Değeri).....	23
Grafik-1 : Birincil Enerji Kaynaklarına Göre AB-28 Enerji Üretimi, 2005-2015 (Milyon Ton Petrol Eş Değeri)	24
Grafik-2 : AB-28 Enerji Üretimi 2005-2050.....	25
Grafik-3 : AB-25 Birincil Enerji Talebi, Arzı ve Üretimi (1995-2050).....	26
Grafik-4 : AB-28 Enerji Bağımlılığı Oranları 2005-2015.....	27
Tablo-2 : AB-25 Birincil Enerji Kaynaklarında Dışa Bağımlılık.....	28
Tablo-3 : AB-28 Birincil Enerji Kaynakları 2005-2015.....	29
Harita-1 : Akdeniz ve Alt Bölgeleri	31
Harita-2 : Noa/Mari B Gaz Sahaları	32
Harita-3 : Lübnan'ın Birinci Lisans Turu İçin Açtığı Bloklar	44
Harita-4 : Türkiye'nin Kıta Sahaneliği, Güney Kıbrıs-Mısır, Güney Kıbrıs-Lübnan MEB Sınırları, Güney Kıbrıs Ruhsat Blokleri.....	57
Harita-5 : Doğu Akdeniz Enerji Koridoru Yatırım Projeleri	59
Harita-6 : Annan Planı'na Göre Kıbrıs Adası'nın Haritası (2004)	70

KISALTMALAR LİSTESİ

2D	: Two Dimensional (İki Boyutlu)
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKEL	: Progressive Party of the Working People (Emekçi Halkın İlerici Partisi)
AT	: Avrupa Topluluğu
BBC	: British Broadcasting Corporation (İngiliz Radyo Televizyon Kurumu)
BİLGESAM	: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BP	: British Petroleum
BMDHS	: Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CIA	: Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Ajansı)
EEZ	: Exclusive Economic Zone (Münhasır Ekonomik Bölge)
EOKA	: Etkniki Organosis Kibriyon Agoniston (Kıbrıslı Milli Mücadele Örgütü)
EUROSTAT Kurumu)	: Statistical Office of the European Commission (Avrupa Birliği İstatistik Kurumu)
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
HAK	: Hükümetler Arası Konferans
IEA	: International Energy Agency (Uluslararası Enerji Ajansı)
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KOGAS	: Korean Gas Corporation (Kore Gaz Şirketi)
km²	: Kilometrekare
LNG	: Liquefied Natural Gas (Sıvılaştırılmış Doğal Gaz)
m³	: Metreküp

MDA	: Merkez ve Doğu Avrupa
MEB	: Múnhasır Ekonomik Bölge
PGS	: Petroleum Geo-Services
TANAP	: Trans-Anadolu Doğalgaz Hattı
TAP	: Trans-Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı
TMT	: Türk Mukavemet Teşkilatı
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
UN	: United Nations (Birleşmiş Milletler)
UNFICYP	: United Nations Peacekeeping Force in Cyprus
UNIC	: United Nations Information Center (Birleşmiş Milletler Bilgi Merkezi)
U.S. EIA Enerji Bilgi İdaresi)	: United States Energy Information Administration (Birleşik Devletler Enerji Bilgi İdaresi)
USGS Kurumu)	: United States Geological Survey (Amerikan Yerbilimsel Araştırma Kurumu)

GİRİŞ

Uluslararası sistem içerisindeki aktörler, (ulus devlet, uluslararası örgütler, uluslararası örgütler, hükümet dışı kuruluşlar vb.) birbirleriyle olan ilişkilerinde, kendi çıkarlarını korumak ve bu sayede kazançlarını artırmak konusunda bazı avantajlara sahip durumdadırlar. Belirtilen avantajlar, o aktörün coğrafi, jeopolitik, jeostratejik alanlardaki önemiyle doğru orantılı olmakta ve bu anlamda enerji de uluslararası ilişkilerde aktörlerin politikalarını etkilemektedir. Enerji kaynaklarına sahip olmak, aktörlere ikili ilişkiler başta olmak üzere, uluslararası alandaki olaylar ve durumlar karşısında önem kazandırmaktadır. Böylece, ‘enerji konusunda zengin’ olan aktörler, ‘enerji konusunda fakir’ olan aktörler karşısında üstünlük gösterme şansı yakalayabilmektedirler.

Doğu Akdeniz coğrafyası da enerji kaynakları ve politikaları bağlamında değerlendirilmesi gereken alanlarından biri durumuna gelmiştir. Özellikle Ortadoğu coğrafyası gibi hidrokarbon kaynakları konusunda zengin olan bir bölgeye ve Avrupa Birliği ülkeleri gibi enerji konusunda bağımlı durumda bulunan siyasal yapılara yakınlık, Doğu Akdeniz’in enerji konusunda önemli aktörler arasına girmesi için gerekli olan faktörlerden olmuştur. Çalışmanın temel araştırma sorusu; Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının Avrupa Birliği’nin enerji güvenliği içindeki önemi çerçevesinde Kıbrıs Sorunu’na nasıl bir etkisinin olduğu üzerine odaklanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın araştırma alt sorularının belirlenmesinin önemi gerekli olmuş ve aşağıda ortaya konulmaya çalışılmıştır:

- Avrupa Birliği’nin enerji arz güvenliğinde Doğu Akdeniz’in ne kadar önemli olduğu ve bu bölgedeki hidrokarbon kaynaklarının Birlik’in 4.enerji koridoruna ne kadar katkı sağlayabileceği?
- Kıbrıs’taki siyasi statü sorunlarının, Doğu Akdeniz’deki hidrokarbon kaynaklarının ticarileştirilmesine ve Avrupa’ya ulaştırılmasına ne kadar engel olduğu?
- Kıbrıs Sorunu’nun muhtemel çözümünün, Avrupa Birliği’nin enerji arz güvenliğine ne kadar katkıda bulunabileceği?

Çalışmanın hipotezleri şu şekilde tanımlanmıştır: Birinci hipotez; Doğu Akdeniz’deki hidrokarbon kaynakların ve geçiş yollarının AB için yeterli düzeyde bir önemi haiz olmaması halinde Kıbrıs sorununun AB tarafından çözümüne yönelik bir çabanın ortaya çıkmaması üzerine kurulmuştur. İkinci hipotez olarak Doğu Akdeniz kaynakları ve enerji geçiş güzergahlarının AB için 4.koridor teşkil etmesi durumudur. Bu durumda tarafların

kendilerinden çözüme ulaşmaları ile AB, enerji kaynaklarına erişim elde edebilecektir. Üçüncü hipotez ise tarafların çözüme kendi çabalarıyla ulaşamamaları durumunda AB'nin kolaylaştırıcı bir rol üstlenmesi üzerine kurulmuştur.

Avrupa Birliği açısından enerji, Birliğin Topluluk olarak adlandırıldığı yıllardan itibaren üzerinde politikalar üretilen bir başlık olmuştur. Ancak günümüze kadar gelen süreç içerisinde, Birlik bazında yapılan düzenlemeler enerji konusunda üye ülkelerin üzerinde uzlaştıkları bir politika alanı olamamıştır. Yine de, Birlik enerji kaynaklarına bağımlılığını azaltmak ve yerli üretime ağırlık vermek noktasında önemli atılımlar içerisindedir. Bağımlılık noktasında çalışmada tartışılacak olan Doğu Akdeniz coğrafyasının, Avrupa Birliği açısından alternatif olması beklenebilir. Avrupa Birliği'nin özellikle Rusya Federasyonu (RF), Norveç, Cezayir, Libya gibi ülkelere enerji kaynakları konusundaki bağımlılığının bilindiği bir durumda, Doğu Akdeniz'in Güney Gaz Koridoru içerisinde yer alarak, dördüncü koridor olarak değerlendirilmesi, AB enerji güvenliği açısından önem arz etmektedir.

Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının Avrupa Birliği'nin enerji politikasına ve güvenliğine olumlu anlamda etki etmesinde, Doğu Akdeniz ülkelerinin önemi de büyük olmaktadır. Doğu Akdeniz ülkelerinin keşfedilecek enerji kaynaklarının Avrupa Birliği'ne ulaştırılmasıyla elde etmeyi hedefledikleri ekonomik kazanç, konuyu sadece bölgeyle sınırlı tutmamaktadır. Uluslararası enerji şirketlerinin Doğu Akdeniz coğrafyasına olan ilgisi, bölge ülkelerinin enerjiye olan bakışlarını değiştirmelerine neden olmuştur. Enerjinin Doğu Akdeniz açısından yarattığı olumlu etkinin, somut anlamda da oluşması için keşfedilecek hidrokarbon kaynaklarının coğrafi yakınlık nedeniyle Avrupa Birliği ülkelerine ulaştırılması gerekmektedir. Oluşan durum; çalışmanın hipotezlerini, temelde Avrupa Birliği'nin enerji güvenliğinde Doğu Akdeniz'in önemli bir coğrafya haline gelmesi veya enerji güvenliği anlamında AB için Doğu Akdeniz'in mevcut öneminin ötesine geçememesi olarak ayırmayı mümkün kılmıştır.

Ancak Doğu Akdeniz coğrafyasında yer alan Kıbrıs'ın siyasi statüsünün belirlenmesi konusundaki ihtilafli süreç, Avrupa Birliği enerji güvenliği için olumsuz bir durum oluşturmasına rağmen, aynı zamanda çalışmanın araştırma sorularında belirtilen Kıbrıs Sorunu-Avrupa Birliği enerji politikaları/güvenliği ilişkisinin incelenmesine göndermede bulunabilir. Enerjinin yaratacağı kolaylaştırıcı faktörün, hem Doğu Akdeniz'deki sorunların çözümüne, hem de Avrupa Birliği'nin enerji konusunda amaçladığı 4.koridora katkıda bulunması öngörülmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde araştırılan “Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları incelenmeye değer mi?” sorusunu yanıtlayabilmek için ‘Avrupa Birliği’nin enerji ihtiyacı’nın cevaplanması gerekmektedir. Avrupa Birliği’nin enerji ihtiyacı, Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları dışında birçok faktörden etkilenmektedir. Çalışmada incelenecek olan Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının önemi, Avrupa Birliği’nin enerji ihtiyacının artması ve azalmasıyla doğru orantılı olacaktır. Avrupa Birliği’nin enerji ihtiyacının saptanması için AB’nin enerji üretiminin, tüketiminin, talebinin ve enerji kaynakları açısından dışa bağımlılığının olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir. Burada bir saptama yaparken, enerji kaynakları içerisinde çalışmada kullanılacak olanları belirlemek ve böylece bir sınırlama yapmak gerekmektedir. Bu çerçevede petrol ve doğalgaz gibi hidrokarbon kaynaklarının incelenmesi, çalışmanın bütünlüğüne katkı yapacaktır. Ancak belirtilen kaynakların yanında, diğer enerji kaynakları da (kömür, nükleer enerji, yenilenebilir enerji) genel bir fikir verebilmesi amacıyla tablolarda gösterilmeye çalışılacaktır.

Avrupa Birliği’nin enerji ihtiyacının cevaplanması, Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının incelenmesini gerektirmektedir. Bu gereklilik, aynı zamanda ‘Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları incelenmeye değer mi?’ sorusunun cevabı olması bakımından önemli olacaktır. Avrupa Birliği’nin enerji ihtiyacına Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının çözüm olup olamayacağı değerlendirilmesi için Doğu Akdeniz’in tanımlanması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Doğu Akdeniz’in coğrafi olarak tanımlanması; belirtilen coğrafyada bulunan ülkelerin belirlenmesi, ülkelerin hidrokarbon rezervlerinin ne kadar olduğunun saptanması, rezervlerin ticari anlamda nasıl değerlendirileceği (ihraç seçenekleri anlamında) gibi süreçleri beraberinde getirecektir. İncelenecek süreçlerin sonucunda, Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının Avrupa Birliği’nin enerji arz çeşitliliğine ve bağımlılığına katkısının olup olmadığı belirlenmeye çalışılacaktır.

Yukarıdaki paragrafta belirtilen Avrupa Birliği’nin enerji ihtiyacı ve Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının bu ihtiyacı karşılayıp karşılamadığının tespit edilmesinde, Avrupa Birliği kurumlarının hazırlamış oldukları raporlardan, AB dışındaki uluslararası örgütlerin yayınlarından, uluslararası enerji şirketlerinin dönemsel olarak yayınladıkları raporlardan, konuyla ilgili çalışan akademisyenler ile uzmanların yayınlarından ve gazetecilerin görüşlerinden yararlanılmıştır. Yararlanılan tüm kaynaklar; çalışmanın araştırma sorularının, araştırma alanının ve hipotezinin test edilmesine katkı sunmuşlardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENERJİ GÜVENLİĞİNİN REALİST BİR BAKIŞ AÇISIYLA DEĞERLENDİRİLMESİ

1.1. Enerji Güvenliği Üzerine Teorik Bir Çerçeve olarak Neo-realizm

Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin Doğu Akdeniz enerji kaynaklarına referans ile inceleyebilecek bir teorik çerçevenin seçilmesi çalışmanın temel argümanını destekleyebilmek adına oldukça önemli bir aşama oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle ileri sürülen görüşleri doğru bir teorik çerçeve olmadan değerlendirmek açıklama gücü oluşturabilir. Avrupa bütünleşmesini açıklamak amacıyla kullanılan idealizm temelli bazı teorik çerçeveleri Doğu Akdeniz'e ve Türkiye – AB ilişkilerine uygulamak pratikte önemli zorluklar getirebilecektir. Her ne kadar yeni-işlevselcilik gibi teoriler Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ile başlayan süreci açıklamaya yönelik çabaların varlığını ortaya koysa da enerji konularının Birliğin münhasır yetki alanına alınamaması ve üye ülkelerin özellikle doğalgaz temininde Birlik çıkarlarını ikinci plana itmeleri gibi veriler Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının AB tarafından değerlendirilmesi ve bu süreçte Türkiye-AB ilişkilerini yorumlamayı daha gerçekçi temelden yola çıkan teorik çerçeveler kullanmayı teşvik etmektedir.

1.2. Realizme Genel Bir Bakış

Pozitivist teorilerin genelinde önemli bir etkisi olan realizmin özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişmeleri açıklamada yetersiz kalması teorisyenleri bu konu üzerinde önemli bir şekilde düşünmeye sevk etmiştir. Bu boşluğu doldurma konusundaki en açıklayıcı çaba ise Kenneth N. Waltz'ın *Theory of International Politics* (1979) adlı çalışmasıyla ortaya çıkmıştır. Bugüne kadar başta liberal temelli teoriler ve post-pozitivist teoriler olmak üzere birçok eleştiri alan neo-realizmin birçok farklı teorik yaklaşıma da ilham kaynağı olmuştur.

Klasik realizmde olduğu gibi neo-realizmin de başlangıç noktası devletlerin uluslararası sistemde temel aktör olduğu görüşüdür. Her ne kadar uluslararası örgütler ve devlet dışı yapıların etkinliği İkinci Dünya Savaşı sonrasında önceki dönemlere göre daha belirgin hale gelmişse de devlet dışı aktörlerin sistem üzerindeki yetkinlikleri sınırlı kalmaktadır. Uluslararası ilişkilerin temel yapı taşı halen devletlerdir. Teorinin realizmden etkilenen bir diğer temel vurgusu ise devletlerin “güç” mücadelesi içinde olduğu gerçeğidir.

Uluslararası sistemin “anarşik” bir yapıya sahip olduğu vurgusu ise realizmin bir başka etkisi olarak neo-realist açıklamaya dahil edilmiştir. Bu sistemik bulguların bir sonucu olarak uluslararası aktörlerin “hayatta kalma” mücadelesinde “kendi kendilerine yardım” ilkesi geçerlidir. Bir başka ifadeyle devletler herhangi bir üst otoritenin olmadığı ve güçlünün bir şekilde kuralları değiştirebildiği uluslararası alanda var olabilmek için kendi güçlerine güvenmek ve bu gücü artırmak durumundadırlar. Teorinin temel çerçevesini çizebilmek adına sözü edilen temel neo-realist varsayımları daha detaylı incelemekte yarar vardır.

1.2.1. Devletlerin Temel Aktör Olması

Realizm, temel olarak uluslararası ilişkilerin esas aktörü olan devleti merkeze alan yaklaşımları incelemektedir. Uluslararası sistemi etkileme potansiyeli olan önemli uluslararası aktörlerden olan uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler ve STK'lar gibi yapılar ise realizmde devletler kadar önemli unsurlar olarak değerlendirilmezler. Devletler, uluslararası sistemin yegane unsuru olarak değerlendirilmese de belirleyici olanın devletler ve onların aralarındaki ilişkiler olduğu varsayılmaktadır.

Bu anlamda büyük devletlerin özel bir önemi haiz olduğu görülmektedir. Waltz'a göre; devletlerin aralarında kapasitelerine ve yeteneklerine göre bir ayrım olmaktadır (Waltz, 1979, s.97). Belirtilen ayrım, devletlerin uluslararası alandaki etkilerine göre büyük ve küçük devletler arasında ortaya çıkmaktadır. Avrupa düzeyinde ele alındığında büyük güçlerin daha fazla nüfusa, ekonomik güce ve askeri yeteneklere sahip olan devletler olduğu görüşü hakimdir. Mearshimer'a göre beş büyük Avrupa devletinin potansiyel büyük güç olarak görülebilmesi mümkündür. Bunlar İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya ve Rusya'dır (Mearshimer, 2001, s.50).

1.2.2. Uluslararası Sistemin Anarşik Yapısı

Uluslararası sistemde merkezi bir otoritenin olmayışı realist temelli teorilerin olduğu gibi liberal yaklaşımların da varsayımlarında açık şekilde kabul ettikleri bir durum olarak değerlendirilmektedir (Burchill, 2005, s.64). Üst bir otoritenin olmaması, sistemi yönlendiren kuralların geçerliliğini zayıflatmakta, aktörlerin bu kurallara uymalarını keyfi hale getirmektedir. Doğal olarak aktörler birbirlerine güvenmemekte ve işbirliği olanakları da kısıtlı kalmaktadır. Waltz'ın “ebedi uluslararası anarşik durum” olarak tanımladığı bu durum kaosa sebep olmaktadır. Bu anarşik yapı, devletleri ittifaklar yoluyla veya ulusal olanaklarını artırma suretiyle zarar görmeden var olabilmeleri arayışına yönlendirmektedir.

Doğal kaynakların mevcudiyeti, nüfus büyüklüğü ve askeri olanaklar gibi kısa sürede geliştirilemeyecek unsurlar devletlerin içsel çabalarının sınırlı düzeyde kalmasına neden olmaktadır. Buna karşın ittifak ilişkileri yoluyla uluslararası anarşik yapıda mücadele halinde bulunan aktörlerin kontrol altında tutulabilmesi mümkün olabilmektedir. “Güvenlik alanında işbirliği yapmak için iki veya daha fazla devletin resmi veya gayri resmi ilişkileri” (Walt, 1990, s:12) olarak tanımlanabilecek ittifakların temel gayesi anarşik yapının var olan kurallarını tehlikeye atacak bir aktör karşısında denge kurabilmektir. Bu durum aynı ırk, din veya ideoloji gibi temelleri olan aktörlerin farklı ittifaklar içinde çatışmalarından da anlaşılmaktadır. Bir başka ifadeyle, ittifaklar anarşik yapının düzeyinin artmamasını sağlamaya yönelik birer önlemdir.

1.2.3.Kendi Kendine Yardım

Uluslararası sistemin anarşik yapısı gereği devletlerin daha güçlüler tarafından ilhak edilmesini, sömürülmesini veya tahakküm altına alınmasını engelleyecek herhangi bir yaptırım mekanizması bulunmamaktadır. Bu sebeple devletlerin yok olmadan hayatta kalabilmeleri kendi başlarına gerçekleştirebilecekleri bir eylemdir. “Kendi kendine yardım” veya “kendi başının çaresine bakmak” olarak tanımlanabilecek bu durum her devletin sahip olması gereken bir yetenek olarak görülmektedir. Waltz’a göre:

İnsanlar, örgütler, devletler veya her ne olursa olsun, anarşi durumu içindeki birimler, hedeflerine ulaşmak ve güvenliklerini sağlamak için kendi temin edecekleri olanaklara ve kendileri için oluşturacakları düzenlemelere güvenmelidir. Kendi kendine yardım anarşi durumunun hakim olduğu bir düzende temel hareket prensibidir (Waltz, 1979, s.111).

Bu prensip devletlerin güvenlik alanında daha fazla yatırım yapmasına sebep olduğu için diğer aktörlerin kendilerini daha fazla güvensizlik içinde hissetmesine neden olmaktadır. Bunun sonucunda, diğer aktörlerin güvensizlik durumunu ortadan kaldırmak için daha fazla güvenlik yatırımı yapmaları veya farklı diğer aktörlerle bir araya gelip ittifaklar oluşturmaları söz konusudur. Devletlerin bu temel güvenlik davranışları neticesinde bir güç dengesi kendiliğinden ortaya çıkar.

1.2.4.Güç Dengesi

Realist teorilerin temel varsayımı gücün hayatta kalma mücadelesinde temel amaç olarak ortaya çıkmasıdır. İdeolojik açıklamalardan ziyade güç mücadelesi devletlerin davranışlarını şekillendiren unsurdur. Gücün kullanımı ise iki şekilde gerçekleşebilir. Güç kullanma tehdidi veya gücü kullanarak devletler diğer aktörler üzerinde bir etki oluşturmaya ve onları kendi çıkarları doğrultusunda davranışta bulunmaya yönlendirmeye çalışırlar. Burada gücün iki önemli özelliği dikkat çekmektedir. Birincisi gücün ilişkisel oluşudur. Bir devletin güç kullanabilmesi için uluslararası alanda ona denk gelecek başka aktörlerin olması ve onlarla arasında belirli bir düzeyde ilişkisinin bulunması gerekir. İkincisi ise gücün göreceli bir kavram olmasıdır. Daha açık bir ifadeyle devletler arasında kesin bir güç hesaplama yöntemi yoktur. Coğrafi koşullar, askeri olanaklar, nüfus yapısı ve yeraltı kaynakları gibi birçok faktörün dahil olduğu bu hesaplamada benzer yetkinliğe sahip aktörler arasında kesin bir güç hesaplaması yapmak olanaklı değildir (Dunne ve Schmidt, 2006, s.172).

1.3. Neo-realizmin Açıklama Derinliği

Neo-realizmin klasik realist yaklaşıma sağladığı en önemli katkı alana tündengeline dayanan bir yaklaşımı önermesi olmuştur. Morgenthau ve realizmin öncüllerinin temel aktörü devlet olarak alan açıklamalarına karşın Waltz ile birlikte neo-realizm, devletlerin sistem üzerindeki etkilerinin yanı sıra sistemin de devletlerin davranışları üzerindeki etkisini ele alıp birim ile sistem arasındaki nedensel ilişkiyi ortaya koymuştur (Walt, 1990, s.34). Bu anlamda uluslararası sistemin yapısı devletlerin davranış biçimlerini sınırlandırmaktadır. Birimlerin birbirleri ile olan ilişkileri, yapısal nitelikleri, birimler arasındaki olanakların dağılımı gibi temel faktörler sistemin yapısını belirlerken, oluşan bu yapı da kendi içinde yer alan aktörlerin nasıl davranmaları gerektiği konusunda onları sınırlandırmaktadır.

Bir örnekle açıklamak gerekirse, iki büyük devlet ve çok sayıda daha küçük devletten oluşan ve bu birimler üzerinde hiyerarşik bir etkisi olmayan uluslararası nitelikteki örgütlenmelerden müteşekkil bir uluslararası siyasal yapının olduğu bir ortamda büyük devletlerin birbirlerini dengelemek, küçüklerin ise güç hesaplamalarını yaptıktan sonra büyük devletlerden birinin yanında yer almak gibi belirli seçenekleri vardır. Bu seçeneklerden başka bir yolu tercih etmek bu birimlerin anarşik uluslararası ortamda varlıklarının tehlikeye girmesine neden olabileceğinden yalnızca belirli davranışları sergiledikleri gözlemlenmektedir. Soğuk Savaş dönemi aktörlerinin bu çerçevede hareket ettikleri açıktır.

Bu dönemde iki kamptan birini tercih etmeyen devletlerin olması teorinin açıklama gücünü azaltmadığı gibi bu aktörlerin bilakis iki büyük gücün açık veya üstü kapalı tehdidi altında kalmaları sebebiyle neo-realizmin argümanlarını destekler örnekler olarak görülebilir.

Klasik realizmden neo-realizme önemli bir başka katkı ise güç kavramına getirdiği yorumdur. Gücün temel amaç olmasından ziyade hayatta kalmayı sağlayıcı bir araç olarak görülmesi neo-realizmin alana kattığı önemli bir katkı niteliğindedir. Devletleri yönetenlerin sınırsız güç peşinde koşması diğer aktörleri de güç elde etme yönünde provoke edeceği, gereğinden az gücün ise diğer aktörleri daha agresif politikalara yönlendireceği için devletlerin gerekli ve yeterli güce sahip olmayı hedeflemeleri gerekmektedir. Bu anlamda devletlerin hedefleri güç değil güvenlidir. Zira, aktörlerin sahip olduğu güç ve yetenekler sistemin yapısını belirlediği gibi sistemin yapısı da aktörlerin ne kadar güç peşinde koşmalarını gerektiğini ortaya koymaktadır (Waltz, 1990, s.36).

Güç kavramına getirdiği bir başka önemli katkı ise mutlak ve göreceli gücün ayrımıdır. Özellikle liberal teorilerin devletlerarası işbirliğinin mümkün olduğu üzerine inşa edilen yaklaşımları karşısında neo-realistlerin devletlerin göreceli gücünün önemine vurgu yaptığı görülmektedir (Grieco, 1988, s.488). Zira devletler işbirliği ile mutlak güçlerini ne kadar arttırdıklarına bakarlarsa, işbirliği yapan diğer tarafın daha fazla güç elde etmesi ve avantajlı bir durum elde etmesi mümkün olabilir. Bu sebeple anarşi durumundaki uluslararası sistemde hayatta kalma mücadelesi veren devlet kendi durumunu diğerlerine kıyasla arttıracak işbirliğinden yana olacaktır.

Neo-realizmin bir diğer önemli katkısı ise birim düzeyindeki katkısıdır. Realizmin iddia ettiği gibi her ne kadar temel aktörler devletler olsa da sistemin devletler üzerindeki etkileri sebebiyle devletlerin farklı aynı olay karşısında tutum ve davranışları büyüklükleri ve sistem üzerindeki konumları açısından farklılık göstermektedir. Daha açık bir ifadeyle benzer bir tehdit karşısında Almanya'nın ve Slovakya'nın vereceği tepkiler farklılık gösterecektir (Göral, 2011, s.33). Zira biri coğrafya, ekonomik büyüklük, nüfus ve askeri güç anlamında büyük güç olarak nitelendirilebilecek bir ülke konumunda iken diğeri uluslararası alanda etkisi sınırlı bir ülkedir. Aynı tehdide birisi kendi imkanlarını seferber ederek karşılık verirken diğeri büyük bir aktörün peşine takılma stratejisi izleyebilir.

1.4. Değişen uluslararası yapı karşısında neo-realizmin geçerliliği

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte tek kutuplu bir yapının ortaya çıkışı neo-realist teorinin de üst düzeyde tartışıldığı bir ortama yol açmıştı. Zira güçlü devletlerin ABD'nin hegemonyasını kırmak için hareket geçmemeleri, tek kutuplu yapının devamı farklı yaklaşımları da beraberinde getirdi. Ancak bu durum 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin uyguladığı politikalarla değişmeye başladı. Özellikle 2001 yılında Afganistan ve 2003 yılında Irak'a yapılan müdahaleler sonrasında AB ülkeleri arasında ortaya çıkan görüş ayrılıkları neo-realist teorinin içinde de bazı yeni görüşlerin ortaya çıkmasına neden oldu.

Özellikle 2000'li yılların ortalarında yumuşak dengeleme olarak adlandırılan tartışmalar ABD'nin diğer büyük güçler tarafından dengelendiği düşüncesini pekiştirmiştir. Dengelemenin askeri olanaklarla değil diplomatik koalisyonlar kurarak politika bazında yapıldığı üzerine dayanan bu görüşler halen açıklama gücüne sahip argümanlar olarak düşünülebilir.

Rusya'nın enerji gelirleriyle ekonomisinin tekrar toparlandığı, Çin'in ekonomik büyümesini uluslararası siyasi alana aktarmaya başladığı yeni dönemde dünyada artık çok kutupluluğa geçişle ilgili tartışmalar da hız kazanmıştır. Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ile başlayan süreçte bu tartışma pekişmiştir (Mearsheimer, 2014, s.10). Bu anlamda, her ne kadar NATO bünyesindeki ülkeler ortak güvenlik stratejilerini birlikte oluşturmaya devam etseler dahi, Soğuk Savaş döneminden farklı olarak NATO dışı ülkelerle olan farklı alanlardaki ilişkilerin artması önemli bir gösterge niteliğindedir. Neo-realist perspektiften bakıldığında ülkelerin çıkarları doğrultusunda güç dengesinin halen geçerli olduğu ve yeni ittifakların da mümkün olabileceği düşünülebilir.

1.5. Enerji güvenliğinde neo-realizm

Avrupa Birliği üye ülkelerinin enerji alanındaki mevcut politikaları ve davranışları, neo-realizmle uyumlu görünmektedir. Daha açık bir ifadeyle, Avrupa düzeyinde özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemden günümüze kadar gelen süreçte enerji politikalarındaki yaşanan gelişmelerin neo-realizm ile açıklanması mümkündür. Neo-realist teoriyi Birlik düzeyinde enerji güvenliğini açıklamada kullanmanın nedeni olarak, üye devletlerin enerji politikalarında bireysel seçimlerinin öne çıkması etkilidir. Özellikle Almanya'nın enerji alanında Rusya Federasyonu ile olan özel ilişkisi değerlendirilmesi gereken somut örnekler arasındadır. Maliyetine rağmen inşa edilen Kuzey Akım hattının enerji alanında ortak bir

politika oluşmasına engel olduğu ve bu anlamda idealist ve liberal yaklaşımlarla açıklanmasının olanaklı olmadığı söylenebilir. Son dönemde Kuzey Akım hattına paralel ikinci bir boru hattının inşasını, Almanya başta olmak üzere bazı ülkelerin desteklemesine rağmen Komisyon ve diğer üye ülkelerin karşı duruş sergilemesi bu önemli ayrımı pekiştirir niteliktedir.

Almanya'nın ortak enerji güvenliğine de alternatif teşkil eden bireysel politikaları büyük ülkelerin bu alandaki etkisini ortaya koymaktadır. Daha önce ifade edildiği üzere realist temelli teorilerde büyük güçlerin önemine özel bir atıf vardır. Büyük devletler olarak isimlendirilen ülkelerin, daha açık bir ifadeyle, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya gibi ülkelerin, Birlik'in karar alma süreçlerinde etkileri önemli düzeydedir. AB'nin büyük güçlerinin, enerji politikalarının oluşturulmasına öncülük ettiği Almanya'nın Rusya ile kurduğu özel ilişki dışında da görülmektedir (Göral, 2011, s.18). Birlik'in nükleer enerji alanındaki en etkili ülkesi konumunda olan Fransa, bu enerji kaynağı ile ilgili politikalar üzerinde belirleyici güce sahiptir. Bu sebeple enerji konularının neo-realist açıklamalarla incelenmesi daha doğru bir sonuca ulaşmayı sağlayacaktır.

Bir başka önemli detay ise realizmin devleti öne çıkaran açıklamasıyla izah edilebilir. AB üye ülkelerinin enerji konusundaki egemenlik yetkilerini Avrupa Komisyonu'na vermek konusundaki çekinceleri devletlerin ulusal çıkarlarını tehdit eden konularda hükümetlerarası mekanizmaları tercih ettiğini düşündürmektedir.

Avrupa Birliği açısından ortak bir enerji politikası yaratılması konusunda Soğuk Savaş sonrasında yoğun bir çaba oluşturulmaya başlanmıştır. Birlik açısından önemli olan enerji arz güvenliğinin sağlanmasıdır. Enerji arz güvenliği için gerekli olan Birlik'in enerji arz tedarikçi ülkelerinin siyasal açıdan istikrarlı ülkeler olmalarıdır. Özellikle Ortadoğu coğrafyasının istikrarsız yapısı nedeniyle AB'nin Rusya Federasyonu'na olan enerji bağımlılığının dengelenmesini mümkün görünmemektedir (Ayman, 2001, s.16-17).

Bütün bu örneklerde görüldüğü üzere, Avrupa Birliği enerji güvenliğinin neo-realist bir bakış açısıyla incelenmesi mevcut uluslararası yapıdaki gelişmelerle de izah edilebilir niteliktedir.

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞU AKDENİZ HİDROKARBON KAYNAKLARININ ÖNEMİ

2.1. Avrupa Birliği'nin Enerji İhtiyacı

Avrupa Birliği'nin enerji ihtiyacını değerlendirirken, enerji alanında Birlik kurumları tarafından yayımlanan temel metinlere bakmak temel başlangıç noktası olacaktır. Temel metinler, genellikle Avrupa Komisyonu ve Eurostat tarafından yayımlanan senaryolardan oluşmaktadır. Belirtilen senaryolar, Avrupa Komisyonu tarafından her sene güncellenmekte ve Birlik'in enerji alanındaki hedeflerini yansıtan birer projeksiyon belgeleri (Europaean Commission, 2010), (European Commission, 2013a) olarak değerlendirilmektedir (Trend 2030-Trends 2050 belgeleri gibi). İsimleri geçen belgeler; Avrupa Birliği'nin enerji kaynaklarının üretimi, tüketimi, kullanımı, enerji arz güvenliği, enerjide dışa bağımlılık gibi konularda Birlik'in politikalar üretmesine ve sorunlu başlıklarda çözüm önerileri ortaya koymasını amaçlamaktadır. Avrupa Birliği kurumları dışında; enerji alanında çalışan uluslararası örgütler (örn: Uluslararası Enerji Ajansı) ve ulusaşırı şirketler de (örn: British Petroleum (BP) yıllık yayımladıkları dünya enerji görünümü raporlarıyla, başta Avrupa Birliği olmak üzere tüm uluslararası aktörlerin enerjiyle ilgili bilgilerini değerlendirmektedirler. Ayrıca CIA (Central Intelligence Agency-Merkezi İstihbarat Ajansı) gibi devlet kurumları tarafından yapılan incelemeler de ülkelerin enerji durumlarını açıklamakta kullanılmaktadır.

Yukarıda belirtilen kaynakları inceleyerek, Avrupa Birliği'nin enerji arz çeşitliliği konusundaki politikasını saptamak için, Birlik'in enerji üretimi, tüketimi, talebi, arz kaynakları gibi başlıklardaki durumunu bilmek gerekir. Değerlendirilecek başlıklar; tablolar yardımıyla Avrupa Birliği'nin enerji ihtiyacına ışık tutacak bilgiler içermektedir.

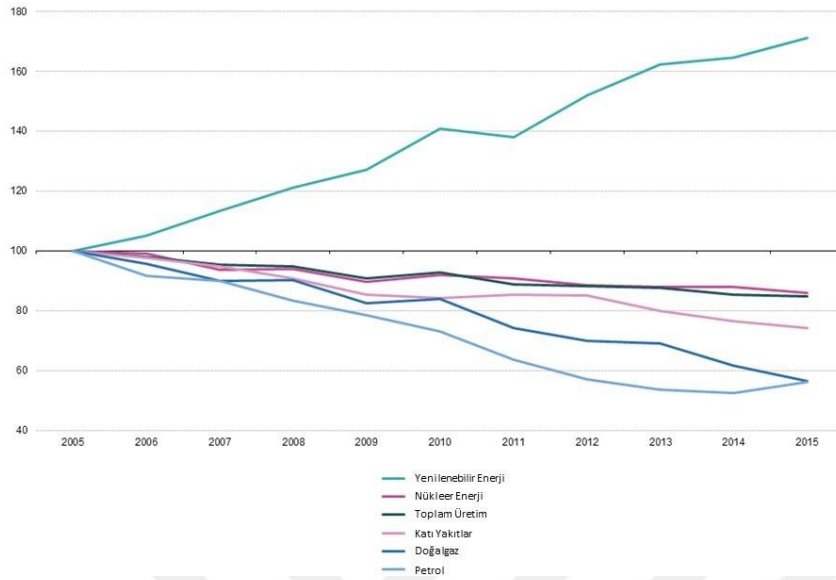
Tablo 1: AB-28 Enerji Üretimi, 2005-2015 (Milyon Ton Petrol Eş Değeri)

	Toplam Birincil Enerji Üretimi		Toplam Enerji Üretimindeki Paylar, 2015 (%)				Yenilenebilir Enerji
	2005	2015	Nükleer Enerji	Kabı Yalotlar	Doğal Gaz	Ham Petrol	
AB- 28	904.2	766.6	28.9	18.9	14.0	9.8	26.7
Belçika	13.7	10.4	65.0	0.0	0.0	0.0	28.5
Bulgaristan	10.6	12.0	33.2	48.7	0.7	0.2	17.0
Çek Cumhuriyeti	33.2	28.8	24.2	58.6	0.7	0.7	14.9
Danimarka	30.8	15.7	0.0	0.0	26.4	48.7	22.5
Almanya	136.8	119.8	19.8	35.9	5.3	3.0	32.5
Estonya	3.9	5.6	0.0	75.6	0.0	0.0	23.2
İrlanda	1.6	1.9	0.0	39.8	5.6	0.0	51.3
Yunanistan	10.3	8.5	0.0	67.0	0.1	0.7	31.2
İspanya	30.0	33.4	44.2	3.7	0.2	0.7	50.5
Fransa	135.6	136.7	82.5	0.0	0.0	0.8	15.7
Hırvatistan	4.8	4.4	0.0	0.0	33.5	15.6	50.7
İtalya	30.3	36.1	0.0	0.1	15.3	16.1	65.2
Güney Kıbrıs Rum Kesimi	0.1	0.1	0.0	0.0	0	0.0	97.4
Letonya	1.9	2.3	0.0	0.0	0.0	0.0	99.6
Litvanya	3.9	1.6	0.0	1.3	0.0	4.8	92.5
Lüksemburg	0.1	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	76.9
Macaristan	10.3	11.2	36.7	13.6	12.2	7.6	29.0
Malta	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	100.0
Hollanda	62.5	47.6	2.2	0.0	82.0	4.3	10.1
Avusturya	9.8	11.9	0.0	0.0	8.7	7.3	78.0
Polonya	77.9	67.3	0.0	79.6	5.5	1.4	12.8
Portekiz	3.6	5.3	0.0	0.0	0.0	0.0	97.7
Romanya	28.2	26.7	11.3	17.7	33.0	15.6	22.3
Slovenya	3.5	3.4	43.0	25.4	0.1	0.0	30.2
Slovakya	6.3	6.3	62.6	7.8	1.2	0.2	25.2
Finlandiya	16.6	17.5	34.2	4.8	0.0	0.4	59.3
İsviç	34.2	33.6	43.2	0.3	0.0	0.0	54.6
Birleşik Krallık	204.0	118.3	15.3	4.3	30.1	39.3	10.0
İzlanda	2.4	4.9	0.0	0.0	0.0	0.0	100.0
Norveç	224.2	207.8	0.0	0.4	49.1	44.0	6.4
Karadağ	0.6	0.7	0.0	54.4	0.0	0.0	45.6
Makedonya	1.6	1.3	0.0	68.7	0.0	0.0	31.3
Arnavutluk	1.1	2.1	0.0	1.6	1.3	61.6	35.4
Sırbistan	10.2	10.7	0.0	67.2	4.3	10.0	18.5
Türkiye	24.0	31.4	0.0	40.7	1.0	8.2	49.9
Kosova	1.4	1.8	0.0	85.1	0.0	0.0	14.9

Kaynak : (Eurostat, 2017a).

Tablo 1, Avrupa Birliği'nin 2005 ve 2015 yıllarındaki birincil enerji kaynaklarındaki (kömür, petrol, doğalgaz, nükleer enerji, yenilenebilir enerji) toplam enerji üretimini ve 2015 yılındaki toplam enerji üretiminin kaynaklara göre yüzdelerle dağılımını göstermektedir. Tablo 1'de görüldüğü üzere; listede Avrupa Birliği'nin 28 üyesinin dışında, Birliğe aday ve potansiyel aday üye olan altı ülke ile Norveç ve İzlanda da bulunmaktadır. Ancak değerlendirme sadece Birlik'e üye 28 ülke incelenerek yapılmıştır. Tabloya bakıldığında; Avrupa Birliği'nin enerji üretiminin 2005 yılından 2015 yılına kadar azalmaya başladığı görülmektedir (Yüzde 15'lik bir düşüş). Birlik içerisinde enerji üretimi konusunda başı çeken ülkelerden Birleşik Krallık ve Almanya'nın enerji üretimlerinin düştüğü, Fransa'nın ise üretiminin yaklaşık olarak aynı kaldığı görülmektedir. 2015 yılındaki toplam enerji üretiminin yüzdelerle dağılımına bakıldığında; nükleer enerjinin ilk sırada olduğu görülmektedir (%28,9). Nükleer enerjiyi yenilenebilir enerji (%26,7) ve kömür (18,9) takip etmektedir. Petrol ve doğalgazın enerji üretimi içerisindeki payının düşüklüğü, Avrupa Birliği açısından bu kaynaklara ithalat yoluyla sahip olunduğunu göstermektedir.

Grafik 1: Birincil Enerji Kaynaklarına Göre AB-28 Enerji Üretimi, 2005-2015 (Milyon Ton Petrol Eş Değeri)

Kaynak: (Eurostat, 2017b).

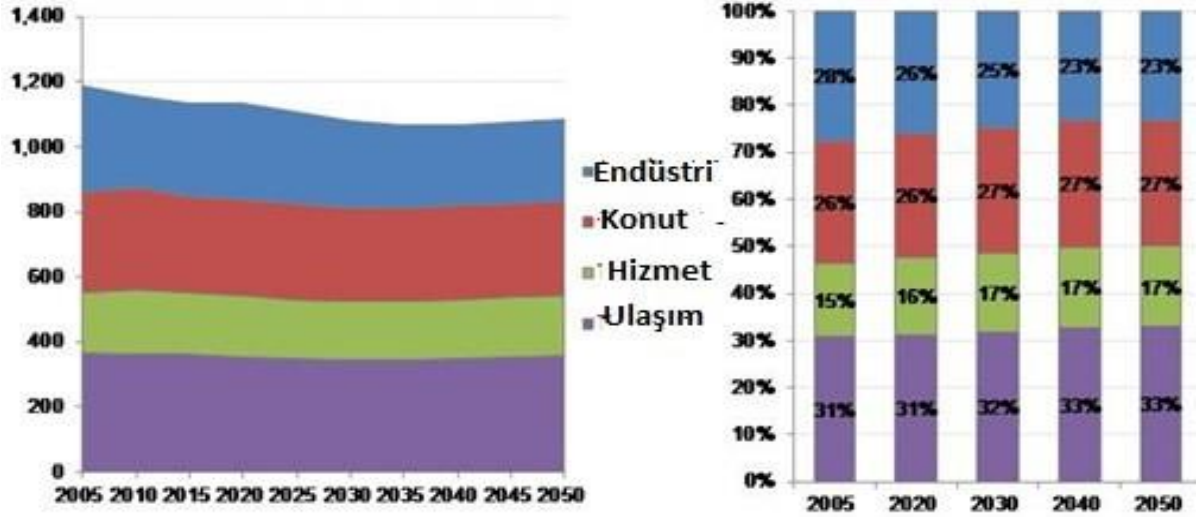
Grafik 1, Avrupa Birliği'nin 28 üye devletinin 2005-2015 yılları arasındaki birincil enerji kaynak türlerine göre enerji üretimlerini göstermektedir. Grafik 1'e bakıldığında; yenilenebilir enerjinin belirtilen süre zarfında üretimi artmakta olan tek enerji kaynağı olduğudur. Yenilenebilir enerjinin üretimi, yine bu dönemde %71 oranında bir artış göstermiştir. Yenilenebilir enerjinin bu artışına karşılık, grafikte görüldüğü gibi, diğer enerji kaynaklarının üretiminde bir düşüş görülmektedir. Bu düşüş oranları; 2005-2015 yılları arasında petrolde %43,9, doğalgazda %43,5, kömür için %25,7, nükleer enerjide ise %14,1'tir. Yukarıda gösterilen ve açıklaması yapılan iki grafik göstermektedir ki, Avrupa Birliği'nin enerji üretimi düşmektedir. Aynı zamanda fosil yakıtlar bilinen (kömür, petrol ve doğalgaz) kaynakların üretiminin azaltılması ve yenilenebilir enerjinin üretiminin artırılması Avrupa Birliği'nin 2020 stratejisine uygun olmaktadır. Avrupa Birliği üye ülkeleri, 2010 yılında yayımlanan Birlik'in 2010-2020 yılları arasındaki stratejisinin belirlendiği belgede, iklim değişikliği ve enerji başlıklı bölümün içerisinde 20-20-20 hedeflerini ortaya koymuştur (Eurostat, 2016, s.88).

Birlik'in belirlediği 20-20-20 hedefleri şunlardır:

- 1990'larla karşılaştırılmış sera gazı emisyonunda yüzde 20'lik bir azalma;
- Yenilenebilir enerjinin, enerji kullanımında yüzde 20'lik bir yere sahip olması;
- AB'nin enerji verimliliğinde yüzde 20'lik bir gelişme (Eurostat, 2016, s.88).

Avrupa Birliği'nin enerji kaynakları üretiminin yanı sıra; enerji tüketimi, talebi, ithalatı ve enerjide dışa bağımlılık gibi faktörlerinin incelenmesi, Birlik'in enerji ihtiyacının hangi durumda olduğu konusunda çalışmaya yardımcı olacaktır. Böylece Avrupa Birliği'nin tedarik çeşitliliği bağlamında Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarına gerekliliğiyle ilgili somut değerlendirme yapmak söz konusu olacaktır.

Grafik 2: AB-28 Enerji Tüketimi 2005-2050 (Sol Grafik Milyon Ton Petrol Eşdeğeri; Sağ Grafik Yüzde)

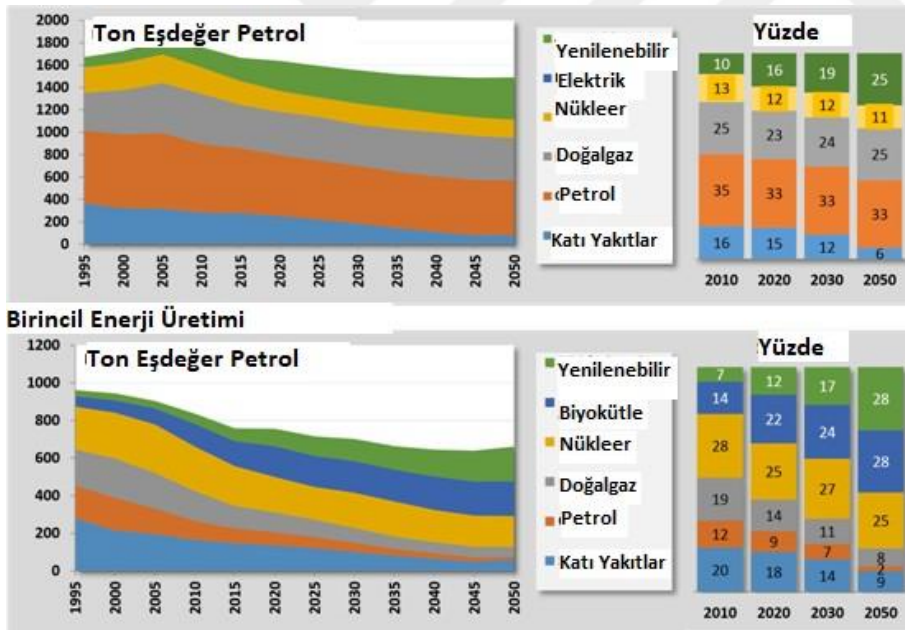
Kaynak: (European Commission, 2016a, s.3).

Grafik 2, Avrupa Birliği'nin 28 üye ülkesinin 2005-2050 yılları arasındaki enerji tüketimlerini göstermektedir. Sol tarafta bulunan grafik, enerji kaynaklarının türlerine göre enerji tüketimlerinin belirtilen tarihler içerisindeki miktarını göstermektedir. Sağ taraftaki grafik ise; enerji kaynaklarının yıllara göre oranlarını göstermektedir. Avrupa Birliği'nin enerji tüketiminin miktar olarak verildiği grafiğe bakıldığında; 2040 yılında enerji tüketiminin düşeceği, daha sonra 2050 yılına kadar bir miktar artacağı görülmektedir. Enerji tüketiminin oranlarının gösterildiği grafiğe bakıldığında, yenilenebilir enerjinin tüketiminin artacağı görülmektedir. Belirtilen durum; yukarıda bahsedilen 20-20-20 hedeflerine ulaşılması

anlamında olumlu bir veri olmaktadır. Ancak yine aynı grafiğe bakıldığında; petrol ve doğalgaz gibi fosil yakıtların tüketimlerinin yüksek oranları, Birlik açısından 20-20-20 hedefleri bağlamında olumsuz bir veri olmaktadır. Petrol ve doğalgazda %60'lara varan enerji tüketimi ile enerji üretimindeki azalma, Avrupa Birliği için enerji bağımlılığının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Ayhan, 2009a, s.158). Avrupa Komisyonu, enerji tüketimindeki artışa 2006 yılında yayınladığı Yeşil Kitapta çekmiş, bu konuda çalışmalar yapılmasını önermiştir (Ayhan, 2009b, s.159). Komisyon, belirtilen Yeşil Kitap'ta Birlik çapında yapılması gerekenleri şöyle özetlemiştir:

... Bir Avrupa enerji politikası geliştirmek uzun bir mücadele olacaktır. Bunun için esnek bir çerçeve içerisinde, sürekli güncelleştirme yaparak, Konsey ve Parlamento tarafından yapılan çalışmalar gözden geçirilerek, bu Yeşil Kitap'ta belirtilen sorunların eylem haline getirilmesi ve bu süreçlerin izlenmesi, ortak bir politika oluşturmak için gereklidir... (European Commission, 2006a, s.5).

Grafik 3: AB-25 Birincil Enerji Talebi, Arzı ve Üretimi 1995-2050 (Milyon Ton Petrol)

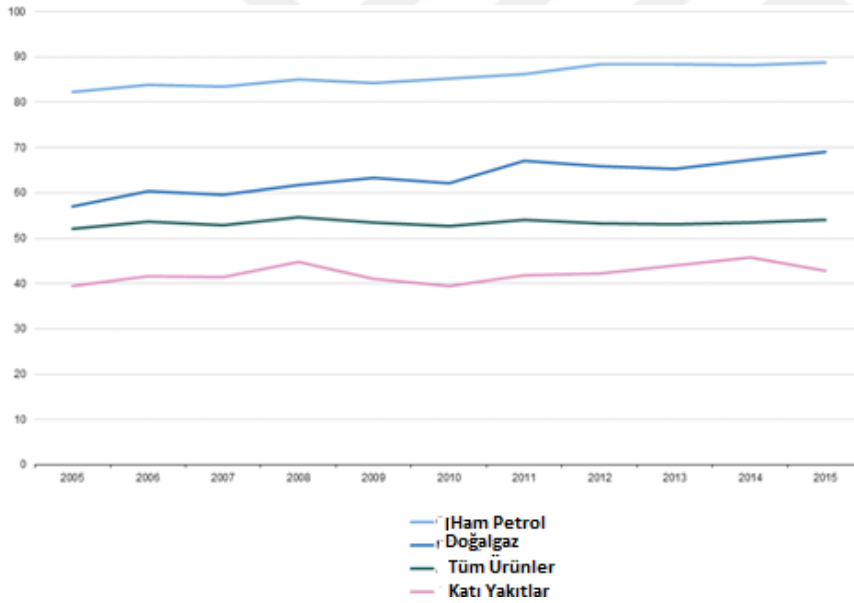

Kaynak: (European Commission, 2016b, s.70).

Grafik 3, 1995-2050 tarihleri arasında Avrupa Birliği'nin birincil enerji taleplerini, arzlarını, üretimlerini ve belirtilen dönemler içerisinde enerji kaynaklarında yaşanan ve yaşanacak değişimleri göstermektedir. Çalışma açısından; Tablo 2'nin birincil enerji

kaynaklarına olan talepleri gösteren kısmı incelenecektir. Tabloya göre; Birlik'in yıllar içerisinde enerjiye olan talebinde artış olacaktır ve özellikle doğalgaz ve yenilenebilir enerjide artış, kömürde ve nükleer enerjide azalış şeklinde olacağı görülmektedir. Verili durum; Avrupa Birliği'nde yukarıda belirtilen Yeşil Kitap başta olmak üzere iklim değişikliği, çevre ve enerji alanında yapılan veya yapılacak düzenlemelerin başarılı sonuçlar vereceğini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca nükleer enerji talebinin azalış göstermesi, Birlik üyesi ülkelerin bazılarının nükleer enerji yatırımlarına son verme politikasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir (Dağdemir, 2007a, s.253-254). Avrupa Birliği; enerji üretimindeki azalma, enerji tüketimindeki ve talebindeki artış nedeniyle, enerji gereksinimini karşılamak için enerji kaynaklarını ithal etmek zorunda kalmakta ve oluşan durum Birlik'in enerji bağımlılığına yol açmaktadır. Bağımlılık da Avrupa Birliği'nin enerji giderlerini artırmaktadır (Ayhan, 2009c, s.157).

Grafik 4: AB-28 Enerji Bağımlılığı Oranları 2005-2015 (Yüzde)

Kaynak: (Eurostat, 2017c).

Grafik 4, Avrupa Birliği'nin enerji kaynakları açısından 2005-2015 dönemindeki enerji bağımlılık oranlarını göstermektedir. Grafiğe göre; Avrupa Birliği'nin enerjiye bağımlılığı tüm enerji kaynakları değerlendirmeye alındığında %50'den fazladır. Ancak özellikle petrolde %90'lara, doğalgazda %70'lere varan bağımlılık, yukarıda belirtilen Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan Yeşil Kitap'ta değinilen Birlik çapında ortak bir enerji politikasının oluşturulmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Ancak vurgulanan gerekliliğe rağmen,

Doğu Avrupa ülkelerinin özellikle Rus gazına olan bağımlılıkları ile 2006 ve 2009 yıllarında yaşanan Ukrayna Gaz Krizi de Birlik'in ortak bir enerji politikası hedefine ulaşmasını engellemiştir (European Commission, 2006b, s.14).

Tablo 2: AB-25 Birincil Enerji Kaynaklarında Dışa Bağımlılık Oranları

	%				
	1990	200	2010	202	2030
Katı Yakıtlar	17.5	30.8	46.1	49.5	59.0
Sıvı	80.9	76.4	83.7	92.7	93.8
Doğalgaz	47.5	49.6	62.8	81.4	84.6
Toplam	44.7	47.2	55.0	63.5	64.9
AB-15	47.5	49.5	56.6	65.4	66.8
Yeni Üye Devletler	28.7	30.1	44.1	52.0	53.7

Kaynak: (European Commission, 2006b, s.26).

Tablo 2, yukarıda Grafik 3'ün gösterdiği 2005-2015 dönemindeki Avrupa Birliği'nin enerji bağımlılığının gelecek perspektifi olarak görülebilir. Tablo 3; 2030 yılına kadar birincil enerji kaynaklarında (kömür, petrol ve doğalgaz) Birlik'in enerji bağımlılığını göstermektedir. Tabloya göre; 2005-2015 döneminde %50'lerin biraz üzerinde olan toplam enerji bağımlılığının, 2030 yılında %65 seviyesine yükseleceği öngörülmektedir. Özellikle petrol ve doğalgazda yaşanacak artış, Birlik'in enerji bağımlılığını yüksek oranda artırmakta ve Birlik'in dış enerji politikası yürütmesini zorunlu kılmaktadır (Dağdemir, 2007b, s.254). Avrupa Birliği'nin enerji bağımlılığını yukarıda Tablo 3'da tespit ettikten sonra; özellikle petrol ve doğalgazda yaşanan yüksek bağımlılık oranlarının, hangi ülkelerle yapılan ithalat sayesinde oluştuğunu incelemek gerekli olacaktır.

Tablo 3: AB-28 Birincil Enerji Arz Kaynakları 2005-2015

	Kaynaklar										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Kömür											
Rusya	20.2	21.4	21.8	22.7	26.2	22.8	22.9	23.0	25.9	25.9	25.8
Kolombiya	10.0	8.7	11.0	10.7	15.2	16.8	20.7	21.7	19.6	18.8	21.3
Amerika	6.5	6.7	7.9	12.2	11.8	14.2	15.7	20.6	19.5	18.3	14.0
Australya	11.2	10.3	11.3	10.2	6.5	6.8	7.7	6.6	6.7	5.6	8.1
G.Afrika	21.4	19.8	17.4	14.4	13.7	8.2	6.9	5.7	6.0	8.7	6.9
Endonezya	6.2	7.9	6.8	6.3	6.1	4.7	4.4	4.0	2.8	3.0	3.1
Kanada	2.7	2.4	2.6	2.3	1.2	1.7	1.9	1.5	1.6	2.2	1.4
Mozambik	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.3	0.3	0.4
Diğerleri	1.9	1.4	1.6	2.0	1.5	1.6	2.1	1.5	1.4	1.3	0.4
Petrol											
Rusya	30.5	31.2	31.2	29.8	31.5	32.4	32.8	31.8	31.9	28.9	27.7
Norveç	15.6	14.2	13.8	14.0	14.2	12.8	11.7	10.6	11.1	12.4	11.4
Nijerya	3.0	3.3	2.5	3.7	4.2	3.9	5.7	7.7	7.7	8.7	8.0
S.Arabistan	9.8	8.3	6.6	6.4	5.3	5.5	7.9	8.3	8.2	8.5	7.5
Irak	2.0	2.7	3.2	3.1	3.5	3.0	3.4	3.9	3.5	4.3	7.2
Kazakistan	4.1	4.2	4.3	4.5	5.0	5.1	5.4	4.8	5.4	5.1	6.2
Azerbaycan	1.2	2.1	2.7	3.0	3.8	4.1	4.6	3.6	4.5	4.2	4.8
Cezayir	3.2	2.3	1.7	2.4	1.5	1.2	2.4	2.7	3.7	4.0	4.0
Angola	1.1	0.7	1.9	2.4	2.5	1.5	2.0	1.9	2.8	3.2	4.0
Diğerleri	29.5	30.9	32.0	30.8	28.4	30.5	24.4	24.5	21.1	19.8	18.9
Doğalgaz											
Rusya	34.6	33.0	32.1	31.2	27.8	26.8	26.3	27.8	32.4	29.7	29.4
Norveç	20.2	21.7	23.3	23.7	24.5	22.8	22.1	24.8	23.6	25.0	25.8
Cezayir	15.0	13.6	12.7	12.3	11.8	11.7	10.7	10.8	10.1	9.7	8.8
Katar	1.3	1.5	1.8	1.8	4.8	6.1	9.6	6.8	5.2	5.5	6.1
Libya	1.4	2.1	2.5	2.4	2.4	2.2	0.6	1.5	1.4	1.7	1.7
Nijerya	2.9	3.8	3.8	3.3	2.0	3.4	3.8	2.8	1.4	1.2	1.6
Trini Tobago	0.2	1.0	0.7	1.4	1.9	1.2	0.9	0.7	0.6	0.7	0.5
Peru	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.6	0.4	0.3	0.2
Türkiye	0.0	0.0	0.0	0.1	0.2	0.1	0.2	0.1	0.2	0.2	0.2
Diğerleri	24.5	23.5	23.1	23.5	24.8	23.5	24.2	23.9	24.8	25.0	25.5

Kaynak: (Eurostat, 2017d).

Tablo 3, Avrupa Birliği'nin birincil enerji için (kömür, petrol ve doğalgaz) arz kaynaklarını yüzdeler olarak göstermektedir. Tabloda; petrol ve doğalgazın yanında, kömür de bulunmaktadır. Ancak çalışma açısından sadece petrol ve doğalgazın arz kaynakları değerlendirilecektir. Tabloya göre; Avrupa Birliği'nin petrol arz kaynakları olarak ilk üç ülke olarak sırasıyla, Rusya Federasyonu, Norveç ve Nijerya bulunmaktadır. Tabloda incelenen 10 yıllık dönemde; özellikle Rusya Federasyonu ve Norveç'ten gerçekleştirilen petrol ithalatı 40'lar seviyesinde olmuştur. Yine tabloya göre; Nijerya'dan yapılan petrol ithalatının, 2005'ten 2015'e kadar artmış olması Avrupa Birliği'nin tedarik çeşitliliği açısından önemli bir gelişme olmuştur. Ancak tedarik çeşitliliğe rağmen, Birlik içerisinde tüketilen petrolün dörtte üçü dış piyasalardan sağlanmaktadır (Tablo 7'ye göre). Avrupa Birliği'nin doğalgaz arz kaynaklarına bakıldığında; ilk üçte sırasıyla Rusya Federasyonu, Norveç ve Cezayir bulunmaktadır. Tabloya göre; Rusya Federasyonu ve Norveç, Birlik'in doğalgaz ithalatının belirtilen dönem içerisinde ortalama %50'sini karşılamaktadır. Ayrıca Birlik, doğalgaz ithalatının yaklaşık dörtte üçünü dış piyasalardan karşılamaktadır. Belirtilen göstergeler; Avrupa Birliği'nin doğalgazda Rusya Federasyonu ve Norveç'e bağımlılığını göstermektedir. Burada Avrupa Birliği açısından enerji bağımlılığı dışında, dikkate alınması gereken başka bir nokta da, Birlik'in doğalgaz üretiminin de düşecek olmasıdır. Konuyla ilgili yapılan araştırmalar göstermektedir ki, Birlik'in doğalgaz üretimi 2030 yılına kadar bugünkü

seviyesinin yarısına inecektir (Karbuş, 2017a). Bu durum; Birlik'in daha fazla ithalat yapmasını ve kaynak ile güzergah çeşitliliğini artırması için düzenlemeler yapmasını gerektirmektedir (Günaydın, 2014, s.7). Ancak burada da karşımıza Avrupa Birliği açısından başka bir sorun çıkmaktadır. Rusya Federasyonu'na olan özellikle doğalgaz bağımlılığının (bazı Birlik ülkeleri açısından %100'lere varan bağımlılık) hem Birlik'in ortak enerji politikası oluşturmasına engel durumdadır, hem de Rusya Federasyonu'nun Birlik ülkeleriyle uzun süreli kontratlar imzalamaları, Doğu Akdeniz ve Hazar gibi coğrafyalardan gelebilecek arz kaynakları fırsatlarını engellemektedir (Monaghan, 2007, s.8). Avrupa Birliği açısından çözüm yolu; kısa dönemde enerji bağımlılığını daha da artırmamak için Rusya Federasyonu'ndan bugünkü mevcut durumundan daha fazla gaz ithal etmemesi, diğer yandan Doğu Akdeniz, Hazar, Katar, Kuzey Irak gibi coğrafyalardan enerji ithal ederek tedarik çeşitliliğini artırmasıdır. Ayrıca yenilenebilir enerji kaynaklarının üretimini ve kullanımını artırarak, enerji bağımlılığını kısmen de olsa azaltması ve Ortak Yatırım Projeleri (Project of Common Interest)ⁱ yardımıyla üye ülkeler arasında enerji altyapı bağlantıları sağlaması da Birlik'in enerji belgelerinde belirttiği hedeflerine ulaşmasına yardımcı olabilir (Karbuş, 2017a). Özellikle doğalgaz ithalatında Birlik'in mevcut doğalgaz arz kaynaklarını Rus olmayan satıcılarla çeşitlendirmesi büyük önem arz etmektedir (Giamouridis, 2012, 69).

'Avrupa Birliği'nin enerji ihtiyacı' başlığı altında yukarıda incelenmeye çalışılan hususlar, çalışmanın bağımlı değişkenlerinden olan Avrupa Birliği'nin enerji alanındaki durumunu incelemek açısından önemli olmuştur. Avrupa Birliği kurumları tarafından hazırlanan belgelerin verdiği somut veriler ışığında, giriş kısmında verilmiş olan hipotezin sınanması, çalışmanın bundan sonraki başlığı olan 'Doğu Akdeniz/Kıbrıs Adası hidrokarbon kaynakları rezervi' için de başlangıç noktası oluşturmuştur. Avrupa Birliği'nin enerji konusunda kendisine yetememesi ve 'enerji zengini ülkelere' bağımlı halde bulunması, Birlik için hem olumlu, hem de olumsuz durumlar oluşturmaktadır. Yukarıda bahsedilen durumların ışığında; Birlik tedarik çeşitliliğini artırmak için kendisini yeni enerji arz alanları bulmak konusunda zorunlu hissetmektedir. Belirtilen zorunluluk; Avrupa Birliği açısından coğrafi olarak kendisine en yakın alanlardan biri olan Doğu Akdeniz'i akıllara getirmektedir.

Doğu Akdeniz'in özelinde Kıbrıs Adası, Avrupa Birliği için önemlidir. 2004 yılındaki Merkez ve Doğu Avrupa (MDA) genişlemesiyle Avrupa Birliği için daha da önemli hale gelen Doğu Akdeniz coğrafyası, Birlik açısından kendi egemenlik sahası olarak görülmektedir

ⁱ Ortak Yatırım Projeleri (Project of Common Interest), piyasa entegrasyonu, rekabet ve tedarik güvenliğinin artırılması bakımından, en az iki Birlik üyesi devlet için fayda sağlayan projelerdir (Günaydın, 2014, s.8).

(Keser, 2012, s.69). Ancak Avrupa Birliği açısından Doğu Akdeniz'in önemi, hidrokarbon kaynaklarının varlığıyla doğru orantılı durumdadır. Birlik, Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynaklarının çıkarılması, üretilmesi ve taşınması yoluyla Avrupa'ya ulaştırılmasını ve böylece özellikle Rusya Federasyonu'na olan enerji bağımlılığına karşı bir alternatif oluşturulmasını hedeflemektedir (Ediger, Devlen ve McDonald, 2012a, s.85). Belirtilen alternatifin somut hale gelebilmesi için ilk önce Doğu Akdeniz/Kıbrıs hidrokarbon kaynakları rezervlerinin belirlenmesi gerekmekte, rezervlerin Avrupa Birliği'nin enerji ihtiyacının karşılanmasında etkisinin hesaplanması, hidrokarbon kaynaklarının taşınmasının hangi araçlarla yapılacağı (boru hatlar, LNGⁱⁱ vb.), enerji fiyatlarının ve piyasasının durumu gibi faktörler süreç içerisindeki gelişmelere bağlı olarak somut hale gelecektir. Bütün faktörlerin olumlu bir şekilde gelişmesi halinde; Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının Birlik'in tedarik çeşitliliğe katkı sağlayıp sağlayamacağı, ‘‘Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları’’ başlığı altında değerlendirilecektir.

2.2. Doğu Akdeniz Hidrokarbon Kaynakları

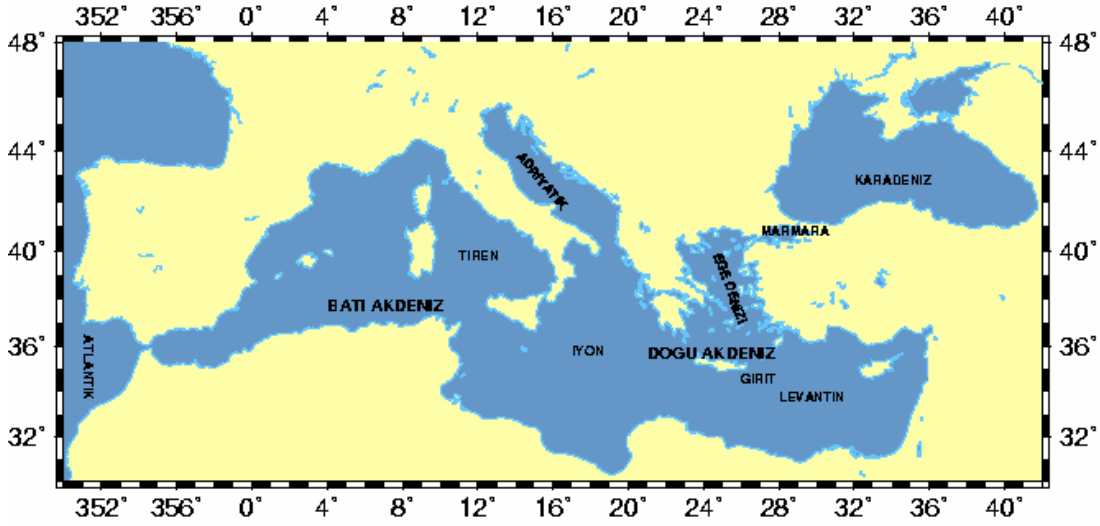
Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının incelenmesi, Avrupa Birliği'nin enerji ihtiyacının karşılanmasında incelenecek coğrafyanın etkisinin ne şekilde olacağı hakkındaki sorulara cevap verme amacı taşıyacaktır. Hidrokarbon kaynaklarını incelemeden önce; Doğu Akdeniz'in dünya üzerindeki yerinin tanımlanması ve bölgede yer alan ülkelerin belirtilmesi çalışma açısından önem taşımaktadır. Hidrokarbon kaynaklarına sahip olan ülkelerin politikalarını değerlendirmek ve bu değerlendirmenin ışığında çıkarılacak hidrokarbon kaynaklarının ticarileştirilecek seviyede olup olmadığının belirlenmesi, çalışmanın hipotezinin ispatı açısından önemlidir.

Doğu Akdeniz'i coğrafik olarak tanımlamak gerekirse; Tunus'un Bon Burnu ile Sicilya Adası'nın batısındaki Lilibeo Burnu arasında çizilen hattın doğusunda kalan bölgede bulunmaktadır (Başeren, 2010, s.2). Geniş anlamdaki tanımlama dışında; Doğu Akdeniz'in dar anlamdaki tanımlaması da şu şekildedir: Harita 1'e göre; Doğu Akdeniz, 27° Doğu boylamının doğusunda kalan kısımdır (Yaycı, 2012: 2). Koordinatlarla belirlenen alanı daha somut bir şekilde belirtmek gerekirse; alan Yunannistan'ı da kapsayacak şekilde, Yunanistan'ın doğusunu ifade etmektedir. Yukarıda koordinatlar ışığında tanımlanan Doğu

ⁱⁱ LNG, İngilizce Liquefied natural gas kavramının kısaltmışı olarak kullanılmaktadır. Kavramın Türkçesi ise sıvılaştırılmış doğalgazdır.

Akdeniz’de; Yunanistan, Türkiye, Mısır, Suriye, İsrail, Lübnan, Ürdün, Filistin, Kuzey Kıbrısⁱⁱⁱ ve Güney Kıbrıs^{iv} bulunmaktadır (Doğan, 2014).

Harita 1: Akdeniz ve Alt Bölgeleri

Kaynak: (Doğan, 2014).

Çalışmada; Doğu Akdeniz’deki ülkelerin tümünün hidrokarbon kaynaklarının incelemesi yapılmayacaktır. Burada sınırlandırmaya gidilerek, hidrokarbon rezervleri konusunda enerji piyasalarında daha aktif olan İsrail, Mısır, Lübnan, Güney Kıbrıs’ın Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları açısından değerlendirilmesi yapılacaktır. Değerlendirmede; Kıbrıs Sorunu bağlamında, Kuzey Kıbrıs ve Türkiye’nin de bu konuda yapılan çalışmalara ve ortaya çıkan gelişmelere karşı gösterdiği perspektifler de belirtilmeye çalışacaktır. İnceleme dışı bırakılacak olan diğer ülkelerden de, incelenecek ülkelerin politikalarının içerisinde dolaylı olarak bahsedilecektir. Ayrıca Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları, bölgesel bir konu olmasının yanında keşfedilecek olan kaynakların ticarileştirilmesi süreçlerinde uluslararası enerji şirketlerinin de devreye girme olasılıkları, konunun küresel bir hal almasını sağlayacak ve başta Avrupa Birliği olmak üzere diğer uluslararası büyük güçlerin de sürece dahil olmasını sağlayacaktır.

Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları bağlamında, yukarıda belirtilen ülkelerin politikalarına geçmeden önce, bölgenin özellikle 2000’li yıllara gelinceye kadar hidrokarbon kaynakları özelinde kısa bir tarihi geçmişine bakılması önem taşımaktadır. Doğu

ⁱⁱⁱ Kuzey Kıbrıs, 1983 yılında kurulan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ni ifade etmektedir.

^{iv} Güney Kıbrıs, uluslararası alanda Kıbrıs Cumhuriyeti olarak tanınan devleti ifade etmektedir.

Akdeniz'deki hidrokarbon kaynaklarının keşfi konusunda 2000 öncesi dönemde de çalışmalar olmuştur ancak 1990'lı yılların sonu ve 2000'li yılların başında teknolojinin gelişmesinin etkisiyle hidrokarbon kaynaklarının keşfi için daha derine inen sondajlar yapılabilmektedir. Böylece hidrokarbon kaynakları rezervlerinin ne kadar olduğu belirlenebilmiş ve bu kaynakların ticarileştirilebilmesi için politikalar oluşturulmaya başlanabilmektedir.

Doğu Akdeniz'de hidrokarbon kaynakları bulunması için yapılan keşif çalışmaları, 1960'lı yıllarda başlamış ve özellikle Suriye'de yapılan sondajlar, günümüzde yapılan hidrokarbon kaynaklarının ticarileştirilmesi amacıyla yapılan faaliyetlerle karşılaştırılacak kadar gelişmiş değildir, çünkü kıyı şeridinde yakın yerlerde gerçekleştirilmiştir (U.S. Energy Information Administration, 2013, s.2). 1970'li yıllarda, Mısır, Ürdün ve İsrail'de yapılan sondajlarda ise Suriye'deki yapılan çalışmalara göre daha başarılı bir süreç yaşanmıştır (Üstün, 2016, s.2). Bunun nedeni; belirtilen dönemdeki sondajların açık deniz (offshore) alanlarında yapılmış olmasıdır. Bilinen ilk açık deniz hidrokarbon araştırmaları Mısır'da (İskenderiye'nin 34 km kuzeydoğusunda) yapılmıştır (Karbuş ve Baccarini, 2017, s.1). Ancak bu dönemde yaşanan Arap-İsrail Savaşı ve bunun ertesindeki 1973 Petrol Krizi gibi istikrarsız gelişmeler; hidrokarbon kaynaklarının keşfi konusundaki sürecin yavaşlamasına neden olmuştur. Belirtilen dönemdeki sondaj çalışmalarının amacı; var olduğu tahmin edilen hidrokarbon kaynaklarının somut olarak da yerlerinin tespit edilmesidir.

Hidrokarbon kaynaklarının ticarileştirilmesiyle ilgili süreç, ancak 1990'lı yılların ortalarında bulunan rezervlerle değerlendirilmeye başlanacaktır. 1990'lı yıllarda hidrokarbon kaynaklarının keşfi için bölge ülkelerini harekete geçiren birçok faktör söz konusu olmuştur. Bu faktörler; belirtilen dönemde teknolojinin gelişmesiyle etkisiyle, sismik arama ve sondaj faaliyetlerdeki tekniklerin de gelişmeye başlaması ve artan enerji fiyatları nedeniyle hidrokarbon kaynaklarının keşfi için uygun bir ortamın ortaya çıkmaya başlamış olmasıdır (Stocker, 2012, s.579). Gelişmelerin etkisiyle özellikle İsraili ve ABD'li enerji şirketleri, İsrail'in açık deniz sahalarında hidrokarbon kaynakları keşfi için çalışmalarına hız vermişlerdir. Özellikle İsraili enerji şirketi Delek Group, 1950'li yıllardan itibaren hidrokarbon keşfi için faaliyet göstermektedir (Delek Group, 2017). Harita 2'de gösterilen, Delek Group ve ABD'li enerji şirketi Noble Energy tarafından 1999 yılında İsrail açık deniz sahasında bulunan Noa gaz sahası ve 2000 yılında yine İsrail açık deniz sahası olan Ashkelon'da keşfedilen Mari-B gaz sahası, hidrokarbon kaynaklarının ticarileştirilmesi hedefi için önemli bir adım oluşturmuştur ve 2000'li yılların sonlarına doğru keşfedilecek olan

Tamar ve Leviathan gaz sahaları için enerji şirketlerinin politikalarını bölgeye çevirmelerine neden olmuştur (Bahgat, 2011a, s.29).

Harita 2: Noa/Mari B Gaz Sahaları

Kaynak: (Eyre International, 2012).

Harita 2'de; İsrail'in 1990'lı yılların sonunda keşfettiği gaz yatakları gösterilmektedir. Yukarıda belirtilen gaz keşifleri; hidrokarbon arama çalışmalarını geliştirmiş ve bölge genelinde jeofizik verilerin edinilmesi süreçlerini hızlandırmıştır (Karbuş, 2013). Yine 1999-2000 döneminde İsrail açık deniz sahasında keşfedilen Veya ve Nir gaz sahaları ile Filistin Ulusal Yönetimi sınırları içinde bulunan Gazze Şeridi'nin açık deniz sahasında keşfedilen Gaza Marine gaz sahası, Doğu Akdeniz doğalgaz keşfi konusundaki umutları artmıştır (Bahgat, 2011b, s.28). Keşfi yapılan beş sahadan sadece Noa, Mari-B ve Gaza Marine sahalarında doğalgaz bulunabilmiş, rezerv miktarları ise sırasıyla 1,1, 42,4 ve 28,3 milyar m³ düzeyinde olmuştur (BDO Consulting Group, 2017, s.85).

Doğu Akdeniz'de 1960-2000 yılları arasında hidrokarbon kaynaklarının keşfedilme süreçleri incelendikten sonra, 2000 yılından günümüze kadar devam eden hidrokarbon kaynaklarının keşfedilmesi ve ticarileştirilmesi dönemini değerlendirmek gerekmektedir. Değerlendirmeleri yaparken, devletleri tek tek incelemek ve politikalarını belirtmek şeklinde bir yöntem kullanılacaktır.

2.2.a. İsrail'in Doğu Akdeniz Hidrokarbon Kaynakları

Doğu Akdeniz coğrafyasında yer alan İsrail, hidrokarbon kaynaklarına sahip olmasıyla, enerji alanında bölgenin önemli ülkeleri arasında bulunmaktadır. Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının keşfedilmesi yolunda yaptığı çalışmalarla İsrail, hem siyasi anlamda, hem de ekonomik anlamda kazançlar ve avantajlar elde etmek istemektedir. 'Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları' başlığı altında incelenen kısımda belirtildiği gibi, İsrail'in enerji piyasaları içerisinde yer alması için kendi MEB alanında keşfettiği ve keşfeceği hidrokarbon kaynakları, hem kendisi hem de bölge açısından yeni kazanımlara neden olacaktır. İsrail'in Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının keşfi için yaptığı çalışmalar, bölgedeki diğer ülkelere göre daha fazladır ve İsrail, hidrokarbon kaynakları bulma konusundaki çabalarını günümüze kadar azaltmamıştır. İsrail'in hidrokarbon kaynakları keşifleriyle ilgili çalışmalarını incelemeyen önce, ülkenin petrol ve doğalgaz rezervleri konusunda kısa bir giriş yapmak yerinde olacaktır.

İsrail, ithalat yoluyla sağlanan enerji kaynaklarına bağımlı bir ülke durumundadır. İsrail, petrol talebinin %99'ünü ithalat yoluyla karşılamakta, özellikle Rusya Federasyonu ve Azerbaycan'dan gelen petrol tankerleri sayesinde bu konuda çözüm üretilmeye çalışılmıştır (U.S. Energy Information Administration, 2013, s.17). İsrail, yakın zamana kadar, özellikle 2009 yılına kadar net gaz ithalatçısı bir ülke olarak bilinmekte, sadece 2000 yılında keşfedilen Mari B gaz sahasından iç tüketimi için kullanım yapabilmekteydi (Baconi, 2017, s.6). Oluşan durum İsrail'i, Doğu Akdeniz'deki ülkeler içerisinde ikinci en büyük doğalgaz tüketicisi konumuna getirmiştir (Rather, 2016, s.10). İsrail, geri kalan gaz ihtiyacını ise ithalat yoluyla karşılamaktaydı. İsrail'in ithalat ihtiyacını karşılayan ülkelere biri de Mısır'dır. Mısır; El Arish-Ashkelon Doğalgaz Boru Hattı sayesinde İsrail'in gaz ihtiyacını karşılamış, ancak 2011 yılında Mısır'da başlayan siyasi istikrarsızlık ortamı sonrasında belirtile boru hattından gaz arzı kesilmiştir (European Parliament, 2017, s.15). Tamar sahası geliştirildikten sonra İsrail in tüm ihtiyacı kendi üretimiyle karşılanmış, sadece küçük miktarda LNG ithal etmiş ve dolayısıyla gazda kendine yeterli hale gelmiştir.

İsrail'in petrol ve doğalgaz alanındaki bağımlılığını inceledikten sonra; ülkenin hidrokarbon kaynakları keşfi için yaptığı çalışmalarını değerlendirmek gerekmektedir. Bunun nedeni; 1999-2000 döneminde İsrail açık deniz sahası ve Gazze Şeridi'nde keşfedilen gaz sahalarının ticarileştirilemeyecek seviyede olması, ancak 2000 sonrası keşfedilen petrol ve gaz sahalarının çoğunluğunun ticarileştirilebilecek seviyede olmasıdır. İsrail, bulunduğu

Ortadoğu coğrafyasındaki istikrarsızlıklar ve ülkedeki enerji şirketlerinin, enerji kaynağı bulma konusundaki kararlılığının etkisiyle faaliyetlerine devam etmiştir. İsrail'e bu konuda destek veren ABD'li enerji şirketi Noble Energy de ticarileştirilebilecek seviyede hidrokarbon kaynakları rezervi bulunması için çalışmalar yapmıştır. İsrail, böylece enerji bağımlılığını azaltmak ve enerji ithalatçısı bir ülkeden, enerji ihracatçısı bir ülkeye dönüşmeyi hedeflemektedir. Belirtilen hedef için, hidrokarbon kaynaklarının bulunması dışında; çıkarılması, üretilmesi ve ihraç seçeneklerinin değerlendirilmesi de gerekmektedir. Hidrokarbon kaynaklarının Avrupa'ya taşınması için hangi ihraç yollarının kullanılacağı ve ihraç yollarında bulunan ülkelerle yapılacak işbirliği süreçleri (ilişkilerin durumuna göre) İsrail'in Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları politikasını gerçekleştirmesi için temel öneme sahip olacaktır.

İsrail'in 2000 sonrası bilinen ilk hidrokarbon keşfi, açık deniz sahasında (offshore) değil, karada (onshore) gerçekleştirilmiş, 2004 yılında İsrail-Filistin sınırında (tartışmalı bölgede) İsrail'li enerji şirketi Govit Olam tarafından bulunan Meged petrol sahası 980 milyon varil rezerve sahiptir (European Parliament, 2016, s.2-3-4). Yapılan keşif, hidrokarbon kaynakları rezervlerinin belirlenmesi için önemli adımlar olsa da, yapılan sondajların ticari anlamda kazanımının olamayacağına anlaşılması da ekonomik anlamda artı bir maliyet yaratmıştır.

İsrail açısından yıllardır yapılan sondajların ve sismik araştırmaların neticesi, 2009 yılında somut olarak kendisini göstermiştir. Ocak 2009'da, Doğu Akdeniz'de 1988 yılından beri arama faaliyetinde bulunan ABD'li Noble Energy tarafından, doğalgaz rezervi bulunduğu açıklanmıştır (Sezer, 2017). Tamar sahası olarak adlandırılan doğalgaz sahası, İsrail'in Hayfa kentinin 56 mil batısında yer almaktadır ve 282 milyar m³ düzeyinde doğalgaz rezervi olduğu tespit edilmiştir (Karbuz ve Baccarini, 2017, s.2 ve 6). Tamar gaz sahasının keşfedilmesi ve yüksek rezerv miktarı, İsrail'in enerji bağımlılığının ve ihtiyacının azaltılması açısından önemli bir gelişme olmuştur. Mısır'dan alınan doğalgazda arz sıkıntısının yaşandığı bir dönemde keşfedilen Tamar sahasının 2013 yılında üretimine başlanmış ve İsrail'in iç tüketiminde kullanılarak, enerji bağımsızlığının sağlanmasına katkı sağlamaya başlamıştır (Baconi, 2017, s.6). Tamar sahasındaki yüksek rezervler, İsrail'in gazın ticarileştirilmesi hedefini gerçekleştirmesi için olanaklar sağlamıştır. İsrail Mari-B gaz sahasıyla birlikte Tamar'ın, Ashdod'da bulunan gaz depolama tesislerine aktarılması ve bunun aktarımın miktarını da her yıl artırmayı planlamaktadır (Tippee, 2014).

Noble Energy; 2009 yılında Tamar sahasında dışında, İsrail'in açık deniz sahasında bir doğalgaz rezervi daha bulmuş, Dalit gaz sahası olarak adlandırılan doğalgaz yatağında 14,1 milyar m³ düzeyinde rezerv bulunduğunu açıklamıştır (Ministry of Energy of Israel, 2014, s.4). Yaşanan gelişmeler, İsrail'in enerji ithalatçısı bir ülkeden, enerji ihraç eden bir ülkeye dönüşmesi açısından Tamar sahasının keşfiyle büyük bir fırsat olmuştur. Dalit ve Mari-B sahalarındaki rezervlerin Tamar'a göre az olmasına rağmen, üretime geçilmesi konusundaki olumlu görüşler, İsrail'in enerji politikasındaki değişimleri de göstermesi bakımından önemlidir. İsrail için hidrokarbon kaynakları keşif faaliyetleri içinde asıl önemli gelişme ise Tamar sahasından bir yıl sonra keşfedilecek olan Leviathan gaz sahası olacaktır. Leviathan gaz sahasının keşfi, Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarına olan ilgiyi artıracak ve bu sahadan çıkarılan gazın Avrupa'ya ulaştırılması için İsrail'in yeni stratejiler geliştirmesine neden olacaktır. İsrail dışında, diğer bölge ülkeleri de kendi açık deniz sahalarında hidrokarbon kaynakları bulmak için çalışmalara başlayacak, Doğu Akdeniz'in enerji merkezi (hub) olması konusunda ulusaşırı şirketler ve uluslararası aktörler, konjoktüre uygun yeni politikalar geliştireceklerdir.

2010 yılında yine ABD'li enerji şirketi Noble Energy, 2009 yılında keşfedilen Tamar sahasından daha büyük bir gaz sahası keşfettiğini açıkladı ve şirketin bu açıklamasında, gaz sahasının tahmini rezervinin 566 milyar m³ düzeyinde olduğu belirtilmiştir (Lakes, 2012, s.81). Ancak bu konuda yapılan çalışmalarda Leviathan gaz sahasıyla ilgili 424-707 milyar m³ arasında değişen tahmini rezerv miktarları yer almaktadır (Leventis, 2012, s.8). Tahmini rezerv miktarı konusunda en çok kullanılan kaynak olan Birleşik Devletler Enerji Enformasyon Dairesi tarafından yapılan araştırmada ise Leviathan gaz sahasının 509 milyar m³ düzeyinde rezerve sahip olduğu açıklanmıştır (U.S. Energy Information Administration, 2013, s.5). Noble Energy'nin ve gaz sahasıyla ilgili yapılan diğer çalışmalardaki tahmini rezerv miktarı, Leviathan'ın keşfinin, Doğu Akdeniz'de 2010 yılına kadar yapılan en büyük keşif olduğu sonucunu değiştirmemektedir. Gaz sahasının tahmini rezerv büyüklüğünün yanında, İsrail açısından keşfin bir diğer etkisi de şu şekilde olacaktır: İsrail'in günümüzdeki gaz talebi 5 milyar m³ düzeyinde olup, Tamar ve Leviathan gaz sahaları başta olmak üzere diğer keşiflerden sağlanacak doğalgaz akışıyla birlikte talebin 15 milyar m³ düzeylerinde olacağı öngörülmekte, bu sayede gazın ihraç edilerek Avrupa'ya taşınacak olması, İsrail'in ekonomisinin büyümesi açısından önemli bir faktör olacaktır (Lakes, 2012, s.81). Yapılan keşif; sadece İsrail açısından değil, başta Doğu Akdeniz'deki diğer ülkeler olmak üzere, enerji piyasasındaki tüm aktörler açısından oyun değiştirici bir etkiye sahip olmaktadır (Grigoriadis,

2014, s.125). Belirtilen etki, yıllardır Doğu Akdeniz’de bulunduğu iddia edilen hidrokarbon kaynaklarının keşfi için diğer bölge ülkelerinin de çalışmalarını hızlandırmasını sağlamış, özellikle Mısır, Lübnan ve Güney Kıbrıs gibi ülkeler, Tamar ve Leviathan gibi keşifler yapmak için yeni sondajlara ve sismik araştırmalara devam etmiştir.

Tamar ve Leviathan sahalarının rezerv miktarları göstermektedir ki, İsrail bu gaz sahalarını ticarileştirerek enerji ihracatçısı bir ülke haline gelebilir. İsrail; Tamar ve Leviathan sahalarından günlük 70 milyon m³ düzeyinde üretim yapmayı hedeflemektedir (Daily News Egypt, 2017). Ayrıca bu konuda çalışmalar yapan uzmanlara göre; Doğu Akdeniz’de keşfedilen gaz sahalarından başka gaz sahaları da bulunmaktadır ve keşfedilecek gaz sahalarının Avrupa Birliği’nin 2025 yılına kadar ihtiyacı olan 100 milyar m³ düzeyindeki ek gaz talebinin üçte birini karşılaması bekleniyor (Ellinas, 2013, s.14). Uzmanların yaptıkları belirtilen yorumlar; İsrail’in hidrokarbon kaynaklarının Avrupa’ya ulaştırılmasıyla doğru orantılı durumdadır. İsrail’in gazın ticarileştirilmesi için bölge ülkeleriyle işbirliği içerisinde olması gerekmektedir. Hidrokarbon kaynaklarının Avrupa’ya taşınmasını sağlayacak tüm aktörlerin kazan-kazan ilişkisi içerisinde olması, hem arz güvenliğinin sağlanmasını, hem de gazı satın alacak tarafların kaynak çeşitliliği sağlaması açısından önemli bir faktör olmaktadır. Bütün bu süreçlerin uygulamaya geçebilmesi için de, bölge ülkelerinin aralarındaki sorunları çözüme kavuşturması temel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

İsrail için hidrokarbon kaynakları keşfi, Tamar ve Leviathan gibi yüksek rezerv miktarlarına sahip gaz sahalarıyla sona ermemiştir. Özellikle Noble Energy ve Delek Group gibi enerji şirketleri, Tamar ve Leviathan’dan sonra daha yüksek rezerv miktarlarına sahip gaz alanları bulmak için Doğu Akdeniz’de faaliyetlerine devam etmiş ve neticede İsrail’in açık deniz sahalarında 2011 yılında Dolphin, 2012 yılında Shimshon ve Tanin, 2013 yılında ise Karish gaz sahaları bulunmuştur (Karbus, 2013). Keşfedilen bu gaz sahalarındaki rezerv miktarları sırasıyla Dolphin 22.6 Shimshon 84.9 Tanin 33.9 Karish 50,9 milyar m³ düzeylerinde olarak hesaplanmıştır (U.S. Energy Information Administration, 2013, s.5). Noble Energy şirketinin Ocak 2012 tarihinde yaptığı, İsrail açık deniz sahasında yaklaşık olarak 934 milyar m³ düzeyinde doğalgaz yatağı olduğunu açıklamasına rağmen, sadece Tamar ve Leviathan sahalarının geliştirilmesine önem verilmiştir (Lakes, 2012, s.39). Noble Energy’nin bu politikayı yürütmesindeki en önemli neden; keşfedilen gaz sahalarının (Tamar ve Leviathan hariç) ticarileştirilemeyecek seviyede olmasıdır. Oluşan duruma örnek vermek gerekirse; 2011 yılında keşfedilen Sara ve Myra gaz sahalarında 185 milyar m³ düzeyinde

rezerv olduğu tahmin edilmiş, yine 2012 yılında ise 150 milyar m³ gaz, 530 milyar varil petrol olduğu tahmin edilen Isha gaz sahası keşfedilmiştir (Karbuz, 2013).

İsrail'in Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarını keşfetmesi ve üretmeye başlaması sonrası, İsrail için iki engel ortaya çıkmaktadır: Varolan engeller; gazı satın alacak olan alıcıların güvenli hale getirilmesi ve üretimi kolaylaştırıp uygun ihraç yollarının oluşturulmasıdır (Baconi, 2017, s.6). İsrail; Rusya Federasyonu'nun Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelerle yaptığı uzun süreli enerji kontratları gibi sözleşmeler imzalayarak, gazın ticarileştirilmesi hedefini gerçekteştirmek istemektedir. Ayrıca gazın ihraç edilmesi için de, ekonomik anlamda en uygun güzergahın kullanılmasını sağlamak istemektedir. Güzergah belirlenirken, ekonomik anlamda kazanç hedeflenirken, politik anlamda da istikrarlı bir durum hesaplanmaktadır. Özellikle; İsrail'in Lübnan ile sınır sorunları ve Kıbrıs Sorunu'nun çözülmemesi gibi faktörler nedeniyle gazın ticarileştirilmesi şu aşamada zor görünmektedir (Karbuz, 2013). Oluşan durum, İsrail gazının Avrupa'ya taşınmasında Kıbrıs Adası'nın nasıl geçiş noktası olarak kullanılabilieceği sorusuna gelmektedir. Sorulan sorunun cevaplanması için yukarıda belirtilen Kıbrıs Sorunu'nun çözümesi, buna bağlı olarak da bölge ülkelerinin Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) sınırlarının belirlenmesi gerekmektedir. Belirtilen gereklilik; bölge ülkelerinin siyasi sorunlarını çözmeden ekonomik anlamda hidrokarbon kaynaklarından yararlanmalarının mümkün görünmediğini göstermektedir. İsrail'den sonra incelencek olan Mısır, Lübnan ve Güney Kıbrıs'ın hidrokarbon kaynakları politikalarında da aynı durum söz konusu olacaktır. Özellikle Güney Kıbrıs'ın Türkiye ile Kıbrıs Sorunu nedeniyle yaşadığı sorunlar, keşfedilen hidrokarbon kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasını zorlaştırmaktadır. Sorunların çözümesi, Kıbrıs Adası'nın geçiş noktası olarak kullanılmasına ve böylece gazın Avrupa'ya taşınmasını sağlayacaktır. Böylece; Mısır, Lübnan ve Güney Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarını incelemek, yukarıda ifade edilmeye çalışılan soruların ve varsayımların somut olarak kanıtlanmasına yardımcı olacaktır.

2.2.b. Mısır'ın Doğu Akdeniz Hidrokarbon Kaynakları

Uluslararası alandaki tanınan adıyla Mısır Arap Cumhuriyeti, bir milyon kilometre kareden fazla toprağa, yaklaşık 900 kilometresi Akdeniz kıyısında olmak üzere 2450 kilometre kıyı şeridine ve 84 milyonluk bir nüfusa sahiptir (CIA, 2017). Mısır, diğer Doğu Akdeniz ülkelerine göre yüksek nüfusu ve yüzölçümünün geniş olmasıyla elde ettiği avantajların yanı sıra, Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının keşfedilmesi için yapılan çalışmalarda öncü ülkelerden biri olmuştur. Ortadoğu coğrafyasından stratejik ülkelerinden

olan Mısır'ın hidrokarbon kaynaklarına sahip olması, bölgenin enerji piyasalarında 'yükselen güç' olarak görülmesine katkı sağlayacaktır.

'Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları' başlığı altında belirtildiği gibi, ilk sismik araştırma ve sondaj faaliyetleri Mısır'ın açık deniz sahasında yapılmıştır. 1980'lerin ikinci yarısında İskenderiye ve Nil Deltası'ndaki Port Said'te yapılan keşiflerde gaz rezervlerinin olduğu tespit edilmiştir (Khadduri, 2012, s.112). Gaz rezervlerinin bulunması, Mısır'ın önemli kazanımlar elde etmesine neden olmuştur. Özellikle açık deniz alanlarındaki gaz keşifleri sonrası uluslararası enerji şirketlerinin bölgeye ve özel olarak Mısır'a ilgisi artmış, bulunan hidrokarbon kaynakları iç tüketimde kullanılmaya başlanmış, kaynak fazlası olanların ise ihraç edilmesi için politikalar geliştirilmeye çalışılmıştır (Khadduri, 2012, s.112). Hidrokarbon kaynaklarının ihraç seçeneklerinin olumlu sonuçlar vermesi sonucunda Mısır, 2004 yılına kadar enerji ihraç eden bir ülke olarak uluslararası alanda bilinmiştir (Ediger, Devlen ve McDonald, 2012b, s.83).

2004 yılında sonra ise Mısır açısından enerji konusunda olumsuz gelişmeler ortaya çıkmıştır. Özellikle Mısır'ın enerji iç tüketimindeki artış, 2000'li yılların ortasında yüksek oranlara ulaşmış, sadece hidrokarbon kaynaklarındaki enerji tüketimi %95'lere varan bir orana varmıştır (Daily News Egypt, 2017). Yüksek artış oranlarına rağmen Mısır, 2011 yılına kadar enerji ihracında küçük sorunlar dışında büyük krizler yaşamamıştır. 2011 yılına kadar Mısır'ın açık deniz sahalarında hidrokarbon kaynakları keşfi konusunda faaliyetler yapılmaya devam etmiştir. 'İsrail'in Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları' başlığı altında değerlendirildiği gibi, özellikle 2000 sonrası dönemde hidrokarbon keşiflerinin daha derin sismik araştırmalar ve sondajlarla yapılmaya çalışıldığı, oluşan duruma teknolojinin gelişmesinin yol açtığı vurgulanmıştır. 2003 yılında Hollandalı enerji şirketi Shell'in, Mısır'ın Nil Deltası'nda yaptığı keşiflerde yüksek miktarda hidrokarbon kaynakları bulması, 2000 sonrası dönemde yaşanan ve yaşanacak keşiflerin bir habercisi niteliğinde olmuştur (Gürel, Mullen ve Tzimitras, 2013b, s.1). Mısır, Shell tarafından keşfedilen gaz sahaları sonrasında açık deniz alanlarında enerji şirketlerine lisans vermek için çalışmalara başlamıştır. Lisans vermek için yapılan ihale süreçleri ise ancak 2011-2012 yılları içerisinde yapılabilmektedir (Gürel ve diğerleri, 2013b, s.1). Mısır, 2011 yılına kadar El Arish-Ashkelon Doğalgaz Boru Hattı yoluyla 2008 yılından itibaren İsrail'e gaz ihraç etmiştir. Ancak 2011 yılında Mısır'da başlayan Arap Baharı olayları sonrasında yaşanan siyasi istikrarsızlık dönemi nedeniyle, gaz akışı kesilmek zorunda kalmıştır. Mısır, İsrail dışında Ürdün'e de Ürdün Gaz İletim Hattı ve

LNG yoluyla gaz ihraç etmiş, LNG gaz ticaretinde Damiette ve Idku gibi LNG ihracat tesisleri kullanılmıştır (Baconi, 2017, s.7).

Mısır açısından gaz keşifleri konusunda olumlu gelişme 2015 yılında yaşanmıştır. 2015 yılında İtalyan enerji şirketi ENI, Mısır açık deniz sahasında Port Said'in 120 mil açığındaki Shorouk bloğunda bir gaz sahası bulduğunu açıklamış, belirtilen gaz sahasında tahmini 850 milyar m³ gaz bulunduğunu tespit etmiş, keşfedilen gaz sahasının şu ana kadar Doğu Akdeniz'de bulunan en büyük miktartlı alan olduğunu belirtmiştir (Shiryayevskaya, 2016). Zohr sahasının keşfi, bölgedeki diğer ülkeleri ve enerji şirketlerini de böyle bir hidrokarbon sahası keşfetmek yolunda teşvik edici gelişme olmuştur. Özellikle Güney Kıbrıs hidrokarbon kaynakları keşfetmek için yapılan lisans ihalesi sürecini hızlandırmıştır. Güney Kıbrıs açısından süreci hızlandırmanın bir nedeni de; Zohr yatağının Güney Kıbrıs'ın açık deniz sahalarının yakınlarında bulunmuş olmasıdır (Sartori, Colantoni ve Paceviciute, 2017, s.3). ENI şirketinin Zohr keşfinin, başta Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları olmak üzere bölgeye nasıl etki ettiğini ENI şirketinin Siyasi ve Kurumsal Analizler ile Senaryolar konusundaki Başkan Yardımcısı Dario Speranza şöyle açıklamıştır: "Zohr; oyun değiştirici olarak gaz rekabet gücünü artıracak, gazın paraya çevrilmesiyle bölge ülkeleri arasındaki ihtilafların giderilmesi ve bölgesel işbirliği olanaklarını sağlayacaktır" (Speranza, 2017, s.3). ENI şirketinin bu hedeflerine ulaşabilmesi için Zohr gaz sahasının en kısa zamanda üretime geçmesi gerekmektedir. Konuda çalışan uzmanlara ve akademisyenlere göre; Zohr sahasından yılda 20-30 milyar m³ düzeyinde üretim yapılabileceği belirtilmektedir (Sartori ve diğerleri, 2017, s.5). Belirtilen tahminlere göre; 2017 sonunda Zohr'un üretime başlaması beklenmektedir.

Mısır'ın Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları keşiflerinin incelendiği başlıkta; Mısır'ın 2004-2011 yılları arasında bulunduğu enerji ihracatçısı konumundan, 2011 sonrası dönemde enerji konusunda ithalatçı bir ülke konumuna geldiği görülmüştür. Ancak 2015 yılındaki Zohr gaz keşfi, Mısır açısından enerji ihtiyacının karşılanması konusunda olumlu anlamda gelişme sağlamıştır, ama Zohr gaz sahası üretime başlamadan Mısır'ın enerji ihtiyacını karşılaması ve ihraç seçenekleri konusunda konuşmak doğru değildir. Mısır'ın ilk önce enerji iç tüketimini karşılaması gerekmektedir, ikinci aşamada ihraç seçenekleri planlanmalıdır. Zohr'un üretime geçmesi konusunda en iyimser senaryo; 2017'in sonunda üretime başlamak, iç tüketimi karşılamak, daha sonra yıllardır atıl durumda bulunan Damiette ve Idku LNG terminallerini ihraç için hazır getirmektir (El Wardany, Wilkin ve Elyan, 2017). En sonunda ise Mısır için 2000'li yılların başında olduğu gibi enerji ihracatçısı olabilmesi için, 2021-2022 yılları en

uygun zaman olarak ifade edilmektedir (El Wardany, 2017). Mısır'ın içsel faktörlerin dışında, dışsal faktörler ile olan sorunlarını da çözmesi gerekmektedir. Mısır'ın, İsrail ve Güney Kıbrıs ile birlikte gazın ihraç edilmesi için işbirliği yapması gereklidir, böylece gazın sadece bölgesel anlamda etkisinin dışında Avrupa'ya taşınması yoluyla uluslararası anlamda da yarar sağlaması enerji piyasaları için önemli olacaktır (Baconi 2017, s.9).

2.2.c. Lübnan'ın Doğu Akdeniz Hidrokarbon Kaynakları

Doğu Akdeniz ülkeleri arasında Lübnan, daha önce incelenen İsrail ve Mısır kadar olmasa da, hidrokarbon kaynaklarına sahip olma konusunda çalışmalar yapan ülkelerden birisidir. Lübnan'ın Ortadoğu coğrafyasında yer almasının getirdiği zorlukların bir yansıması olarak siyasi krizlerle dolu olan istikrarsız yapısı, hidrokarbon kaynakları konusundaki gelişmeleri de etkilemiştir. Yaşanan olumsuz durumlara rağmen, Lübnan son dönemlerde yaptığı çalışmalarla, hidrokarbon kaynakları konusunda atılımlar içerisine giren bir görüntü içerisinde olmaktadır.

Doğu Akdeniz coğrafyasında Mısır ve İsrail tarafından yapılan gaz keşifleri ve bulunan yüksek miktarlardaki hidrokarbon kaynakları, bölgedeki diğer ülkeleri de bu kaynakları kendi açık deniz sahalarında ve MEB alanlarında keşfetmek konusunda harekete geçmeye zorlamıştır. Lübnan da hidrokarbon kaynaklarının keşfedilmesi konusunda bölgenin önemli aktörlerinden biri durumdadır. Lübnan, bulunduğu coğrafyanın meydana getirdiği siyasi istikrarsızlıklar, krizler ve bunun sonucunda ortaya çıkan savaş ortamından etkilenmiştir. Çalışmada; Lübnan'ın içinde bulunmuş olduğu istikrarsızlık ortamı tartışılmayacaktır, ancak Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları keşfi konusunda kendisine problem yaratan hususlar değerlendirilmeye çalışılacaktır. Başlık altında; Lübnan'ın Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının keşfedilmesi anlamında yaptığı çalışmalar, İsrail ile yaşadığı sınır sorunları ve ülkenin yaşadığı siyasi istikrarsızlık süreçleri incelenecektir.

Lübnan'ın tarihsel olarak enerji ihtiyacına bakıldığında; enerji kaynakları ithalatına bağımlı bir ülke olduğu görülmektedir, özellikle ülkenin birincil enerji kaynakları kullanımının %90'ını petrol ürünlerinin oluşturması oluşan duruma somut veriler olarak gösterilmektedir (World Bank, 2014). Lübnan'ın 2011 yılındaki petrol tüketiminin, 2007 yılına göre günlük 55.000 varil artarak 134.000 varile ulaşması da, enerji ihtiyacının başka bir örneği olarak belirtilmektedir (U.S. Energy Information Administration, 2013, s.14).

Lübnan'ın hidrokarbon kaynaklarını keşfetmek için yaptığı sismik araştırma faaliyetleri, 2000'li yılların başına kadar gitmektedir. 2000-2002 yılları arasında, Lübnan'ın açık deniz alanlarında Birleşik Krallık sismik araştırma gemilerinin yaptığı 2D (two dimensional-iki boyutlu) araştırmalar ve 2007 yılında Norveç sismik araştırma şirketi PGS'nin (Petroleum Geo-Services) Lübnan'ın MEB'inde yaptığı 3D araştırmalarda hidrokarbon kaynakları tespit edilmiştir (Khadduri, 2012, s.115). Yapılan tespitler neticesinde, sismik araştırma yapılan sahalarda 339-707 milyar m³ arası düzeylerinde potansiyel gaz rezervinin var olduğu belirlenmiştir, ancak tahmini rezerv miktarının kanıtlanmış hale gelmesi için yapılması gereken sondaj ve keşif faaliyetleri yapılamamıştır (U.S. Energy Information Administration, 2013, s.6). Sondaj ve keşif faaliyetlerini engelleyen faktörlerden en önemlisi, ülkenin 2006 yılında İsrail ile yaşadığı savaş (Altunışık, 2007, s.11) ve 2007 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçiminde ülkenin Cumhurbaşkanı seçememesi, ancak 2008 yılında Cumhurbaşkanı seçilebilmesi gibi olayların yarattığı olumsuz ortam, hidrokarbon kaynaklarının keşfi için gereken çalışmaların yapılamamasına yol açmıştır (Chehayeb, 2016). Lübnan'ın açık deniz alanlarında bulunduğu tahmin edilen hidrokarbon kaynaklarını keşfetmek için lisans ihalelerine çıkma ve böylece kaynakların ticarileştirilmesi için tekrardan çalışmalara başlaması 2010 yılında olmuştur. 2010 yılı, 2009 yılında İsrail'in açık deniz alanında keşfedilen Tamar sahasında yüksek miktarda gaz rezervi bulunması sonrasında gelmesi bakımından önem taşımaktadır. İsrail'in doğalgaz sahası keşfi, Lübnan'daki siyasi krizlerin ülkenin ekonomik kazancı için bir süreliğine ertelenmesine neden olmuş, 2010 yılının Ağustos ayında ülkenin kendi açık deniz alanlarını geliştirmesi için bir hidrokarbon yasası çıkarılması için çalışmalar yapılmış, çıkarılacak yasayla hidrokarbon kaynakları sahalarının ruhsatlandırılması işleminin sorumluluğunun üstlenilmesi hedeflenmiştir (Lakes, 2012, s.39). Lübnan hükümeti; yasa çalışmaları dışında belirtilen dönemde, Norveç sismik araştırma şirketi PGS'ye 2007'de olduğu gibi 700 milyar m³ düzeyinde olduğu tahmin edilen potansiyel gaz sahalarının yerlerinin belirlenmesi için faaliyetler gerçekleştirmiştir (Günaydın, 2014, s.5).

Hidrokarbon yasa çıkarma kararı ve sismik araştırma faaliyetleri, gaz sahaları için açılacak ihale için yapılan çalışmalar olması bakımından Lübnan'ın enerji politikası göstermesi açısından önemli bir süreç olmuştur. Nisan 2013 tarihinde gaz sahaları ihalesi için enerji şirketlerinden ön yeterlilik alan Lübnan, Mayıs 2013'te yapılan resmi ihale turu sonrasında Kasım 2013 tarihinde hidrokarbon kaynaklarının keşfi için ihale yapmış, sonuçların da Şubat 2014 tarihinde açıklanacağını belirtmiştir (Lebanese Petroleum Administration, 2017). Ancak

ülkede yaşanan yönetim krizi ve bölgedeki Arap Baharı sonrası gelişmeler, ihale sürecinin ertelenmesine neden olmuştur (Natural Gas World, 2013). Olumsuz gelişmeler olmasa, konuda çalışan uzmanlar ve akademisyenler, gaz sahaları için ilk araştırmaların 2015 yılında başlamasını öngörmüşlerdir, ancak tüm iyimser senaryolara rağmen gazın ihraç seçenekleri için on yıllık sürenin olduğunu da belirtmişlerdir (Karbuz, 2013).

Lübnan'ın hidrokarbon yasası çıkararak ve gaz sahalarını ruhsatlandırarak gerçekleştirdiği ihale, şu ana kadar somut bir ticari sürece ulaşmasa da Lübnan için önemlidir. Gaz sahalarını ruhsatlandıran ve on blok olarak belirleyen Lübnan için olumsuz bir durum söz konusudur. Harita 3'te gösterildiği şekilde; ruhsatlandırılan gaz sahaları bloklarından ihaleye çıkarılan beş bloktan (Blok 1,4,8,9,10) üç tanesi Lübnan'ın güney sınırında İsrail ile tartışmalı olan MEB alanında bulunmaktadır (Addison, 2017). İsrail ile yaşanan MEB alanları sorunu konusunda Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde ve iki ülke arasında yapılan görüşmelerde ortak bir sonuca ulaşılamamış, taraflar gaz sahalarında tartışmalı olmayan bloklar için lisans vermeyi tercih etmeye çalışmaktadır (Bahgat, 2011, s.31).

Harita 3: Lübnan'ın Birinci Lisans Turu İçin Açtığı Bloklar

Kaynak : (Nash, 2013).

Lübnan; ülkede 2013 sonrası yaşanan yönetim krizini 2016 yılında çözebilmiş, 2013 yılında yaptığı birinci lisans için teklif verebilecek firmaların ön elemesine ilaveten ikinci bir ön elemeye çıkmıştır ve her iki ön elemeyi geçen şirketlerin Eylül 2017 tarihine kadar ilk

lisans turuna katılan enerji şirketlerinin de teklif verebileceği ikinci ihale süreciyle ilgili Lübnan Enerji ve Su Bakanı Cesar Abi Khalil'in sözleri, Lübnan'ın hidrokarbon kaynaklarıyla ilgili günümüzde daha istekli olduğu konusunda işaretler vermektedir. ‘...birinci ihale sürecini ertelemek zorunda kaldık. Cumhurbaşkanlığı seçinleri ve hükümetin kurulamaması süreçleri, ülkemizin demokrasi için ödediği bedelin kilometre taşlarıydı. Ancak, şimdi söylediğim gibi bütün bunlar geride kaldı’’ (Addison, 2017).

‘Lübnan’ın Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları’nın incelendiği bu bölüm, Lübnan’ın enerjiye ihtiyaç duyan bir ülke olarak keşfedeceği rezervler yoluyla enerji kaynakları konusunda kendisine yeten, aynı zamanda ihraç seçenekleri yoluyla ekonomik anlamda da kazanç sağlayabileceğini ortaya koymuştur. Bulunduğu coğrafyanın problemli yapısı ve ülke içinde yaşanan zorluklara rağmen Lübnan, hidrokarbon kaynakları keşfedebilmek için günümüze kadar çalışmalarını devam ettirmiştir ve günümüzde de devam ettirmektedir. Hidrokarbon kaynaklarının ticarileştirilmesi için önünde uzun bir zaman bulursa da Lübnan, bölge ülkeleri içinde enerji alanında önemli bir aktördür ve hem ülke içindeki sorunlarını hem de bölgedeki diğer ülkelerle (İsrail, Güney Kıbrıs) olan sorunlarını çözdüğü takdirde, bölgenin enerji merkezi (hub) olması, hem de ülkenin kendisinin gelişmesi anlamında büyük mesafeler katedecektir.

2.2.d. Güney Kıbrıs’ın Doğu Akdeniz Hidrokarbon Kaynakları

Güney Kıbrıs, Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarını keşfetme konusunda, özellikle 2000 sonrası dönemde çalışmalar yürüterek, geç de olsa, diğer bölge ülkelerinin yaptıkları çalışmalara yaklaşmaktadır. Keşfedilecek hidrokarbon kaynaklarının Güney Kıbrıs açısından siyasi anlamda prestij kazanma dışında, ekonomik anlamda da ülke açısından yansımaları olacaktır. Ülkenin 2008 yılında başlayan küresel ekonomik kriz nedeniyle yaşadığı sorunlar, enerji alanındaki kazanımlar sayesinde azaltılması olasılığı, Güney Kıbrıs açısından hidrokarbon kaynaklarının bir kurtuluş reçetesi olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Güney Kıbrıs’ın Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarıyla ilgili politikalarını incelerken; Kıbrıs Sorunu’ndan kaynaklanan birçok faktör devreye girmektedir. Kıbrıs Adası’nın statüsü başta olmak üzere adanın iki asli unsuru (Kıbrıslı Türkler ve Rumlar) arasında yaşanmış ve günümüze kadar yaşanmakta olan diğer sorunların çözülmesiyle, Doğu Akdeniz’de bulunduğu tahmin edilen hidrokarbon kaynaklarının keşfedilmesi, üretilmesi ve sonuç olarak ticarileştirilmesiyle ilgili süreçler birbiriyle doğru orantılı olarak değerlendirilmektedir. Güney Kıbrıs’ın hidrokarbon kaynakları keşfiyle ilgili yapmakta olduğu faaliyetler ve izlemiş olduğu

politikalar, Kıbrıs Sorunu'nun aktörlerinden olan Kuzey Kıbrıs ve Türkiye'yi de etkilemektedir. Ancak Kuzey Kıbrıs ve Türkiye'nin de süreç içerisinde değerlendirilecekleri kısımlar, çalışmanın 'Kıbrıs Adası'nın geçiş noktası olarak kullanılması' başlığı altında ve ikinci bölümün alt başlıklarından olan 'Kıbrıs Sorunu'nun tarihsel süreci'nin içerisinde incelenmeye çalışılacaktır. İncelenmeye çalışılacak bu başlık altında; Güney Kıbrıs'ın hidrokarbon kaynakları keşfi için yaptığı çalışmalar bağlamında günümüze kadar gelen süreç irdelenecektir. Güney Kıbrıs'ın bölge ülkelerinden Mısır, Lübnan ve İsrail ile yapmış olduğu MEB sınırlandırma anlaşmaları ise 'Kıbrıs Adası'nın geçiş noktası olarak kullanılması' başlığı altında incelenecektir.

Güney Kıbrıs, çalışma kapsamında incelenen bölge ülkeleri gibi enerji ihtiyacı içerisinde olan bir ülkedir. 2011 yılında Güney Kıbrıs'ın birincil enerji kaynakları talebinde petrolün oranının %98'lere ulaşması ve 2008 yılında günlük petrol tüketiminin 60.000 varile ulaşmış olması enerji ihtiyacının göstergeleri olmuştur (World Bank, 2014). Güney Kıbrıs; oluşan enerji ihtiyacını ithalatlar yoluyla karşılamaya çalışmakta, uygulanan bu politika ise ülke ekonomisinin kötüye gitmesine neden olmaktadır. Güney Kıbrıs, Doğu Akdeniz'de bulunduğu tahmin edilen hidrokarbon kaynakları sayesinde ekonomik kazanç sağlamayı ve böylece ekonomisini düzeltmeyi hedeflemektedir (Ülker, Gürson, Topcu ve Erkan, 2013, s.3).

Güney Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları keşfini inceleyen çalışmaların çoğunluğunda; Güney Kıbrıs'ın hidrokarbon kaynakları rezervleri faaliyetlerine İsrail'in Tamar ve Leviathan gaz sahaları keşfinden sonra başladığı belirtilmektedir (Demiryol, 2015). Ancak Güney Kıbrıs bölgede bulunduğu tahmin edilen ve 1960'lı yıllardan itibaren sismik araştırmalarla yerinin belirlenmesine çalışılan hidrokarbon kaynakları için 2000'li yılların başından itibaren çalışmalar yapmıştır. Güney Kıbrıs, 2001 yılında Norveç ile yaptığı bir anlaşmayla, 'Northern Access' araştırma gemisine Doğu Akdeniz'de kıta sahanlığı araştırması yapması için yetki vermiş, dönemin Güney Kıbrıs lideri Tasos Papadopoulos Mısır ve Lübnan ile "Kıbrıs'ın MEB'inde" gizli petrol arama anlaşması yapmıştır (Yıldız ve Yaşar, 2012, s.162-163). 2001 yılında yaşanan gelişmeler; Güney Kıbrıs'ın Mısır ile 2003 yılında, Lübnan ile 2007 yılında yaptığı MEB sınırlandırma anlaşmalarının hazırlığı niteliğinde olmuştur (Collinsworth, 2012, s.26). Güney Kıbrıs, Şubat 2006 tarihinde ise İngiliz donanmasına ait 'Enterprises' isimli deniz dibi araştırma gemisine, Birleşik Krallık'ın Kıbrıs Adası'ndaki üsleri olan Ağratur ve Dikelya arasında dip araması yaptırmıştır (Yıldız ve diğer, 2012, s.163). Güney Kıbrıs'ın 2000'li yılların başında yaptığı Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon arama faaliyetlerinin daha önceki yıllardaki çalışmalarının bir yansıması olduğu

konusunda yayımlanan kaynaklarda, Güney Kıbrıs'ın 1979 yılında Mısır ile petrol arama konusunda iş birliği anlaşması yaptığı ve Türkiye'nin tepkisi sonrasında BM'nin devreye girmesiyle bu işbirliği anlaşmasının uygulanmasının engellendiği belirtilmektedir (Yıldız ve diğer, 2012, s.167). Yine 2003 yılında dönemin Güney Kıbrıs Ticaret, Sanayi ve Turizm Bakanı Nicos Rolandis'in Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynaklarıyla ilgili yaptığı açıklama önemlidir: ‘‘Kıbrıs deniz sahasında olası petrol yataklarının varlığını gösteren, yüzlerce hareketsiz başlangıcı petrol lekesiyle dopdolu olan bir harita var ve Kıbrıs'ın etrafı petrolle kaplıdır’’ (Yıldız ve diğer, 2012, s.169).

Güney Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'de hidrokarbon kaynakları keşfetme konusundaki çalışmaları ve ülkenin yetkililerinin yaptığı açıklamalar, 2007 yılında yasal olarak da harekete geçilmesi konusunda bir düşünce ortaya çıkarmıştır. 2007 yılında Güney Kıbrıs Parlementosu, kendi MEB alanında ^v hidrokarbon kaynakları arama ruhsatı için uluslararası ihaleye çıkılmasına karar vermiş, bunun için ruhsatlandırma yapılacak MEB alanı 13 parselde ayrılmıştır (Collinsworth, 2012, s.23). Güney Kıbrıs'ın yaptığı hamle, Doğu Akdeniz'de oyun değiştirici bir strateji olmuş, ancak Kıbrıs Sorunu gibi yıllardır çözülemeyen ihtilafın yanına ek bir durum da söz konusu olmuştur.

Güney Kıbrıs'ın kendi iddia ettiği MEB alanında hidrokarbon kaynakları rezervleri bulma çabalarını ve yapılan girişimlerin sebebini ortaya koyan veriler uluslararası alanda 2010 yılından itibaren ortaya çıkmıştır. Amerika Birleşik Devletleri Jeolojik Araştırmaları Kurumu (United States Geological Survey-USGS) Mart 2010 tarihinde yayımladığı bir raporda; Doğu Akdeniz havzasında 1.7 milyar varil petrol ve 3.45 trilyon m³ düzeyinde doğalgaz rezervi bulunduğunu açıklamıştır (USGS, 2010a, s.1). Kurumun yaptığı açıklama, bölge ülkeleri başta olmak üzere enerji şirketleri ve uluslararası büyük güçlerin (ABD, Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Avrupa Birliği gibi) dikkatini Doğu Akdeniz'e çevirmesine neden olmuştur (Günaydın, 2014, s.4).

Kurumun yayımladığı raporda; Doğu Akdeniz havzasındaki petrol rezervi büyük olmasa da, tahmini doğalgaz rezervi (3.45 trilyon m³); Kanada (2 trilyon m³) ve Endonezya (2.8 trilyon m³) gibi ülkelerin önünde bulunmaktadır (BP, 2016, s.20). 2009 yılında İsrail'in açık deniz sahasında keşfedilen Tamar gaz sahasının ertesinde gelen rapor, Güney Kıbrıs'ın uluslararası ihale süreci içerisinde olduğu döneme rastlamasıyla da, bölgenin enerji merkezi

^v Güney Kıbrıs'ın MEB alanı, Kuzey Kıbrıs ve Türkiye'nin tanımadığı, uluslararası alanda yapılan MEB sınırlandırma anlaşmalarıyla belirlenen alanı ifade eder. Bukonudaki tartışmalar, 'Kıbrıs Adası'nın geçiş noktası olarak kullanılması' başlığı altında incelenecektir.

olması açısından dönüm noktası olmuştur. Yine aynı kurum tarafından Mart 2010 tarihinde yayımlanan başka bir raporda ise Nil Deltası havzasında 1.8 milyar varil petrol ve 3.45 trilyon m³ düzeyinde doğalgaz rezervi bulunduğu açıklanmıştır (USGS, 2010b, s.1). Nil Deltası'ndaki hidrokarbon rezervlerinin verildiği rapor, 2015 yılında Mısır'ın açık deniz alanında keşfedilen Zohr gaz sahasının (850 milyar m³) varlığını beş sene önceden öngörmekte ve ayrıca aynı havzada yeni gaz sahalarının da bulunabileceğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

2010 yılında yayınlanan rapor, uluslararası enerji şirketlerinin bölgeye olan ilgisini artırmasına rağmen, Güney Kıbrıs'ın açmış olduğu uluslararası ihale ekonomik anlamdan daha çok siyasi anlam ifade eden bir hareket olmuştur. Özellikle Güney Kıbrıs'ın hidrokarbon sahaları lisansı için ihale açtığı dönemde, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'ın karşı politikaları sorunun siyasi boyutunu göstermesi bakımından önemlidir. Ancak Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'ın hidrokarbon politikaları 'Kıbrıs Adası'nın geçiş noktası olarak kullanılması' başlığı altında değerlendirileceği için burada belirtilen kısımla yetinilecektir. Güney Kıbrıs, hidrokarbon kaynaklarının keşfedilmesi için çıktığı uluslararası ihalede 12.parselin lisansını 2010 yılının sonunda ABD'li enerji şirketi Noble Energy'e vermiştir (Watkins, 2011, s.23). Güney Kıbrıs'ın, Noble Energy şirketine 12.parseli verirken yaptığı stratejik hamleler konunun karmaşık yapısı içinde uluslararası anlamda etkili olmuştur. 12.parselin lisansını alan Noble Energy, aynı zamanda İsrail'in açık deniz sahalarında bulunan Tamar ve Leviathan sahalarının bulunduğu parsellerin de lisansına sahip olup, uluslararası alandaki gücü ve tecrübesi sayesinde, Güney Kıbrıs'taki kaynakların da keşfedilmesinde olumlu etki sağlayacaktır (Shaffer, 2011, s.5381). Güney Kıbrıs'ın yukarıda belirtilen stratejileri, Doğu Akdeniz'de hidrokarbon kaynakları rezervleri arayan diğer ülkelerin de yaptıkları, 'ihtilafli alanlarda keşif yapmama' kuralına uymaktadır.

Güney Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının keşfedilmesi hedefi, 2011 yılında Noble Energy'nin açıklamasıyla gerçeğe dönüşmüş, şirket 15 Kasım tarihinde Güney Kıbrıs'ın 12.parselinde tahmini olarak 84 ile 141 milyar m³ düzeyinde doğalgaz rezervi tespit edildiğini duyurmuştur (Leventis, 2012, s.8). Noble Energy'nin duyurduğu tahmini rezerv miktarı, diğer enerji şirketlerinin Güney Kıbrıs'ın diğer hidrokarbon parselleri için teklif vermesinin önünü açmış, çünkü Güney Kıbrıs'ın açtığı uluslararası ihaleye diğer enerji şirketleri, hidrokarbon parsellerinde ticarileştirilecek gaz miktarının bilinmemesinden dolayı teklif vermemişlerdir (Kaymak, 2012, s.18).

12.parselde bulunan tahmini rezerv miktarı, uluslararası enerji şirketleri dışında Güney Kıbrıs'ın kendisi için de önemli kazanımlar sağlayacaktır. Güney Kıbrıs'ın yıllık doğalgaz talebinin yıllık yaklaşık 1 milyar m³ düzeyinde olduğu düşünüldüğünde; 12.parseldeki rezervin Güney Kıbrıs'a 100 yıl yeteceği hesaplanabilir ve diğer 13 parselde de araştırmalar başladıkça, yeni sahaların bulunma olasılığı yüksek olacaktır (Lakes, 2012, s.81). 12.parseldeki tahmini gaz rezervi konusunda, aynı Tamar ve Leviathan gibi yüksek miktartlı sahalarda olduğu gibi farklı rakamlar telaffuz edilmektedir, buna bir örnek olarak BNP Paribas'nın yapmış olduğu 127 milyar m³ düzeyindeki tahmin verilebilir (Daily News Egypt, 2017). Ancak 2013 yılında 12.parselin lisansına sahip Noble Energy şirketi, belirtilen parselde 101 ile 169 milyar m³ düzeyinde tahmini doğalgaz rezervi olduğunu açıklamıştır (Noble Energy, 2013). Noble Energy 2015 yılında sunduğu gaz sahasını geliştirme programında, tahmini üretim kapasitesini yıllık 8.2 milyar m³ düzeyi olarak belirlemiş, üretimin planlandığı şekilde gitmesi halinde gazın ticarileştirilmesinin boru hattı vasıtasıyla yapılmasının maliyetinin 4 milyar dolar olacağını ifade etmiştir (Karbuş ve Baccarini, 2017, s.2).

Güney Kıbrıs; 2011 yılında keşfedilen 12.parselde bulunan tahmini doğalgaz rezervleri sonrası, 2012 yılında diğer parseller için de uluslararası ihaleye çıkmaya karar vermiştir (Khadduri, 2012, s.116). Güney Kıbrıs, yeni ihaleye çıkardığı parselleri de Kuzey Kıbrıs'la örtüşen MEB bölgesinde değil, adanın güney kıyılarında bulunan alanlarda açmış ve 2,3,9 numaralı parsellerin lisansını İtalyan enerji şirketi ENI ile Koreli enerji şirketi Korean Gas Corporation (KOGAS), 10 ve 11 numaralı parsellerin lisansını ise Fransız enerji şirketi Total almıştır (ENI, 2013,s.1). İkinci lisans turundaki parsellerde, 12.parseldeki gibi hidrokarbon rezervi çıkmamıştır. Ancak bu duruma rağmen, enerji şirketlerinin Güney Kıbrıs'ın parsellerine olan ilgisi devam etmiştir. Güney Kıbrıs; Mart 2016 tarihinde 6, 8 ve 10 numaralı parseller için üçüncü tur uluslararası lisans ihalesi başlatmıştır (AlJazeera Türk, 2016). Aralık 2016 tarihinde yapılan ve Mart 2017 tarihinde Güney Kıbrıs Bakanlar Kurulu tarafından onaylandıktan sonra açıklanan ihale sonucuna göre; 6 numaralı parseli ENI-Total konsorsiyumu, 8 numaralı parseli ENI, 10 numaralı parseli ise Exxon Mobil ve Qatar Petroleum almıştır (Ellinas, 2017). Konuyla ilgili çalışan uzmanlar ve akademisyenler ise Temmuz 2017 tarihinde Total şirketi tarafından sondajına başlanan 11.parselin Zohr benzeri rezerv potansiyeline sahip olabileceğini düşünmektedirler (Daily News Egypt, 2017).

Böyle bir keşfin olması, hidrokarbon kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasına olumlu yönde etki edecektir.

'Güney Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları'nın incelendiği bölümde; Güney Kıbrıs'ın hidrokarbon keşfi süreci değerlendirilmiş, günümüze kadar gelen dönemde keşfedilen tahmini rezerv miktarlarının Güney Kıbrıs için önemi irdelenmiştir. Güney Kıbrıs'ın keşfedilen kaynaklarını, ileriki dönemlerde üretmesi ve ticarileştirebilmesi hem ülke açısından hem de bölgenin enerji merkezi olması açısından önemli kazanımlar sağlayacaktır. Ancak Güney Kıbrıs açısından Kıbrıs Adası'nın geçiş noktası olarak kullanılması için bölgedeki diğer ülkelerle ilişkilerinin de olumlu seyirde olması gerekmektedir. Kıbrıs Sorunu'nun günümüze kadar gelmiş olan çözümsüzlük durumu, hidrokarbon kaynaklarının Avrupa pazarına taşınması bağlamında çözüme ulaştırılması gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'deki gelişmelere karşı politikalarına değinilecek olan 'Kıbrıs Adası'nın geçiş noktası olarak kullanılması' başlığında, hidrokarbon kaynaklarının nasıl değerlendirileceği anlamında Güney Kıbrıs'ın; Mısır, Lübnan ve İsrail'le yaptığı MEB sınırlandırma anlaşmalarına da değinilecektir. Kıbrıs Sorunu'nun inceleneceği ikinci bölüme hazırlık niteliğinde olacak belirtilen başlıkta, bölge ülkelerinin ve özellikle Kıbrıs Sorunu'nun taraflarının Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarından ekonomik kazanç sağlamak başta olmak üzere diğer hedeflere nasıl ulaşabilecekleri de tartışma konusu içerisinde olacaktır.

2.3. Kıbrıs Adası'nın Enerji Geçiş Noktası Olarak Kullanılması

Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynakları rezervlerini keşfetmek konusunda belirtilen bölge ülkelerinin yaptıkları çalışmalar incelendiğinde; kaynakların çıkarılması, üretilmesi ve taşınması süreçlerinin rezervlerden ekonomik kazanç sağlanması için gerekli olduğu gerçeğidir. Kaynakların ihraç seçeneklerinin oluşturulamaması ve gerçekleştirilememesi, bölge ülkeleri açısından enerjinin istenildiği şekilde değerlendirilememesi sonucunu çıkarmaktadır. Bölge ülkelerinin doğalgaz rezervlerini özellikle Avrupa pazarına ulaştırılması konusunda iş birliği içerisinde olması gerekliliği, bölgenin siyasi istikrarsızlık başta olmak üzere hassas yapısından dolayı daha da önem kazanmaktadır. Ancak iş birliğinin oluşturulabilmesi için bölge ülkelerinin aralarındaki sorunları çözmesi ve ortak bir anlayış çerçevesinde gazın ticarileştirilebilmesine olanak sağlaması gerekmektedir. Belirtilen başlık altında incelenmeye çalışılacak yukarıdaki hususlar, bölge ülkelerinin iş birliği koşullarını sağlamak için yaptıkları çalışmaları değerlendirecektir (MEB Sınırlandırma Anlaşmaları). İş birliğinin mümkün olması için, bölge ülkeleri arasındaki ihtilafli konuların da çözüme kavuşturulması (Kıbrıs Sorunu) öncelikler arasında olacaktır. Özellikle Kıbrıs Adası'nın hidrokarbon kaynaklarının Avrupa pazarına taşınmasında geçiş noktası olması için nasıl bir

strateji izlenmesi gerektiği de açıklanmaya çalışılacaktır. Bağlam içerisinde kalmak kaydıyla, bölge ülkelerinden İsrail, Mısır, Güney Kıbrıs, Türkiye, Kuzey Kıbrıs ve Lübnan'ın doğalgazın ticarileştirilebilmesi için yaptıkları çalışmalar doğrudan değerlendirilmeye çalışılacak, bölge dışı aktörlerin de sürecin içerisindeki rolleri tartışılacaktır (Tuttle ve Shiryayevskaya, 2014). Gazın ticarileştirilmesi hususunda dikkate alınacak diğer bir nokta ise özellikle LNG teknolojisinde son yıllarda yaşanan gelişmelerin, Avrupa'nın kaynak çeşitliliğine etkisi olacaktır. Güney Kıbrıs başta olmak üzere diğer bölge ülkelerinin kaynakların Avrupa pazarına taşınması için hangi stratejileri uygulaması gerektiği de değerlendirilecektir.

Stratejilerin ışığında yaratılacak gazın ticarileştirilmesi seçeneği, bölge ülkeleri açısından yukarıda belirtilen ekonomik kazancın dışında siyasi bir kazaç da sağlayacak; enerji piyasalarında enerji konusunda bağımsız ve ihracatçı ülkeler olarak adlandırılma ihtimallerini de ortaya çıkacaktır (Günaydın, 2014, s.4). Özellikle bölge ülkelerinin çoğunluğunda yaşanan siyasi istikrarsızlık ortamından en az etkilenen İsrail ve Güney Kıbrıs'ın enerji ihracatçısı olma hedefleri ve İsrail Enerji Bakanlığı'nın konuyla ilgili yaptıkları çalışmalar hedeflerin somut hale gelmesi açısından önemlidir (Ministry of Energy of Israel, 2012, s.1). Güney Kıbrıs ise İsrail kadar enerji piyasalarında aktif bir aktör olmamasına rağmen, 12.parselde keşfedilen doğalgaz rezervlerini ve gelecekte diğer parsellerdeki kaynaklarla birlikte enerji merkezi bir ülke olmayı amaçlamaktadır (Famagusta Gazette, 2014). Güney Kıbrıs'ın hedeflerine karşılık, Kıbrıs Sorunu nedeniyle sürece Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'ın da dahil olması, hidrokarbon kaynaklarının ticarileştirilmesini zorlaştıran faktörlerden olmaktadır. Özellikle Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'ın birlikte hareket etmesi, diğer yanda İsrail, Güney Kıbrıs, Mısır ve Yunanistan'ın enerji alanındaki ortak politikalar geliştirmek için çalışmaları, bölgenin tüm aktörlerinin kazan-kazan yoluyla iş birliği sağlamasını engellemektedir. Ancak İsrail-Türkiye ilişkilerinin çalışmanın yapıldığı bu dönemdeki iyimserliği, işbirliğinin olabilmesi için taraflara yeni olanaklar sağlayacaktır. Bulunan başlık altında; yukarıda giriş şeklinde vurgulanan tüm hususlar, temelde Kıbrıs'ın nasıl enerji geçiş noktası olarak kullanılacağına cevap vermek için değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Güney Kıbrıs'ın 2011 yılında kendi MEB alanında bulunan 12.parselde doğalgaz rezervleri keşfetmesi, 2000'li yılların başından itibaren hidrokarbon kaynakları keşfi için çalışmalar yapan ülke için yeni bir dönemin de başlangıcı olmuştur. Yıllardır kaynakların

yerlerinin belirlenmesini hedefleyen Güney Kıbrıs, 2011 sonrası dönemde rezervlerin çıkarılması, üretilmesi ve sonunda ticarileştirilmesi gibi yeni süreçlerin içerisinde kendisini bulmuştur. Oluşan yeni durum; yıllardır Türkiye ile Güney Kıbrıs ve diğer bölge ülkeleri arasındaki MEB alanları ihtilafının, Kıbrıs Adası'nın enerji geçiş noktası olarak nasıl kullanılacağına belirlenmesinde temel etken olarak görülmesine neden olmuştur (Bryza, 2013, s.42). Güney Kıbrıs'ın konuyla ilgili 2011 öncesi yaptığı çalışmalar, bölge ülkeleriyle arasında bulunan MEB ihtilafının sona erdirilmesi anlamında etkili bir politik atak olmuştur (Türkiye hariç). Güney Kıbrıs'ın yaptığı MEB sınırlandırma anlaşmalarını incelemeye başlamadan önce, MEB'in tanımının yapılması ve uluslararası anlamda ifade ettiği anlamın belirtilmesi gerekmektedir. Açılımı Münhasır Ekonomik Bölge olan MEB, 1982 yılında imzalanan Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin (BMDHS) 'Kısım 5: Münhasır Ekonomik Bölge' başlığı altında 55. maddeden 60. maddeye kadar açıklanmıştır (Ertürk, 2011). BMDHS'nin belirtilen maddelerinde detaylı açıklanan MEB'in kısaca tanımı şu şekildedir: "200 deniz mili boyunca ülkelere canlı ve cansız doğal kaynakların araştırılması ve işletilmesi, denize ilişkin genel araştırma yapma hakkı, deniz üzerinde tesis inşa etme, denizaltı kabloları ve petrol boruları döşeme serbestliği tanıyan" (BMDHS Mad. 55,56,57,58) hukuki bir kavramdır (United Nations Information Center/Birleşmiş Milletler Bilgi Merkezi (UNIC), 2001, s.17-18). Tanımdan da anlaşılacağı gibi MEB'in geniş bir uygulama olması nedeniyle; ülkeler tarafından MEB kavramı üzerine yoğunlaşmaktadır (Turhan, 2011a). Özellikle çalışmada incelenen ve incelenecek olan Doğu Akdeniz coğrafyasında, Türkiye ile Mısır'ın, Suriye ile Lübnan'ın, Lübnan ile İsrail'in MEB'leri iç içe geçmiş olmaktadır, sorunun çözümü ise aralarında ihtilaf olan ülkelerin MEB sınırlandırma anlaşmaları imzalamalarıdır (Ertürk, 2011). Ancak Türkiye 1982 BMDHS'ni imzalamadığı ve taraf olmadığı için sözleşmenin içerisinde geçen MEB sınırlandırmasına da taraf değildir (Başeren, 2010, s.27). İsrail de BMDHS'ni imzalamamıştır, ancak Güney Kıbrıs ile arasında MEB alanları ihtilafı bulunmadığı için, 2010 yılında iki ülke arasında MEB sınırlandırma anlaşması imzalanmıştır.

MEB'in tanımını yaptıktan sonra, Güney Kıbrıs'ın bölge ülkelerinden Mısır, Lübnan ve İsrail ile yapmış olduğu MEB sınırlandırma anlaşmaları incelenmeye çalışılacaktır. Anlaşmaların öncesinde ve sonrasında Türkiye'nin BM nezdinde ve Güney Kıbrıs ile anlaşma imzalayan ülkelerle (Mısır, Lübnan ve İsrail) yaptığı temaslar da değerlendirilecektir. Aynı zamanda Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs ile birlikte, Güney Kıbrıs'ın MEB sınırlandırması anlaşmalarına karşı yaptığı çalışmalar da belirtilecektir.

Güney Kıbrıs; deniz doğal kaynakları ve MEB alanlarını belirleyen 1982 tarihli BMDHS'ni 1988 yılında onaylamıştır (Giamouridis, 2012, s.14). Güney Kıbrıs'ın BMDHS'ni onaylaması, Doğu Akdeniz'de kendi MEB alanını belirlemesini ve uluslararası hukuk bağlamında kendisini güvence altına almasını sağlamıştır. Oluşan durum, 'Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları' başlığında belirtildiği gibi, Güney Kıbrıs'ın 2000 öncesi dönemde hidrokarbon kaynakları sahaları bulma konusunda yaptığı teknik çalışmaların, hukuksal alandaki karşılığı olarak da görülmelidir. Güney Kıbrıs, BMDHS'ni onaylama sürecinden sonra bölge ülkeleriyle MEB sınırlandırma anlaşmaları imzalamak için girişimlerde bulunmuştur. Mısır ile Güney Kıbrıs arasında yapılması planlanan MEB sınırlandırma anlaşması, bölgedeki ihtilafı MEB alanlarının çözülmesi anlamındaki ilk adımlardandır. Dönemin Güney Kıbrıs Ticaret, Sanayi ve Turizm Bakanı Nicos Rolandis 11 Eylül 2002 tarihinde yaptığı açıklamada, Mısır ile imzalanması planlanan MEB sınırlandırma anlaşmasının taslağının ülkelerinin Bakanlar Kurulu'nda görüşüldüğünü ve en kısa zamanda Mısır ile görüşmelerde bulunularak, anlaşmanın imzalanacağını belirtmiştir (Başeren, 2010, s.12). Görüşmelerin sonucunda, 17 Şubat 2003 tarihinde Güney Kıbrıs ile Mısır arasındaki MEB alanlarını sınırlandırma anlaşması imzalanmıştır ve 7 Mart 2004 tarihinde her iki ülkenin parlamentolarınca onaylanmıştır (Leventis, 2012, s.13). Anlaşma aynı zamanda Şubat 2003 tarihinde de BM'ye tescil ettirilmiştir (Başeren, 2010, s.12).

Güney Kıbrıs-Mısır MEB alanlarını sınırlandırma anlaşması, uluslararası hukuka uygun olarak (BMDHS'ne göre) iki ülke arasındaki sınırı eşit mesafede olacak şekilde sınırlandırmıştır (United Nations, 2003, s.45-47). Yapılan MEB sınırlandırma anlaşmasına, Türkiye'nin itirazları olmuştur. Türkiye'nin itirazlarının nedeni; yukarıda belirtildiği gibi, kendisi ile Mısır arasındaki MEB alanlarının iç içe geçmiş olmasıdır. Ancak Türkiye açısından olumsuz durum ise yine yukarıda belirtildiği gibi, 1982 BMDHS'ne taraf olmamasıdır. Türkiye'nin 2003 tarihli MEB sınırlandırma anlaşmasına yaptığı itiraz 2 Mart 2004 tarihinde olmuş, belirtilen tarihte Türkiye BM'ye nota göndermiştir (United Nations, 2004, s.127). Ayrıca yine Türkiye 28 Aralık 2004 tarihinde BM'ye gönderdiği notla, 2003 tarihli MEB sınırlandırma anlaşmasıyla ilgili pozisyon bildiriminde bulunmuştur (United Nations, 2005, s.124-125). Türkiye belirtilen nota ve pozisyon bildiriminde MEB anlaşmasına iki konu çerçevesinde itiraz etmiştir: Birincisi; Türkiye yapılan anlaşmanın kendi egemenlik haklarına aykırı olduğunu vurgulamış, bölgede yapılacak sınırlandırmaların devletler arasında hakça yapılması gerektiğini belirtmiştir. İkinci olarak ise; Türkiye, Güney Kıbrıs'ın adanın bütününe temsil edecek (Kuzey Kıbrıs'ı da içine alacak şekilde) hukuki veya fiili otorite

olmadığını belirtmiştir (Başeren, 2010, s.28-29). Türkiye BM nezdinde yaptığı belirtilen girişimler dışında, 2003 tarihli anlaşmanın taraflarından olan Mısır ile de temaslarda bulunmuş, özellikle anlaşmanın imzalanmasından iki gün önce (15 Şubat 2003) Dışişleri Bakanlığı, Mısır'ın Ankara Büyükelçisiyle gerçekleştirilen görüşmede, BM'ye gönderilen nota ve bildirim notlarında belirtilen hususları aynen belirtmiş (Kaya, 2007, s.37), ancak Mısır tarafı anlaşmanın siyasi değil, teknik bir anlaşma olduğunu belirterek anlaşmanın yapılacağını belirtmişlerdir (Kaya, 2007, s.39). Türkiye yaptığı girişimler ve açıklamalarla, Güney Kıbrıs'ın deniz sınırlarını belirlemek için bölge ülkeleriyle yaptığı anlaşmalara karşı çıktığını göstermektedir (Collinsworth, 2012, s.23).

Türkiye'nin yaptığı itirazlara rağmen, Güney Kıbrıs kendi MEB sınırlarının belirlenmesi için Mısır ile yaptığı anlaşmayla yaklaşık olarak aynı dönemlerde parlamentosundan da bir yasa geçirmiştir. 2004 yılında tam adı "Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) ilan etmeyi öngören kanun" (Law to provide for the Proclamation of the Exclusive Economic Zone by the Republic of Cyprus)^{vi} olan 64(I) sayılı yasa Güney Kıbrıs parlamentosunca çıkarılmıştır (Giamouridis, 2012, s.23). Yasa ile bir anlamda, 2003 tarihli anlaşmanın onaylanmasının önü açılmış ve yukarıda belirtildiği gibi anlaşma 7 Mart 2004 tarihinde onaylanmıştır. Güney Kıbrıs, Mısır ile MEB alanlarıyla ilgili sınırlandırmayı yaptıktan sonra, bölgedeki diğer ülkelerden Lübnan ile de aynı tür bir anlaşma yapmak için çalışmalar yapmıştır. 6 Ekim 2005 tarihli Fileleftheros Gazetesi'nde, dönemin Güney Kıbrıs Ticaret, Sanayi ve Turizm Bakanı Nicos Rolandis'in Lübnan ile MEB'e dair anlaşmanın çerçevesini belirleyecek iş birliği memorandumunun imzalandığını belirten açıklamaları yayınlanmıştır (Başeren, 2010, s.23). Bakanın açıklamaları sonrası Türkiye, Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla Lübnan Dışişleri Bakanlığı ve Lübnan'ın Ankara Büyükelçisi'yle olası MEB anlaşmasıyla ilgili temaslarda bulunmuş ve yayınladığı basın açıklamalarıyla sürece dair Türkiye'nin pozisyonunu belirtmiştir. (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2007). Ancak Türkiye'nin yaptığı girişimlere rağmen, Lübnan ile Güney Kıbrıs arasında MEB alanlarını sınırlandırma anlaşması 17 Ocak 2007 tarihinde imzalanmıştır (Kepecioğlu, 2008, 54-57). Anlaşmayı Güney Kıbrıs parlamentosu onaylarken, Lübnan parlamentosu onaylamamıştır (Lakes, 2012, s.40). Anlaşmanın Lübnan parlamentosunda onaylanmamasıyla ilgili iki neden olduğu konuyla ilgili çalışan uzmanlar ve akademisyenler tarafından ifade edilmektedir: Birincisi; İsrail ile Lübnan arasındaki MEB sınırları nedeniyle

^{vi} Çıkarılan kanunun adını belirtmek için istisnai olarak Kıbrıs Cumhuriyeti ifadesi kullanılmıştır.

yaşanan ihtilaf, ikincisi ise Türkiye'nin Lübnan'a yaptığı 'baskının' sonucu olduğu yönündedir (Khadduri, 2012, s.115).

Türkiye'nin yaptığı 'baskı' politikasının somut göstergesi olarak yukarıda ifade edilen 30 Ocak 2007 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın basın açıklamasının etkili olduğu gösterilmektedir. Lübnan 2007 tarihli anlaşmayı onaylamamasının yanı sıra, anlaşmanın değiştirilmesi için girişimlerde de bulunmuştur. Kasım 2010 tarihinde dönemin Lübnan Başbakanı Saad Hariri Güney Kıbrıs'ı ziyaret etmiş ve 2007 tarihli anlaşmanın değiştirilmesini istemiş, duruma gerekçe olarak İsrail ile Güney Kıbrıs arasındaki yapılması planlanan MEB alanlarını sınırlandırma anlaşmasını göstermiştir (Lakes, 2012, s.42). Lübnan olası İsrail-Güney Kıbrıs MEB alanlarını sınırlandırma anlaşmasının, kendi deniz alanları sınırları daraltacağını, mevcut durumda iç içe geçmiş durumda olan İsrail ile olan deniz sınırları sorununu daha da büyüteceğini düşünmektedir (Shaffer, 2011, s.5385). Lübnan açısından 2007 anlaşmasıyla ilgili başka bir sorun da ülkenin içerisinde yaşanmış, Lübnan muhalefet partilerinden bazıları; Lübnan hükümetinin Güney Kıbrıs ile yapılan MEB alanlarını sınırlandırma anlaşmasıyla İsrail ile olan ihtilafli alanlarda tavizler vererek, İsrail'in Lübnan'a ait MEB alanlarında hidrokarbon kaynakları keşifleri yaptığını ve haksız bir durum oluştuğunu belirtmişlerdir (Lakes, 2012, s.40). Lübnan'ın iç siyasetinde yaşanan gelişmeler, mevcut durumda siyasi istikrarsızlık ve krizler içerisinde bulunan ülkenin daha da olumsuz bir duruma yönelmesine neden olmuştur. 2010 yılının sonlarında imzalanan Güney Kıbrıs-İsrail MEB alanlarını sınırlandırma anlaşması sonrası, Lübnan'ın sürece etkisi tekrardan değerlendirilecek ve ancak Lübnan'ın hidrokarbon kaynakları keşfiyle ilgili yaptığı çalışmalar daha önce belirtildiği için girilmeyecektir (bkz.'Lübnan'ın Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları'' başlıklı kısım).

Güney Kıbrıs'ın, Mısır ve Lübnan ile yaptığı MEB alanlarını sınırlandırma anlaşması sonrasında, İsrail'le de aynı tür bir anlaşma yapmak istemesi ve girişimlerde bulunması üzerine Türkiye ve Lübnan, özellikle BM nezdinde olası anlaşmanın neden yapılmaması gerektiği konusunda görüşlerini paylaşmıştır. Türkiye 17 Nisan 2009 tarihinde BM Daimi Temsilcisi aracılığıyla BM Genel Sekreteri'ne verdiği mektup, Güney Kıbrıs-Mısır ve Güney Kıbrıs-Lübnan arasındaki imzalanan anlaşmalarla ilgili Türkiye'nin çekincelerine benzer ifadeleri içermiş, Güney Kıbrıs'ın adanın bütününe temsil eden bir hukuki ve fiili otorite olmadığı ifade edilmiştir (Başeren, 2010, s.126-127-128-129). Lübnan ise Ağustos 2010 tarihinde BM'ye kendi deniz sınırlarını gösteren bir harita sunmuş, Kasım 2010 tarihinde Güney Kıbrıs ile olan MEB sınırlarını BM'ye iletmiştir (Bahgat, 2011, s.31). Belirtilen

dönem, Güney Kıbrıs'ın İsrail ile MEB alanlarını sınırlandırma anlaşması yapmak için görüşmeler gerçekleştirdiği ve aynı zamanda Lübnan'ın hem BM hem de Güney Kıbrıs nezdinde stratejiler yürüttüğü zaman dilimi olması bakımından önemlidir. Ancak Lübnan'ın BM'ye iletmış olduğu harita, İsrail'in kendisi için saptamış olduğu sınırların içerisinde olması nedeniyle var olan sorunları çözememiştir (Lakes, 2012, s.40). Yaşanan gelişmeler ışığında, Güney Kıbrıs ile İsrail, 17 Aralık 2010 tarihinde MEB alanlarını sınırlayan anlaşmayı imzalamışlardır (United Nations, 2010, s.6). Anlaşma; iki ülke arasında MEB alanlarını sınırlamasının dışında, anlaşmanın sınırladığı alanlarda enerji kaynaklarının araştırılmasını da içermektedir (Ma'an News Agency, 2010).

Güney Kıbrıs-İsrail MEB alanlarını sınırlandırma anlaşması, Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynakları keşifleri için yeni bir dönemi başlatmış, 'Güney Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları' başlığı altında belirtildiği gibi, ABD'li enerji şirketi Noble Energy'nin İsrail ve Güney Kıbrıs'ta birbirine yakın olan gaz sahalarının lisanslarını almalarını ve böylece doğalgaz rezervleri bulmasını sağlamıştır (Watkins, 2011, s.23). Güney Kıbrıs açısından oluşan duruma bakıldığında; bölgenin üç önemli ülkesiyle kısa zamanda MEB alanları sınırlandırma anlaşması yapılması konuyla ilgili yapılan yayınlarda politik başarı olarak görülmektedir (Turkish Journal, 2010). Türkiye; 2010 tarihli anlaşmayla ilgili Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla 21 Aralık 2010 tarihinde yaptığı bakanlık açıklamasında konuyla ilgili yaklaşımını belirtmiş, açıklama incelendiğinde Türkiye'nin Güney Kıbrıs'ın daha önce Mısır ve Lübnan ile yapmış olduğu MEB alanlarını sınırlayan anlaşmalardaki, 'Güney Kıbrıs'ın adadaki hukuki ve fiili otorite olmadığı' şeklinde belirtilen hususu devam ettirdiği belirtilen şu paragrafla tespit edilmektedir: "Söz konusu MEB sınırlandırma anlaşmasının konu aldığı deniz sınırlarında ülkemizin bir hak iddiası bulunmamaktadır. Ülkemiz konuya Kıbrıs meselesi bağlamında yaklaşmaktadır" (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2010). Belirtilen açıklama değerlendirildiğinde; Türkiye'nin Güney Kıbrıs'ın adanın bütününe temsil ederek uluslararası alanda tek başına hareket etmesine karşı olduğunu ve bağlam içerisinde Güney Kıbrıs'ın meşruluğuyla ilgili eleştirileri olduğu sonucuna varmak mümkündür (United Nations, 2004, s.127).

Türkiye'nin 2010 tarihli anlaşmayla ilgili yaptığı girişimlere rağmen, Güney Kıbrıs kendi MEB alanında hidrokarbon kaynaklarıyla ilgili araştırmalarına devam etmiş, 2011 yılında 12.parselde başlayan keşif faaliyetleri (bkz. Güney Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları başlığı) Türkiye'nin bölgeyle ilgili yeni adımlar atmasına neden olmuştur. Türkiye, 21 Eylül 2011 tarihinde Kuzey Kıbrıs ile kıta sahanlığı sınırlandırma anlaşması imzalamış, 22

Eylül tarihinde ise Kuzey Kıbrıs Bakanlar Kurulu Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na (TPAO) adanın etrafındaki deniz alanlarında hidrokarbon arama ruhsatı vermiştir (Olgun, 2012, s.21-22). Ancak Kuzey Kıbrıs Bakanlar Kurulu'nun arama ruhsatı kararı verdiği alanın, Harita 4'de gösterildiği gibi, Güney Kıbrıs'ın MEB alanlarıyla çakışması nedeniyle sorun ortaya çıkmıştır (Tagliapietra, 2013, s.14). (Bkz. Harita 4).

Harita 4: Türkiye'nin Kıta Sahanlığı, Güney Kıbrıs-Mısır, Güney Kıbrıs-Lübnan MEB Sınırları, Güney Kıbrıs Ruhsat Blokları

Kaynak: (Sönmez, 2011).

Uluslararası hukuktaki tüm bu sorunlu durumlara rağmen, Türkiye 26 Eylül 2011 tarihinde Kuzey Kıbrıs adına TPAO aracılığıyla Pirus Reis sismik araştırma gemisiyle belirlenen ruhsat alanında araştırma yapmaya başlamıştır (Olgun, 2012, s.22). Yine Türkiye ile Kuzey Kıbrıs, Kasım 2011 tarihinde 'Petrol Hizmetleri ve Ürün Paylaşımı Anlaşması'' imzalamıştır (Gözler, 2014). Türkiye'nin faaliyetlerine karşılık, Güney Kıbrıs ise kendi MEB alanında ikinci lisans turu gerçekleştirmek için ihale hazırlıklarına başlamıştır (bkz. Güney Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları başlığı). Türkiye ile Güney Kıbrıs arasındaki MEB alanları ihtilafının çözülmesi için öncelikle Kıbrıs Sorunu'nun sonuçlandırılması gerekmektedir. Olası çözüm durumunda, iki tarafın bir MEB sınırlandırma anlaşması yaparak, sorunu uluslararası hukuk alanında sonuçlandırmaları gerekmektedir.

Türkiye ve Kuzey Kıbrıs dışında 2010 tarihli Güney Kıbrıs-İsrail anlaşmasından etkilenen diğer bir ülke ise Lübnan olmuştur. Anlaşmanın imzalanmasından sonra Lübnan yukarıda belirtilen anlaşmadan önce BM nezdinde yaptığı girişimlere benzer şekilde, Haziran 2011 tarihinde BM Genel Sekreteri'ne gönderdiği mektupta, 2010 tarihli anlaşmanın

bölgedeki ‘barış ve güvenliğe tehdit’ ve ‘Lübnan’ın egemenlik ve ekonomik haklarının ihlali’ anlamına geldiğini belirtmiş, Lübnan’ın açıklamalarına karşılık İsrail ise Temmuz 2011 tarihinde BM’ye gönderdiği mektupta, kendisi ile Lübnan arasındaki MEB sınırını tanımlamıştır (Lakes, 2012, s.41). Ancak iki tarafın da BM nezdinde yaptığı girişimler çözüm oluşturabilecek düzeyde değildir. Sadece birbirlerine karşı ‘tehdit ve meydan okuma’ dışında çözüm için somut politikalar üretilmemektedir. Lübnan’ın, Güney Kıbrıs ile imzaladığı 2007 tarihli MEB alanlarını sınırlandırma anlaşmasında değişiklik isteği de bölge ülkeleri arasındaki sorunlar göz önüne alındığında mümkün görünmemektedir. Lakes’e göre; ayrıca Kıbrıs’la olan anlaşmayı değiştirme girişimi Lübnan’ın kendi hidrokarbon sektörünü oluşturmakla ilgili plânlarına da darbe vurabilir. Levant Havzası’nda hidrokarbon bulunmasından bu yana Lübnan gittikçe daha çok kendi enerji potansiyellerinin bilincine vararak, bölgenin içine battığı siyasi karmaşalara rağmen kendi hidrokarbon sektörünü çalıştırmakta büyük istek gösteriyor. Deniz sınırının şimdi düzenlenmiş olmasıyla Lübnan-İsrail hattı Kıbrıs sınırına dikey olup, Kıbrıs MEB’i üzerinde herhangi bir etkisi olmayacağından Lübnan-Kıbrıs hattın nasıl değişeceği konusunda çok az farklılık yaratmaktadır. Bu nedenle mesele, Lübnan ve İsrail’in çözeceği bir mesele olmayı sürdürmektedir (Lakes, 2012, s.43).

Bölge ülkelerinin yukarıda incelenmeye çalışılan kendi aralarındaki sorunları çözmeleri, Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının ticarileştirilmesi (ihraç seçenekleri) açısından önemli bir adım olacaktır. Hidrokarbon kaynaklarının ihracında Avrupa Birliği ülkeleri, coğrafi yakınlık ve enerjiye bağımlı olmaları nedeniyle değerlendirilmesi gereken bir pazar durumundadır. Özellikle Kıbrıs Adası’ndaki enerji tüketiminin az olması nedeniyle, 12.parselde bulunan gaz rezervlerinin tamamına yakını ihraç edilebilir (Demiryol, 2015). Yine İsrail ve Mısır’ın deniz sahalarında bulunan Tamar ve Leviathan ile Zohr gaz sahalarındaki rezervlerin ihraç edilmesi mümkündür. Ancak gazın ihracatı için hangi güzergahların kullanılabilmesinin belirlenmesi ve bunun için de projelerin oluşturulması gerekmektedir. Doğu Akdeniz’deki ülkelerin gazın ihraç edilmesi hedefinde temel alıcı olarak gördükleri Avrupa Birliği de, Mayıs 2014 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan ‘Avrupa Enerji Güvenliği Strateji’ belgesinde, Akdeniz Gaz Merkezi’nin kurulmasını öngörmüştür (European Commission, 2014, s.16). Yayımlanan belgeyle Avrupa Birliği, kaynak çeşitliliği artırma hedefini gerçekleştirmek hedefi için somut bir adım atmıştır. Ayrıca Avrupa Komisyonu, 2013 yılında yayımladığı 2014-2020 dönemi ‘Ortak Yatırım Projeleri’ listesine Doğu Akdeniz’deki üç gaz projesini dahil ederek, ‘Ortak Yatırım Projeleri’ sayesinde

planlanan gaz projelerinin daha hızlı ve verimli şekilde tamamlanması hedeflemektedir (European Commission, 2013b). Avrupa Komisyonu tarafından belirtilen listeye alınan, Harita 5’te detaylı şekilde gösterilen Doğu Akdeniz’deki üç gaz projesi ve güzergahları şunlardır:

- Akdeniz Gaz Depolama Projesi: Güney Kıbrıs ve İsrail gazının ihracı için başlangıçta 6 milyar m³ kapasiteli bir LNG terminalinin oluşturulması (Vassilikos LNG terminali);
- Doğu Akdeniz Boru Hattı: İsrail’in Leviathan sahasındaki gazın, Akdeniz’in altından geçirilecek yıllık 8,5 milyar m³ kapasiteli 1.600 km uzunluğundaki boru hattı aracılığıyla Yunanistan’a ulaştırılması;
- İsrail-Güney Kıbrıs-Yunanistan güzergahında, Akdeniz’in altından 2000 megawatt’lık elektrik kabloları ve diğer ekipmanların geçirilmesini hedefleyen Avrasya Elektrik Hattı Bağlantısı (European Commission, 2013c, s.10 ve 24). (Bkz. Harita 5).

Harita 5: Doğu Akdeniz Enerji Koridoru Yatırım Projeleri

Kaynak: (Tagliapietra, 2013, s.18).

Yukarıda listelenen gaz projelerinin yatırım programına alınması, Avrupa Komisyonu tarafından projelere finansman desteği sağlanacağını garanti etmemekte, destek alabilmek için planlanan projelerin uygulanabilir olduklarının da kanıtlanması gerekmektedir (European Commission, 2013d). Özellikle ekonomik maliyetlerin ve kazanımların bölgedeki tüm taraflar açısından değerlendirilmesi, projelerin somut hale gelmesi açısından temel öneme sahip olmaktadır (European Commission, 2013e, s.7). ‘Ortak Yatırım Projeleri’ listesine bakıldığında dikkati çeken bir durum; Türkiye’nin Akdeniz gaz projelerinde isminin

geçmemiş olmasıdır. Avrupa Komisyonu, listeyi iki yılda güncellemekte ve listeye yeni projeleri de eklemektedir, ancak Ocak 2016 tarihinde yayımlanan ‘Ortak Yatırım Projeleri’ listesinde Türkiye’nin adı, Trans-Anadolu Doğalgaz Hattı (TANAP) ve Türkiye-Bulgaristan Gaz Bağlantı Hattı projelerinde geçmekte, Doğu Akdeniz gaz projelerinde geçmemektedir (Official Journal of the European Union, 2016, s.17). Uluslararası Enerji Ajansı (International Energy Agency (IEA) icra direktörü olan Fatih Birol’a göre; Türkiye, Doğu Akdeniz’deki doğalgazın Avrupa’ya taşınmasında en verimli seçenek olmaktadır (Anadolu Ajansı, 2017a). Türkiye gazın Avrupa’ya taşınması için en uygun seçenek olarak görülmesine rağmen, Lakes’e göre; mevcut siyasi şartlar altında, Türkiye Doğu Akdeniz gazı için en uygun pazar olsa bile, bu mümkün değildir. Türkiye’de, ülkenin her yanına yayılmış yaygın bir yerel gaz boru hattı bulunmaktadır, ancak doğal gazı Türkiye üzerinden Hazar Bölgesi ve Orta Doğu ile Avrupa’ya taşımaya ayrılan bir boru hattı henüz mevcut değildir (Lakes, 2012, s.84).

İsrail ve Güney Kıbrıs gazının Türkiye üzerinden ihraç edilmesini engelleyen başka bir faktör ise Kıbrıs Sorunu bağlamında çözümlenmemiş siyasi farklılıkların bulunmasıdır (Henderson, 2016). Siyasi farklılıkların detaylı değerlendirilmesi ‘Kıbrıs Meselesi’ başlıklı ikinci bölümde yapılacaktır.

Yukarıda belirtilen üç gaz projesinin Doğu Akdeniz’deki hidrokarbon kaynaklarının ticarileştirilmesine sağlayacağı katkıyı incelemek gerekirse; ilk olarak Akdeniz Gaz Depolama Projesi’yle amaç, mevcut durumda Güney Kıbrıs’ta bulunan Vassilikos Elektrik Santrali’nin yanına bir LNG tesisi kurmak ve santralin üretim kapasitesini eski haline getimektir (Lakes, 2012, s.82). Leviathan ve Afrodite gaz sahalarının lisansına sahip olan Noble Energy ve diğer ortakları^{vii} Vassilikos’a LNG tesisi kurmak için teklif vermişlerdir (Hazou, 2014). Yapılacak tesisin hem elektrik santralinin enerji ihtiyacını karşılaması, hem de doğalgazın depolanmasını sağlayarak başta Güney Kıbrıs olmak üzere bölge ülkelerine ekonomik açıdan kolaylık sağlayacağı belirtilmektedir (Bryza, 2013, s.38). Kurulacak LNG tesisiyle İsrail ve Güney Kıbrıs gazının Avrupa’ya ulaşması hedeflenmektedir (Tagliapietra, 2013, s.19). Ancak İsrail açısından başka bir ülkede olan tesisin kontrolünün sağlanmasındaki zorluklar (MEES, 2012) ve Kıbrıs Sorunu’ndan dolayı Türkiye’yle yaşanan gerginlik, LNG tesisinin kurulması sürecinin ertelenmesine neden olmuştur.

^{vii} Noble Energy (39.66%), Delek Drilling (22.67%), Avner Oil Exploration (22.67%) and Ratio Oil Exploration (15%) (Günaydın, 2014, s.11).

İkinci olarak; Doğu Akdeniz Boru Hattı projesi, temel olarak İsrail'in ve Güney Kıbrıs gazının Akdeniz'in altından önce Girit açıklarında Yunanistan'a, oradan da İtalya'ya ulaştırılmasını hedeflemektedir (Anzinger, 2013, s.2). Ancak proje, bölge ülkeleri arasındaki (özellikle Türkiye-Güney Kıbrıs) MEB alanları anlaşmazlıkları (Karbuç ve Baccarini, 2017, s.3) ve en uzun denizaltı boru hatlarından biri olması nedeniyle mali yetersizliklerin ortaya çıkmasıyla uygulanması zor olacak bir hale gelmiştir (Tsakiris, 2014, s.56).

Üçüncü olarak; Avrasya Elektrik Hattı Bağlantısı ise İsrail-Kıbrıs-Yunanistan güzergahında, denizin 2000 metre altından 1000 km uzunluğunda olacak şekilde, elektrik kablolarının geçirilmesini ve Pan-Avrupa elektrik sisteminin oluşturulmasını hedeflemektedir (Tagliapietra, 2013, s.21). Toplam bütçesi 1.5 milyar avro olan projenin, İsrail-Kıbrıs arası bağlantısının 500 milyon avro olması planlanmıştır (Reuters, 2012a). Mart 2012 tarihinde üç ülke tarafından imzalanan projenin, 2013 yılında başlaması planlanmış (Reuters, 2012b), ancak teknik ve ekonomik zorluklardan sonra Ocak 2016 tarihinde başlayan projenin (EuroAsia Interconnector, 2016), 2020 yılında tamamlanması planlanmaktadır (European Commission, 2017).

'Kıbrıs Adası'nın enerji geçiş noktası olarak kullanılması' başlığında incelenen bölge ülkelerinin hidrokarbon kaynaklarının ticarileştirilmesi için kendi iç politikaları ve diğer bölge ülkeleriyle birlikte veya onlara karşı uygulamaya çalıştıkları stratejileri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bölüm özelinde; bölge ülkelerinin birbirleriyle yaşadıkları sorunlara rağmen, özellikle gazın Avrupa pazarına ihracı için başta gaz projeleri olmak üzere birçok politika geliştirmeye çalıştıkları görülmektedir. Ancak yapılan incelemeler göstermektedir ki, Kıbrıs Sorunu'nun yol açtığı siyasi anlaşmazlıkların (MEB alanı, Türkiye ve Güney Kıbrıs'ın birbirini tanımamaları vb.) gaz projelerinin ve diğer yatırım olanaklarının gerçekleştirilmesine olumsuz etki ettiği görülmüştür. Doğu Akdeniz'de bulunan hidrokarbon kaynaklarının geliştirilmesi ve ticarileştirilmesi için doğal olarak zamana ihtiyaç vardır, ancak Kıbrıs Sorunu gibi bölge için temel olan olumsuz durumların çözülmesi, bölgedeki tüm aktörlerin yaratılan fırsattan yararlanmasını sağlayacaktır. Çalışmanın ikinci bölümü olan 'Kıbrıs Sorunu' başlığında, ilk bölümde tartışılan konularda ortaya çıkan Kıbrıs Sorunu'nun incelenmesi, hidrokarbon kaynaklarının sorunun çözümüne nasıl etki edeceği veya hidrokarbon kaynaklarının keşfedilmesinin sorunun çözümü için nasıl rol oynayacağı değerlendirilmiştir yapılarak, ilk bölümle bağlantısının sağlanması hedeflenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIBRIS SORUNU

Çalışmanın ikinci bölümünün girişi olan bu başlık altında, çalışmanın ilk bölümünde incelenen Avrupa Birliği'nin enerji ihtiyacının karşılanmasında, Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının etkisinin nasıl olacağı ve Doğu Akdeniz'in enerji merkezi (hub) olması için bölge ülkelerinin enerji politikalarının nasıl olduğu/olması gerektiğinin değerlendirildiği başlıklarda vurgulanan Kıbrıs Sorunu'nun incelenmesi yapılacaktır. Güney Kıbrıs'ın hidrokarbon kaynakları keşifleri özelinde, Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının Avrupa pazarına taşınması konusunda en önemli engellerden olan Kıbrıs Sorunu'nun çözülmesi sonrasında, Doğu Akdeniz'in hedeflenen enerji merkezi (hub) olması konusunda yeni politikalar geliştirilebileceği olasılıklar arasında olacaktır. Kıbrıs Adası'nın yönetimi ve yıllardır çözüm bekleyen statüsünün kesinleştirilmesi sonrasında, hidrokarbon kaynaklarının başta Avrupa pazarı olmak üzere diğer enerji ihtiyacı yaşayan coğrafyalara taşınmasını, bölgenin yıllardır sorunlarla anılan algısını değiştirmek konusunda taraflara önemli moral değerler verebileceği düşüncesi, bölümün tartışılacak konuları arasında bulunmaktadır. Bağlam içerisinde tartışılacak bir diğer husus da, yıllardır çözülemeyen Kıbrıs Sorunu'na bölgedeki bulunan hidrokarbon kaynaklarının yapması muhtemel olan pozitif etki olacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde detaylı şekilde açıklanmaya çalışılan Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının rezerv miktarları da, Kıbrıs Sorunu'nun çözülmesi için başta sorunun tarafları olmak üzere, sürece dahil olan aktörlerin de çaba göstermesini gerektirmektedir. Kıbrıs Sorunu'nun çözülmesi için sürece dahil olan tüm aktörlerin olumlu yönde politikalar göstermesi gerekmektedir. Ancak aktörlerin kendi çıkarlarını düşünmelerinin doğal bir sonucu olarak, her zaman iş birliği ortamı ve bunun sonucunda sorunun çözülmesi mümkün olmamaktadır. Tarafların kendi politikaları dışında, diğer aktörlerin politikalarına ve uluslararası konjoktürün durumuna göre davranmaları da gerekmektedir. Bu nedenle ortaya çıkan iş birliği ortamının veya kazan-kazan olarak belirtilebilecek pozitif politik oyunların yanı sıra, Kıbrıs Sorunu'nun çözülememesi nedeniyle, hidrokarbon kaynaklarının ticarileştirilememesi gibi durumların da oluşması muhtemeldir. Pozitif-negatif durumların değerlendirilmesi, çalışmanın 'Kıbrıs Sorunu' başlıklı ikinci kısmından sonra incelenecek olan 'Sonuç ve Değerlendirme' bölümünde yapılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümü üç alt başlık altında değerlendirilmeye çalışılacaktır. İlk alt başlık olan 'Kıbrıs Sorunu'nun tarihsel süreci'nde; Kıbrıs Sorunu'nun ortaya çıkışı, adanın iki ayrı bölge haline gelme süreci, adanın tekrardan birleştirilmesi için yapılan müzakere

süreçleri ve müzakereler çerçevesinde adanın uluslararası statüsünün değerlendirilmesi yapılacaktır. İkinci alt başlık olan ‘Güney Kıbrıs’ın AB üyeliğinin Kıbrıs Sorunu’na ve Türkiye’nin AB ile ilişkisine etkisi’; Kıbrıs Adası’nda yapılan müzakere süreçlerinin ve ulaşılabilecek siyasi çözümün Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliği açısından oluşturacağı kazanımlar doğrultusunda ifade edilmeye çalışılacaktır. Belirtilen ilişkilerin değerlendirilmesinde, Türkiye ve AB’nin politikalarını ve uluslararası konjktürün etkisini de dikkate almak gerekmektedir.

Üçüncü alt başlık olan ‘Kıbrıs müzakereleri’ndeki mevcut görüşmeler’ başlığında, Nisan 2015 tarihinde Kuzey Kıbrıs Cumhurbaşkanı seçilen Mustafa Akıncı’nın göreve başladığı Mayıs 2015 tarihinden günümüze kadarki müzakere süreci değerlendirilecektir. Güncel müzakere sürecinin inceleneceği dönem; Kıbrıs Sorunu’nun çözülmesi konusunda adadaki iki asli unsurun (Kıbrıslı Türkler ve Rumlar) liderlerinin yaptıkları çalışmaları kapsamakta ve hem güncel müzakere sürecini değerlendirmek hem de Annan Planı (2004) sonrası Kıbrıs Sorunu’nun çözülmesi için her iki tarafın ortak anlayışta buluşabildiği ender dönemlerden biri olması bakımından değerli olmaktadır. Yine belirtilen müzakere döneminde, Kıbrıs Adası ve çevresindeki hidrokarbon kaynaklarının çıkarılması için yapılması planlanan ihale süreçleri için yapılan çalışmalar da, müzakere sürecinin içerisinde değerlendirilmesi gereken aşamalar arasındadır. Ayrıca üçüncü alt başlık altında, eski müzakere süreçlerinde hidrokarbon kaynaklarının ticarileştirilmesi ve adanın her iki asli unsurunun da kaynakların ekonomik kazanımlarından nasıl pay alabileceği konusunda tarafların bakış açılarına ve politikalarına da referans verilecektir.

3.1. Kıbrıs Sorunu’nun Tarihsel Süreci

Uluslararası ilişkilere ve dünya siyasi tarihine bakıldığında, başta ulus devletler olmak üzere uluslararası örgütler, ulusaşırı örgütler, devlet niteliği kazanamamış siyasi yapılar ve hükümetdışı kuruluşlar vb. organizasyonların birbirleriyle olan ilişkilerinde çeşitli sorunların olduğu görülmektedir. Ancak özellikle devletler arasındaki sorunlar, diğer organizasyonlardaki sorunlara göre daha fazladır. Belirtilen sorunların ortaya çıkarmış olduğu ihtilaflardan bazıları, günümüze kadar gelen süreçte çözülememiştir. (İsrail-Filistin Sorunu gibi) Kıbrıs Sorunu da çözümü sağlanamamış ihtilaflı konular arasında bulunmaktadır. Kıbrıs Sorunu’nun çözülememesinin yanı sıra, uluslararası ilişkiler açısından dikkate değer olan noktalarından birisi de Soğuk Savaş öncesi dönemde başlayan ihtilaflardan olması ve oluşan ihtilafların sorun olarak uluslararası ilişkilerin alanına girmesidir. ‘Kıbrıs Sorunu’nun tarihsel süreci’ başlıklı kısımda görüleceği gibi, sorunun ortaya çıkması ve yarım yüzyıla yakın

zamandır süren müzakere süreçleri sonucunda adanın yönetimi konusunda bir çözüme ulaşılamamış olması, uluslararası ilişkiler açısından konunun önemini artırmaktadır. Sorunun günümüze kadar gelen süreç içerisinde, bölgesel bir konudan uluslararası hale gelmesi de sürece dahil olan aktör sayısını artırmıştır. Kıbrıs Adası'nın jeopolitik konumu ve bağlam içerisindeki stratejik önemi, Kıbrıs Sorunu'nun uluslararası ilişkiler açısından önemini artıran faktörlerden olmaktadır (Ülker, Gürson, Topcu ve Erkan, 2013, s.2).

'Batı Asya'nın anahtarı' (Atan, 1986, s.57) olarak görülen Kıbrıs Adası, yıllar boyunca imparatorluklar ve devletlerin egemenlikleri için uğraştıkları önemli bir coğrafyada bulunmakta ve Kıbrıs'a hâkim olan bölgedeki enerji kanalları, ticari yollar ve askeri strateji açısından büyük bir üstünlük sağlamaktadır (Keser, 2012, s.58). Günümüzde de başta Avrupa Birliği, ABD ve Rusya Federasyonu olmak üzere uluslararası aktörlerin, Kıbrıs Adası'nın stratejik önemine ilgileri devam etmektedir (Harp Akademileri Komutanlığı, 1994, s.48). Özellikle Avrupa Birliği'nin 2004 yılında Güney Kıbrıs'ı adanın tamamını temsil eder şekilde Birlik'e alması, adanın stratejik önemini daha da artırmış ve Kıbrıs, Birlik'in toprağı haline gelmiştir (Englehardt, 1990, s.219). Güney Kıbrıs'ın Avrupa Birliği üyeliği süreci ve yaşanan durumun Kıbrıs Sorunu'na etkisi 'Güney Kıbrıs'ın AB üyeliğinin Kıbrıs Sorunu'na ve Türkiye'nin AB ile ilişkisine etkisi' başlıklı kısımda incelenmeye çalışılacağı için bu bölümde verilen bilgilerle yetinilecektir.

3.1.a. Kıbrıs Adası'nın Statüsü: İhtilafın Sorun Haline Dönüşmesi

Kıbrıs Adası, 1571 yılından 1878 yılına kadar geçen 307 yıllık dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinde kalmıştır (Vatansever, 2012, s.1491). Adanın yukarıda belirtilen stratejik konumundan dolayı, 1856 yılındaki Kırım Savaşı sonrasında yapılan anlaşmayla İngiltere, 1878 yılından itibaren adayı egemenliği altına almıştır (Fırat, 2009, s.596). 1878 yılında İngiltere'nin adanın egemenliğine geçici olarak sahip olması sonrası, 1914 yılında Kıbrıs, tamamen İngiltere'nin egemenliğine altına girmiştir (Sarıca, Teziç ve Eskiurt, 1975, s.4).

Kıbrıs adasının statüsüyle ilgili sorunların ortaya çıkışı ise II.Dünya Savaşı sonrası döneme rastlamakla birlikte, özellikle adadaki Kıbrıslı Rumların Yunanistan ile birleşme (Enosis) için 1931 yılı itibariyle politikalar geliştirdiği bilinmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, b.t.). Kıbrıslı Rumlar, özellikle 1914 sonrası adadaki Türk nüfusun azalması ve II.Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin adanın yönetimi konusundaki ilgisizliğinden yararlanarak, 1949 yılında BM'ye Enosis için başvuruda bulunmuş, ayrıca

1947 yılında Yunanistan Paramentosu da Enosis kararı almıştır (Vatansever, 2012, s.1497). Kıbrıslı Rumların ve Yunanistan'ın BM nezdinde talepleri 1950'li yılların başlarında da devam etmiş, özellikle adadaki Ortodoks Kilisesi'nin ve kömünist eğilimli AKEL (Progressive Party of the Working People/Emekçi Halkın İlerici Partisi) partisinin çalışmaları ön planda olmuştur (Fırat, 2009, s.596). Diplomatik yollarla yapılan çalışmaların sonuç vermemesi üzerine Kıbrıslı Rumlar, Yunanistan'ın da desteğiyle 1955 yılında EOKA'yı (Ethniki Organosis Kypriou Agoniston/Kıbrıslıların Milli Mücadele Örgütü) kurmuş, belirtilen örgüt yaptığı terör faaliyetleriyle adadan Kıbrıslı Türkleri çıkararak Enosisi gerçekleştirmeyi hedeflemiştir (Kaymak, 1968, s.38-39). EOKA'nın Enosis fikrine karşılık, Kıbrıs Türkler de adanın Türkiye ile birleşmesini (taksim) savunmuşlar, taksim hedefinin gerçekleştirilmesi ve EOKA'nın saldırılarına karşı Kıbrıslı Türkleri korumak amacıyla Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) 1958 yılında kurulmuştur (Özersay, 2002, s.3-4). Adada Kıbrıslı Rumların ve Yunanistan'ın Enosis taleplerinin BM nezdinde karşılık bulmaması, Kıbrıslı Türklerin Enosis fikrine karşı direnişleri ve Türkiye'nin desteği, Türkiye ile Yunanistan arasında adadaki ihtilafli durumun çözülmesi için müzakerelerin başlamasını gerektirmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, b.t.). 11 Şubat 1959'da Zürih Antlaşması ve 19 Şubat 1959'da Londra Antlaşması'nın imzalanmasıyla bağımsızlık, iki toplumun ortaklığı ve anlaşmaya varılan yapının Türkiye, İngiltere ve Yunanistan tarafından garanti edilmesi ilkelerine dayanan uzlaşma ile Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına karar verilmiş ve 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Anayasası'nın yürürlüğe girmesiyle de Kıbrıs Cumhuriyeti resmen kurulmuştur (Turhan, 2008b, s.255).

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla 1930 yılından beri süren ihtilafli durum sona ermiş, üniter bir devlet kurulmuştur. Ancak Kıbrıslı Rumlar ve liderleri Makarios, 1960 anlaşmalarının Kıbrıslı Türklere getirdiği düzenlemelerin ortadan kaldırılması, adanın Kıbrıslı Rumların egemenliğinde kalması ve sonuç olarak Enosis hedefinin gerçekleştirilmesi için faaliyetler gerçekleştirmiştir (Gazioğlu, 2002, s.946). Kıbrıslı Rumlar ve Makarios, yukarıda belirtilen amaçlarını gerçekleştirmek için 30 Kasım 1963'te, ayrı Türk belediyelerinin kurulması, devlet görevlerine Kıbrıslı Türklerin %30 oranında alınması, Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısının veto hakkını kullanması, Türk cemaatine tanınan hakların sınırlandırılması gibi konuları içeren Kıbrıs Anayasası'nın 13 maddesinin değiştirilmesine yönelik teklifini Türk tarafına ve diğer garantör devletlere sunmuştur ancak Kıbrıslı Türkleri azınlık statüsüne düşüren bu teklif, Türkiye ve Kıbrıslı Türkler tarafından reddedilmiştir (Fırat, 1997, s.123-124). Kıbrıslı Rumlar, 13 maddenin reddedilmesi sonrası, Kıbrıslı Türklerin adadan atılmasını ve yok edilmesini öngören Akritas Planı'nı oluşturmuş ve 21

Aralık 1963 tarihli ‘Kanlı Noel’ olarak isimlendirilen olaylarla Akritas Planı’nı somut olarak uygulamaya geçmişler ve Kıbrıslı Türkler yaşadıkları yerleri terk ederek, zorunda kalmışlardır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, b.t.).

1963 olayları, günümüze kadar gelen Kıbrıs Sorunu’nun başlangıç aşamalarından biri olmuş, 1960 tarihli Kıbrıs Cumhuriyeti’nin başkenti olan Lefkoşa, ‘‘Yeşil Hat’’ denilen bir hat ile ikiye ayrılmış, bu hat, adada fiilen iki ayrı yönetimin kurulmasının başlangıcı olmuştur (Özarlan, 2007, s.29). Yine 1963 olayları, BMGK’nin (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi) 4 Mart 1964 tarihinde Kıbrıs’ta olayları önlemek amacıyla ve ‘‘Kıbrıs Hükümeti’’nin onayıyla bir ‘‘Birleşmiş Milletler Kıbrıs Barışı Koruma Gücü’’ (UNFICYP) kurulması ve adaya gönderilmesi kararını almasına neden olmuştur (Vatansever, 2012, s.1513). Kurulan barış gücü 1967 yılında Kıbrıslı Rumların Kıbrıslı Türklere yaptıkları saldırıları önlemeye yetmemiş, özellikle Boğaziçi ve Geçitkale saldırıları Türkiye’nin adaya müdahalesini gündeme getirmesine rağmen, BM’nin devreye girmesiyle olaylar yatıştırılmaya çalışılmışsa da, 1963 ve 1967 olayları adadaki iki asli unsur arasındaki bağları zayıflatmıştır (Toluner, 1977, s.231-234).

3.1.b.Kıbrıs Sorunu’nda Müzakereler Dönemi

Kıbrıs Sorunu’nun adadaki iki toplum arasındaki bağları ortadan kaldırmasının ilk somut göstergesi, Kıbrıslı Türkler’in 1967 yılında Geçici Türk Yönetimi’ni oluşturulması olmuş (Eroğlu, 1975, s.43-44), belirtilen yönetim 1975 yılında Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD) olarak kurulmuştur (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, b.t.). Ancak 1968 yılında adadaki iki asli unsurun liderleri Kıbrıs Sorunu’nun çözümü için müzakerelere başlamış, günümüze kadar devam eden görüşmelerden çalışmanın yapıldığı tarihe kadar (Ağutos 2017) herhangi bir sonuç çıkmamıştır. 1968-1974 yılları arasındaki müzakerelerde, özellikle Türk tarafı yerel özerkliği (local autonomy) çözüm önerisi olarak ortaya koysa da, görüşmeler 15 Temmuz 1974 tarihinde adada yaşanan Sampson Darbesi ve sonrasında Türkiye’nin adaya müdahalesi sonrası kesilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, b.t.). Burada 1974 yılında adada yaşanan darbeyi ve ardından Türkiye’nin adaya müdahalesini belirtmek gerekirse; 1967 yılında Yunanistan’da iktidarı ele geçiren Albaylar Cuntası, 1974 yılında adada Enosis’i gerçekleştirmek için 1960 anlaşmasına göre Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olan Makarios’a karşı darbe düzenlemiştir, böylece 15 Temmuz 1974’te Nikos Sampson iktidara gelmiş, bir anlamda adadaki anayasal düzen yıkılmış, gayrimeşru bir askerî yönetim işbaşına gelmiş ve Londra ve Zürih Antlaşmaları ihlal edilmiş oluyordu (Sarıca, Teziç ve Eskiyyurt, 1975, s.157-161). Yaşanan bu gelişmeler Türkiye’nin adaya

müdahale etmesini gerektirmiş ve Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyetini kuran anlaşmalara dayanarak ve garantörlük hakkının bir gereği olarak, 20 Temmuz 1974'te adaya müdahalede bulunmuş, müdahaleyle ada fiili olarak kuzeyde Türkler, güneyde Rumlar olarak ayrılma sürecine girmiştir (Fırat, 1997, s.229). Yapılan müdahalenin amacı Kıbrıs'ın bağımsızlığını güvence altına almak ve bölgede sürekli bir barışın gerçekleşmesini sağlamak olarak belirtilmişse de (Hasgüler ve Uludağ, 2004, s.166-167), Kıbrıs Sorunu'nun tarihsel sürecinin dönüm noktalarından biri olarak, hem 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'ne dönüşü zorlaştırmış, hem de adadaki iki toplum arasında 1963 ve 1967 yıllarındaki olaylarda da yaşandığı gibi günümüze kadar sürecek bağların kopmasına neden olmuştur.

1974 müdahalesi sonrasında adanın iki asli unsurunun birbirinden ayrılmasına somut bir örnek vermek gerekirse; 2 Ağustos 1975 tarihinde Kuzey Kıbrıs lideri Rauf Denktaş ve Güney Kıbrıs lideri Glafkos Klerides arasında Viyana'da bir nüfus mübadelesi anlaşması imzalanmış, anlaşmaya göre Kuzey'den Güney'e 120 bin Rum, Güney'den Kuzey'e 65 bin Türk geçmiş ve böylece adada homojen iki kesimli bir yapı ortaya çıkmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, b.t.). Ortaya çıkan homojen iki kesimli yapı, bulunulan başlık altında incelenen BM müzakere sürecinin temel parametresi haline gelecek ve artık 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'ne dönülmesi söz konusu olmayacaktır. Ayrıca çalışmanın ilk bölümünde incelenen Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının adanın tümü için ekonomik kazanım sağlamasının önü de iki kesimli yapı nedeniyle mevcut durumda kesilmiş durumdadır.

1974 yılında Türkiye'nin garantörlük haklarını kullanarak adaya müdahalesi sonrası, fiili olarak oluşan iki kesimli yapı, resmi olarak taraflar arasındaki müzakere sürecinin de içerisine girmiştir. Kıbrıs Sorunu'nun çözülmesi için yapılan BM nezdindeki müzakereler açısından dönüm noktası olan 1977-1979 Doruk Anlaşmaları'yla iki toplumlu, iki kesimli federal bir Cumhuriyetin temelleri oluşturulmuştur (Keser, 2006, s.111-112). 12 Şubat 1977 tarihinde yapılan Denktaş-Makarios görüşmesi sonrasında, dört maddeden oluşan bir Zirve Anlaşması (High Level Agreement) kabul edilmiş, 1977 anlaşmasına paralel olarak iki kesimli, iki toplumlu federal bir cumhuriyetin kurulması anlayışı doğrultusunda 1979 yılında ise Denktaş Kiprianu görüşmesinde ise İkinci Zirve Anlaşması oluşturulmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, b.t.). 1977-1979 Anlaşmaları, günümüze kadar gelen Kıbrıs müzakere sürecinin başlangıç noktası olmuş ve belirtilen anlaşmalarda ortaya koyan değerler de müzakerelerin temel değerleri haline gelmiştir. Belirtilen dönemlerdeki müzakerelerde çözüm adına önemli ilerlemeler sağlanamamış, ortaya çıkan bu durum özellikle Kıbrıs Türk tarafının

yeni politikalar geliştirmesine neden olmuştur. Kıbrıs Türk tarafının ortaya koyduğu politikalardan en önemlisi; 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) kurulması olmuş, KKTC'nin kurulması BM'nin tanıdığı self-determinasyon hakkının sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Özarıslan, 2007, s.33). Ancak KKTC'nin kurulması, adadaki fiili olarak yaşanan ayrımı hukukileştirmiş, günümüzde de mevcut olarak devam eden kuzeyde bütün unsurları ile bir devlet, güneyde de ayrı bir devlet ortaya çıkmıştır (Arsava, 1996, s.50). Adada ortaya çıkan resmi olarak ayrılığın dışında Kuzey Kıbrıs, uluslararası alanda da Türkiye dışında tanınmayan bir devlet durumundadır (Vatansever, 2012, s.1519).

Kıbrıs Sorunu'nun çözümü konusunda 1990'lı yıllar da önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Belirtilen dönem içerisinde yaşanan Güney Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne üyelik süreci ise 'Güney Kıbrıs'ın AB üyeliğinin Kıbrıs Sorunu'na ve Türkiye'nin AB ile ilişkisine etkisi' başlıklı kısım altında inceleneceği için bu başlık altında değerlendirilmeyecektir. 1992 yılında dönemin BM Genel Sekreteri Butros Ghali 'Fikirler Dizisi' başlıklı bir anlaşma taslağı oluşturmuş, anlaşma taslağı ise adada temel olarak iki kesimli, iki toplumlu federal bir cumhuriyet kurulmasını öngörmüş, 1960 anlaşmalarının geçerliliğini koruduğu, tarafların taksim veya enosis gibi müdahale planlarından vazgeçmesini ve günümüzdeki mevcut görüşmelerde de geçerli olan 'tüm konularda anlaşmadan müzakerelerin sonuçlandırılmayacağı' gibi temel parametreleri ortaya koymuştur (Hasgüler ve Uludağ, 2004, 171). Belirtilen 'Fikirler Dizisi'nden de bir sonuç alınamamış, özellikle Güney Kıbrıs'ın AB üyelik süreci ve bu sürecin üyeliğe doğru ilerlemesi, müzakere sürecinin başarıya ulaşmasını engellemiştir. Ayrıca 1990'lı yıllar boyunca taraflar, 1993 Güven Artırıcı Önlemler Paketi, 1997 Yüzyüze Görüşmeler, 1999 Aracılı Görüşmeler dönemleriyle Annan Planı'na giden süreçte çeşitli görüşmeler gerçekleştirmiş, ancak yapılan çalışmalardan sonuç alınamıştır (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, b.t.).

3.1.c. Annan Planı'ndan Günümüzdeki Mevcut Görüşmelere Giden Süreç

Kıbrıs müzakere süreci içerisinde, BM tarafından görüşmelerin temel parametreleri haline getirilen iki toplumlu, iki kesimli federal bir cumhuriyet kurulması düşüncesine en çok yaklaşılan gelişme, Annan Planı^{viii} olarak adlandırılan 'Kıbrıs Sorunu'na Kapsamlı Çözüm Temeli' başlıklı belge olmuş, 2001-2002 yıllarında iki toplumun liderleri olan Denktaş-Klerides arasındaki görüşmelerin etkisi planın ortaya çıkmasını sağlamıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, 2001). 11 Kasım 2002 tarihinde dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından hazırlanan plan, bugüne kadar ortaya konan en kapsamlı çözüm belgesi olmasının yanı sıra, doğrudan kurulacak devletin esaslarını oluşturan kuralların

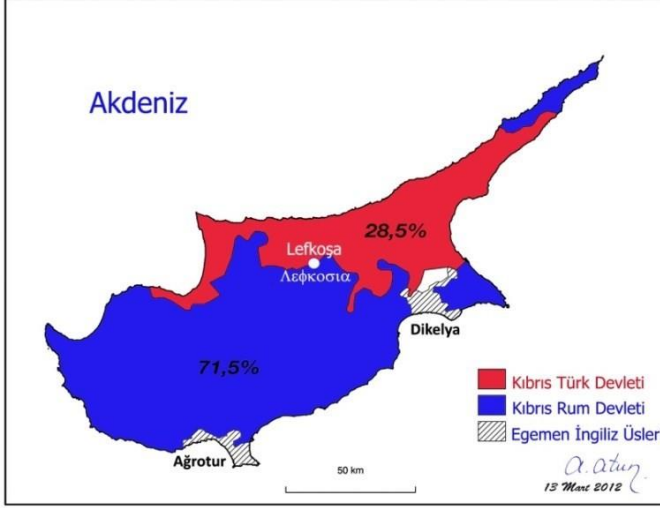
yer almasıyla da bir anlamda oluşturulacak yapının anayasasını da ortaya koymuştur (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2004). Annan Planı'nın yürürlüğe girmesi ve uygulanmasının sağlanması için adadaki iki toplum tarafından da onaylanması gerekmektedir. Bu nedenle; 24 Nisan 2004 tarihinde adanın her iki tarafında referandum yapılmış, Kıbrıslı Türklerin %64,9'u evet, Rumların %75,8'i hayır oyu kullanmıştır, bu yüzden plan hukuken geçersiz hale gelmiş ve uygulanamamıştır (Buluç, 2007, s.86). Annan Planı, adadaki her iki toplum tarafından kabul edilmiş olsaydı, adanın %71,5'lük kısmı Güney Kıbrıs'a, %28,5'lük kısmı ise Kuzey Kıbrıs'a ait olacaktı (Bkz. Harita 6).

Referandum sonrası ortaya çıkan durum, adadaki federal çözüm umutlarını ortadan kaldırmış ve adanın bölünmüş durumunun devamına neden olmuştur. Ayrıca özellikle müzakere süreci boyunca Kıbrıs Türk tarafının, 'uzlaşmaz' taraf olarak görülmesinin yanlışlığı ortaya çıkmış, Kıbrıs Rum tarafı referandumda 'hayır' oyu vermesine rağmen, Mayıs 2004 tarihinde Birlik'e üye olmuştur (Özarslan, 2007, s.37). Kıbrıs Türk tarafı ise referanduma 'evet' oyu vermesine rağmen, günümüze kadar geçen sürede hem uluslararası alanda tanınmamış, hem de Birlik üye ülkeleri ve kurumları Kuzey Kıbrıs'ın referanduma

^{viii} Annan Planı'nın detaylı incelemesi bakınız: http://www.mfa.gov.tr/bm-kapsamli-cozum-planı-annan-planı_tr.mfa.

destek vermesi sonucu Birlik'e üye olacağını belirten ifadelerini gerçekleştirilerek, Kıbrıs Sorunu'nun çözümü konusunda problemlili bir durum yaratmışlardır.

Harita 6: Annan Planı'na Göre Kıbrıs Adası'nın Haritası (2004)

Kaynak: (Atun, 2012).

Annan Planı'nın uygulamaya konulamaması sonrasında, müzakere süreci 2008 yılına resmi olarak başlamamasına rağmen, yine de belirtilen döneme kadar gayri resmi olarak iki toplumun liderleri görüşmelerde bulunmuşlardır. 2006 yılında adadaki iki toplumun liderleri olan Talat-Papadopoulos arasında 'iki kesimli, iki toplumlu ve siyasi eşitliğe dayalı bir federasyon' oluşturulmasını hedefleyen müzakerelerin tekrardan başlaması için yapılan görüşmelerin ve müzakere süreçlerini yürütecek komitelerin belirlenmesini hedefleyen 8 Temmuz Deklarasyonu oluşturulmasına rağmen, gerekli adımlar atılamamıştır (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, b.t.). 2008 yılında Güney Kıbrıs'ta yaşanan başkanlık seçimi sonrasında görüşmeler, 21 Mart tarihinde Talat-Hristofias arasında tekrardan başlamış, 8 Temmuz Deklarasyonu'nda belirtilen teknik komitelerin oluşturulmasının ve Lokmacı Sınır Kapısı'nın açılmasının yanı sıra, günümüzde devam eden mevcut görüşmelerin de müzakere başlıkları olan altı konu (yönetim, güç paylaşımı, AB, ekonomi, mülkiyet, toprak ve güvenlik-garantiler) müzakere çerçevesine alınmıştır (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, b.t.). 2008 yılından 2014 yılına kadar geçen süreçte dönemin BM Genel Sekreteri olan Ban Ki Moon'un girişimleriyle iki toplum liderleri (isimleri değişse de) müzakere süreçlerine, teknik komitelerin desteğiyle ve altı konu başlığı etrafında devam etmişler, ancak çözüm noktasına ulaşamamışlardır.

Bu başlıkta, üç dönem halinde incelenmeye çalışılan Kıbrıs Sorunu'nun tarihsel süreci, hem konunun detaylı yapısı, hem de çalışmanın bağlamından çıkılmamasına dikkat edilerek, yukarıda şekilde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Kıbrıs Sorunu'nun 2014 sonrası dönemden günümüze kadar gelen mevcut görüşmelerinin incelenmesi, 'Kıbrıs müzakereleri'ndeki mevcut görüşmeler' kısmında tartışılacağı için, burada sınırlandırma yapılmak zorunda kalınmıştır. Kıbrıs Sorunu'nun detaylı incelenmesi, çalışmada referans verilen kaynaklardan yapılabilir. Çalışmanın gelecek başlığı olan 'Güney Kıbrıs'ın AB üyeliğinin Kıbrıs Sorunu'na ve Türkiye'nin AB ile ilişkisine etkisi'nde özellikle Güney Kıbrıs'ın AB üyelik sürecinin Kıbrıs Sorunu'na ve Türkiye'ye nasıl etki ettiği tartışılacaktır. Yapılacak değerlendirme; Kıbrıs Sorunu ve hidrokarbon kaynakları arasındaki ilişkinin temellendirilerek bir çıkarıma varılmaya çalışılacağı çalışmanın son bölümü olan 'Sonuç ve Değerlendirme' kısmına hazırlık niteliğinde olacaktır.

3.2. Güney Kıbrıs'ın AB üyeliğinin Kıbrıs Sorunu'na ve Türkiye'nin AB ile ilişkisine etkisi

Kıbrıs Sorunu, ortaya çıktığı dönemden itibaren uluslararası ilişkiler alanında Türk dış politikasının önemli konu başlıklarından biri olmuş ve soruna taraf olan tüm aktörlerle ilişkilerinde öncelikli görüşme konuları arasında yer almıştır. Soruna taraf olan aktörlerin sayısının artması, Kıbrıs'ın statüsü ve yönetimiyle ilgili problemlerin yıllar içinde çözülememesinin bir nedenidir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1960'lı yıllarda Türkiye, İngiltere, Yunanistan ve BM gibi aktörlerin dahil olduğu sürece 1990'lı yıllarla birlikte Avrupa Birliği de dahil olmuştur. Avrupa Birliği'nin sürece dahil oluşu, Güney Kıbrıs'ın adanın tamamını temsilen Birlik'e üyelik başvurusunda bulunmasıyla başlamıştır (Vatansever, 2012, s.1519). Güney Kıbrıs'ın adanın tümünü temsilen Birlik'e başvuruda bulunması, siyasi ve hukuki anlamda tartışmaları da beraberinde getirmiştir. 'Kıbrıs Sorunu'nun tarihsel süreci' başlıklı kısımda da belirtildiği gibi, 1960 anlaşmalarının getirdiği Kıbrıs Cumhuriyeti'nin fiili olarak ortadan kalkmasına yol açan gelişmeler, KKTC'nin kurulması, Annan Planı'nın reddedilmesi gibi durumlar, adadaki bölünmeyi sağlamış ve sonuç olarak Güney Kıbrıs'ın adada tek başına hareket eder politikalar izlemesine yol açmıştır. Güney Kıbrıs'ın 3 Temmuz 1990'da yaptığı Birlik'e üyelik başvurusuna, Türkiye, Kuzey Kıbrıs ve konuyla ilgili uzmanların tepkileri olmuş ve tepkilerin ortak noktası ve gerekçelendirilmesi, 1960 Garanti Anlaşması esas alınarak yapılmıştır (Tuncer, 2012). Referans gösterilen 1960 Garanti Anlaşması'nın 1.maddesinin 2.fikrası şöyledir: Kıbrıs Cumhuriyeti, ayrıca tümüyle veya bir

bölümüyle herhangi bir devlet ile hiçbir şekilde siyasi veya ekonomik bütünleşmeye girmeyeceğini taahhüt eder. (sorumluluğunu yüklenir) (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, b.t.).

Yukarıda verilen maddeye göre; Güney Kıbrıs'ın tek başına Avrupa Birliği başta olmak üzere diğer aktörlerle bütünleşmesi söz konusu değildir. Yine, uluslararası hukuk alanında tanınmış İngiliz hukukçu Prof. Mendelson, BM'ye 25 Temmuz 1997 tarihinde bu konuda bir rapor sunmuş, raporda Mendelson; Güney Kıbrıs'ın AB'ye katılım başvurusunun hukuk dışı olduğunu belirtmiştir (Aznevi, 2010, s.238). Mendelson, 2001 yılında yayınladığı yazılı görüşünde de yine 1997 yılındaki görüşünü tekrarlayarak, 1960 Garanti Antlaşması kapsamında garantör devletlerin onayı olmaksızın Güney Kıbrıs'ın AB'ye girmesinin hukuka aykırı olacağı, bu antlaşmanın 1. maddesinin açıkça ihlal edileceği sonucuna varmıştır (Mendelson, 2001). Güney Kıbrıs'ın AB üyelik süreci, uluslararası hukuka aykırı olarak ifade edilmesine rağmen, Birlik'e üye olma perspektifinde devam etmiştir. Türkiye için Güney Kıbrıs'ın Birlik'e üye olma ihtimali olumsuz bir gelişme olarak görülmüştür.

Türkiye, yukarıda belirtilen 1960 Garanti Antlaşması'na aykırılığın yanı sıra, Birlik'e üye olmak isteyen bir ülke olarak, Yunanistan'ın yanında Güney Kıbrıs'ın da Birlik'e üye olmasının, kendisinin üyelik şansını azaltacağını düşünmekteydi (Fırat, 2000, s.251-252). Türkiye'nin bu bakış açısının yanı sıra, Avrupa Birliği (o dönemdeki adı Avrupa Topluluğu) Haziran 1990 Dublin Zirvesi'nden sonra yayınlanan bildiriye, Kıbrıs Sorunu'nun çözülmesini Türkiye'nin Birlik'e üyeliğinin koşullarından biri olarak belirtmiştir (European Parliament, 2002, s.34). Türkiye'nin üyelik sürecinde Kıbrıs Sorunu yer almasına rağmen, Güney Kıbrıs'ın üyelik sürecinde Kıbrıs Sorunu zorlaştırıcı bir faktör olarak yer almamıştır. Bu nedenle Güney Kıbrıs, Avrupa Komisyonu'nun raporu doğrultusunda, Avrupa Topluluğu (AT) Bakanlar Konseyi'nin 19 Ekim 1993 tarihli kararıyla, 1995 yılı itibarıyla aday ülke statüsü kazanmıştır (Demir, 2005, s.356). Kuzey Kıbrıs, Güney Kıbrıs'ın Birlik'e aday olma sürecine ve 1995 yılında aday ülke statüsüne alınmasına karşı, 1968 yılından beri devam etmekte olan müzakere sürecinin zararına olacak bu adımın 1960 Garanti Antlaşmasına aykırı olduğunu ifade etmesinin yanında, "toplumlar arası görüşmeler" ve "iki kesimli federal çözüm" çabalarını fiilen ortadan kaldırmış olduğunu belirtmiştir (Denктаş, 2001, Önsöz Sayfası). Güney Kıbrıs'ın yaptığı üyelik başvurusunun ve başvuru aşamalarının yaşandığı dönemlerde, adadaki iki toplumun liderlerinin müzakerelere devam etmesine rağmen, Avrupa Birliği'nin üyelik başvurusunu kabul ederek üyelik sürecine devam etmesi de hem Türkiye hem de Kuzey Kıbrıs tarafından tepki gösterilmesine neden olmuştur. Belirtilen dönemde Birlik kurumları ve üye devletler tarafından dikkate alınmayan Güney Kıbrıs'ın üyeliğinin

olumsuz etkilerini, daha sonraki dönemde, 2001-2006 yılları arasında İngiltere Dışişleri Bakanlığı yapan Jack Straw'a göre; Kıbrıs'la ilgili görüşlerim Kuzey Kıbrıs'ta beni daha sevilen biri haline getiriyor. Güney Kıbrıs için aynı şeyleri söyleyemeyeceğim. Kıbrıs'ın AB'ye üye olmasına izin vererek büyük bir hata yaptık. 2004'te yaşandı bu. Papadopoulos yönetimindeki Kıbrıslı Rumlar için böyle bir karar verdiler. Bu durum Rumların eline daha çok kart verdi. Statükoyu değiştirmekle ilgili istekleri de azaldı (Anadolu Ajansı, 2017b).

Güney Kıbrıs'a Birlik'e aday ülke statüsü verilmesinin ardından üyelik süreci hız kazanmış, Birlik; Güney Kıbrıs ile 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde müzakerelere başlama kararı almış, 1998 Mart ayında ise resmi olarak müzakerelere başlanmıştır (European Parliament, 1998). Belirtilen zirvede Türkiye'nin üyelik süreci, müzakerelere başlayacak ülkeler içerisinde yer almamış, Türkiye yaşanan gelişme üzerine Birlik ile siyasi diyalogunu askıya aldığını açıklamıştır (Baydarol, b.t. s.3). Yine Türkiye 1996 yılında Avrupa Birliği ile yapılan Hükümetlerarası Konferans (HAK) görüşmeleri sonrası yayınladığı bildiriye Güney Kıbrıs'ın olası üyeliğiyle ilgili tutumunu ifade etmiştir:

...Bir çözüm olsa bile Güney Kıbrıs, Türkiye'den önce AB'ye giremez. Çünkü bu, Türkiye ile Yunanistan arasındaki hassas dengeyi bozacaktır. Türkiye 1960 Antlaşmaları ve bunlardan doğan haklarını saklı tutmaktadır. Ayrıca içinde Yunanistan'ın bulunduğu AB, Kıbrıs Sorunu'nun çözüm yeri değildir. Buna rağmen Güney Kıbrıs'ın AB üyeliği ileri götürülürse, Türkiye'de Kuzey Kıbrıs ile benzeri bir bütünleşmeye gitmek durumunda kalacaktır...(Demir, 2005, s.359).

Avrupa Birliği ise 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde, Güney Kıbrıs'ın üyeliği ve bu bağlamda Kıbrıs Sorunu konusunda BM parametreleri çerçevesindeki hükümlerin geçerli olduğu müzakere sürecine katkı sağlaması zor olan bir üyelik sürecini benimseyerek, Güney Kıbrıs'ın üyeliğine onay veren bir tutum sergilemiştir (European Parliament, 1998). Yine Avrupa Birliği kurumları tarafından Türkiye ve Güney Kıbrıs'ın üyelik süreçleriyle ilgili hazırlanan raporlarda da, Türkiye'nin üyelik sürecinde Kıbrıs konusu ön planlarda yer almakta ve Türkiye adada 'işgalci' olarak gösterilmektedir. Konuyla ilgili Avrupa Parlamentosu, 5 Eylül 2001 tarihinde 'Güney Kıbrıs'ın üyelik müzakerelerinin durumu' başlıklı raporda, Türkiye'nin Kıbrıs adasında işgalci olduğunu belirten ifadeler kullanmıştır (European Parliament, 2004). Türkiye, 1999 Helsinki Zirvesi'nde Birlik'e aday ülke statüsü almış olmasına rağmen, Zirve Sonuç Bildirgesi'nde Kıbrıs Sorunu'nun siyasi bir çözüme kavuşturulmasın katılım müzakerelerinin ilerlemesini kolaylaştıracağı belirtilmiştir (European Parliament, 1999). Özellikle Güney Kıbrıs'ın 1 Mayıs 2004 tarihinde Birlik'e üye olması

sonrası Türkiye, Kıbrıs Sorunu'nda Avrupa Birliği ile muhatap olmaya başlamış ve ortaya çıkan durum, Türkiye-AB ilişkilerinin ve üyelik sürecinin yavaşlamasına neden olmuştur.

Güney Kıbrıs'ın Birlik'e üyeliği ve aynı tarihlerde Annan Planı'nın reddedilmesi sonrasında Türkiye; hem Kıbrıs Sorunu'nun çözülmesi, hem de 3 Ekim 2005 tarihinde başlaması kararlaştırılan Avrupa Birliği'ne üyelik müzakerelerinden Kıbrıs Sorunu'nun çıkarılması için yeni politikalar ortaya koymaya çalışmıştır. Avrupa Komisyonu'nun hazırlamış olduğu 2001 ve 2003 tarihli Katılım Ortaklığı Belgelerinde ^{ix} belirtilen Kıbrıs sorununa kapsamlı çözüm bulunması için yapılan tavsiyelere uyum gösteren ve Aralık 2004 tarihinde, 3 Ekim 2005 tarihinde üyelik müzakerelerine başlaması kararlaştırılan Türkiye, 23 Ocak 2006 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi'nin ^x ekinde yer alan 'Bölgesel Meseleler ve Uluslararası Yükümlülükler' başlıklı bölümün Kıbrıs kısmında ve 'Üye Yükümlülüklerini Üstlenme Yeteneği' başlıklı bölümün Ulaştırma kısmındaki tavsiyelerini gözardı etmiş ve belgeyi imzalamamıştır, çünkü belirtilen belge; kısa vadede Türkiye'nin Kıbrıs'taki stratejik varlığını, orta vadede de adadaki Türk varlığını ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (Vatansever, 2012, s.1523). Oluşan durum üzerine AB Dışişleri Bakanları tarafından alınan 11 Aralık 2006 tarihli kararla, Gümrük Birliği ile ilgili sekiz başlıkta, Türkiye'yle devam eden AB üyelik müzakereleri dondurulmuştur. (Özarlan, 2007, s.38). Avrupa Birliği'nin bu tutumu, Türkiye'nin üyelik sürecine olumsuz etkiler getirmiş ve günümüzde de getirmeye devam etmektedir. Çalışmanın yapıldığı dönemde de (Ağustos 2017) Kıbrıs konusunda Türkiye'ye uygulanan dondurma kararı devam etmektedir.

Güney Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne üyelik süreci, Türkiye'nin de Birlik'le olan üyelik müzakerelerine olumsuz etkide bulunmuştur. Türkiye'nin Birlik'e üye olmasının önündeki siyasi engellerden biri olan Kıbrıs Sorunu'nun çözülmesi için Avrupa Birliği katkı sağlayamamıştır. Uluslararası hukuka ve Kıbrıs müzakerelerine aykırı olarak Güney Kıbrıs'ın adanın tamamını temsilen Birlik'e üye olması, Yunanistan'ın yanında Türkiye ile doğrudan sorunlar yaşayan bir ülkenin daha Türkiye-AB ilişkilerine dahil olmasına neden olmuştur. 2004 sonrası dönemde Türkiye ile alınan kararlarda Güney Kıbrıs'ın etkisi görülmüştür. Hem Türkiye-Güney Kıbrıs hem de Kıbrıs müzakere süreçlerine Avrupa Birliği'nin 'katalizör' olamadığı da gelişmeler ışığında görülmektedir. Çalışmanın bir sonraki başlığı olan 'Kıbrıs

^{ix} 8 Mart 2001 ve 19 Mayıs 2003 tarihli Katılım Ortaklığı Belgeleri'ni incelemek için bkz. http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf. ve http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2003.pdf.

^x 23 Ocak 2006 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi'ni incelemek için bkz. http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2006.pdf.

müzakereleri'ndeki mevcut görüşmeler'de ise başta Kıbrıs Adası olmak üzere Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon kaynaklarının Kıbrıs müzakere sürecinin içerisine girmesi ve sorunun çözümü için yeni bir 'katalizör' örneği oluşturup oluşturamayacağı tartışılacaktır. 2014 yılı sonrasında günümüze kadar gelen müzakere sürecinde yaşanan gelişmeler ve ortaya çıkan durumlar, Güney Kıbrıs'ın belirtilen dönemde yaptığı lisans ihale süreçleri ve buna karşılık Türkiye'nin ve Kuzey Kıbrıs'ın yaptığı çalışmalar etrafında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

3.3. Kıbrıs Müzakerelerinde Mevcut Görüşmeler

Çalışmanın 'Kıbrıs Sorunu' adlı ikinci bölümünün ilk başlığı olan 'Kıbrıs Sorunu'nun tarihsel süreci'nde, Kıbrıs Sorunu'nun ortaya çıktığı dönemden itibaren 2014 yılına kadar gelen süreç içerisinde yaşanan gelişmeler ve olaylar kronoloji takip edilerek, çalışmanın sınırlılığı içerisinde incelenmeye çalışılmıştı. 'Kıbrıs müzakerelerinde mevcut görüşmeler' başlığı altında; 2014 yılından itibaren çalışmanın yapıldığı tarihe kadar (Ağustos 2017) geçen süreç değerlendirilmeye çalışılacaktır. Belirtilen dönem; Kıbrıs müzakerelerinde sorunun çözümü için adadaki iki toplumun liderleri ve 1960 Garanti Antlaşması'na göre oluşan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin garantörleri olan Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin de sürece dahil oldukları, bağlam içerisinde diplomatik konferansların ve görüşmelerin yapıldığı bir zaman dilimini ifade etmektedir. Dönemi tarihsel olarak belirtmek gerekirse; Şubat 2014 tarihinde iki toplumun liderleri tarafından yeniden başlatılan müzakere sürecini başlangıç tarihi olarak Temmuz 2017 tarihinde İsviçre'nin Cenevre kentinde gerçekleştirilen Kıbrıs Konferansı'na kadar olan süreçte yaşananlar, bulunulan başlık altında incelenmeye çalışılacaktır. Müzakere sürecinin devam ettiği dönemde; Güney Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'de hidrokarbon araması için yaptığı sondaj faaliyetleri ve ihale süreçleri de başlık altında tartışılacak konular arasında olacaktır. Yapılan sondaj faaliyetleri ve ihale süreçleri, müzakere sürecinin aşamalarında taraflar arasında sorunlar ortaya çıkarmış, yaşanan gelişmeler Türkiye başta olmak üzere sorunun çözümü konusunda ilgili olan bölge içi ve dışı aktörlerin de yeni stratejiler içerisine girmesine neden olmuştur. Hidrokarbon sahalarının lisans ihale turuna katılan ulusaşırı enerji şirketlerinin ve bu şirketlerin bağlı olduğu ülkelerin de mevcut görüşmelerin seyri konusunda ilgili oldukları da dikkate alınması gereken başka bir faktör olacaktır.

Kıbrıs müzakerelerinde 2014 yılına gelindiğinde: 2008-2012 arası dönemden farklı bir durum ortaya çıkmış, hem Kıbrıs Türk, hem de Kıbrıs Rum tarafının liderliklerinde

değişimler meydana gelmiştir. Kıbrıs Türk tarafında 2010 yılında Cumhurbaşkanı seçilen Derviş Eroğlu, Kıbrıs Rum tarafında ise Şubat 2013 tarihinde Nicos Anastasiades'in Cumhurbaşkanı seçilmesi, müzakere sürecinin yeniden başlaması adına her iki tarafta da olumlu olarak değerlendirilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, b.t.). Yeni başlayan sürece BM'nin öncülük edeceği de belirtilmiştir (Şenay ve Ekinci, 2014, s.13). Yeniden başlayan müzakere sürecinin ilk somut adımı, 11 Şubat 2014 tarihinde her iki toplumun liderlerinin ortak mutabakatı ile imzalanan Ortak Deklarasyon Metni^{xi} olmuş, dönemin BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Özel Temsilci Yardımcısı olan Lisa Buttenheim tarafından açıklanan metinde, temel olarak 'mevcut durumun kabul edilemez olduğunun altı çizilerek, BM'nin öngördüğü üzere siyasi eşitlik temelinde, iki toplumlu ve iki bölgeyi birleşik Kıbrıs devleti kurulması yönünde yapılandırılmış müzakerelere başlanacağı' belirtilmiştir (United Nations Cyprus Talks, 2014). Ortak Deklarasyon Metni'nin yarattığı ivme sayesinde, Kıbrıs müzakerelerinde taraflar, Talat-Hristofias döneminde oluşturulan teknik komiteler ve altı konu başlığı üzerinde görüşmelere başlamış, özellikle 17 Eylül 2014 tarihli görüşmede taraflar, 'özlü müzakereler' olarak ifade edilen sürece başlamayı kararlaştırmışlardır (AlJazeeraTürk, 2014). 'Özlü müzakereler' olarak adlandırılan yöntem, 'somut öneriler, karşı öneri ve köprü kurucu önerilerle detaylara girmeden ana hatlarıyla kapsamlı bir çözüm anlaşması ortaya çıkarılabilmesini amaçlayan, belirtilen süreçlerin başarıyla tamamlanması hâlinde en son aşamada tarafların neyi alıp neyi karşı tarafa bırakacaklarını belirleyecekleri aşamaları' ifade etmektedir (Haber Kıbrıs, 2014).

Müzakerelerde yaşanan belirtilen ileri adımlar, Doğu Akdeniz'de Güney Kıbrıs'ın hidrokarbon aramaları için yaptığı sondaj faaliyetleri ve enerji şirketlerine verdiği lisans ihale süreçleri nedeniyle sekteye uğramıştır. Çalışmanın ilk bölümünde 'Güney Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları' başlıklı kısmında incelendiği gibi, Güney Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarıyla ilgili stratejileri ve çalışmaları yeni değildir (Bkz. Güney Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları, s.22 vd). Güney Kıbrıs'ın 2011 yılında 12.parselde keşfettiği Afrodit sahası sonrasında, hidrokarbon kaynakları konusu müzakere süreci içerisine girmesine rağmen, 2014 yılına kadar müzakere sürecini etkileyen bir olay yaşanmamıştır. 25 Eylül 2014 tarihinde Güney Kıbrıs'ın kendi MEB alanında hidrokarbon araması için sondaj faaliyetine başlaması (9.parsel) ve arama yapılan alanın TPAO'nun arama ruhsatı aldığı bölgeyle çakışması nedeniyle, adadaki iki taraf arasında müzakere sürecinde

^{xi} 11 Şubat 2014 tarihli Ortak Deklarasyon Metni'nin tam metni için bkz. <https://kktcb.org/tr/belgeler/kibris-sorunu/liderlerin-ortak-aciklamasi>.

sorunlar yaşanmıştır (AlJazeeraTürk, 2015).Yaşanan durum üzerine Kıbrıs Türk tarafı, ‘adanın eşit ortağı olarak meşru hak ve çıkarlarını korumak için kendi araştırma faaliyetini gerçekleştireceğini’ açıklamış (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, b.t.), Kıbrıs Rum lideri Anastasiades ise Kuzey Kıbrıs’ın başlatacağı sismik araştırma faaliyetlerini bahane ederek, BM nezdindeki müzakere sürecine katılmama kararı almıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2014). Müzakere sürecinin kesildiği belirtilen dönemde, Kıbrıs Türk tarafı adına Türkiye’nin Barbaros Hayrettin Paşa araştırma gemisiyle ve Kıbrıs Rum tarafının da sondajlarla yaptığı faaliyetler, taraflar arasında sözlü tehditlere yol açmış olsa da, sıcak çatışma durumu söz konusu olmamıştır (Şimşek, 2014). Ayrıca dönemin Kuzey Kıbrıs Dışişleri Bakanı Özdil Nami, Güney Kıbrıs’ın ilan ettiği MEB sınırları içinde 13 bölgenin belirlemiş olduğunu, bu bölgelerden 1, 4, 5, 6 ve 7 numaralı sahaların ise Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki kıta sahanlığı alanlarının 7.000 km²’lik bölümünü kapsadığını ve Güney Kıbrıs’ın bu şekilde Türkiye’nin bölgedeki haklarını ihlal ettiğini belirtmiştir (BİLGESAM, 2014). Kıbrıs müzakereleri, Mayıs 2015 tarihine kadar adada yaşanan hidrokarbon krizi nedeniyle kesilmiştir.

Mayıs 2015 tarihinde yeniden başlayan Kıbrıs müzakerelerine geçmeden önce; uluslararası aktörlerin Kıbrıs Sorunu’nun çözümü için 2011 yılından sonra bölgeye ilgilerini artırmalarını değerlendirmek gerekmektedir. Özellikle ABD, 2011 yılında Afrodit sahasının keşfedilmesi sonrasında, Kıbrıs Sorunu’nun çözülmesi için bölgeyle yakından ilgilenmiş, dönemin ABD Lefkoşa Büyükelçisi John Koenig, Washington’ın adadaki çözüm sürecine ve Birleşik Kıbrıs hedefi doğrultusunda yürütülen görüşmelere destek verdiğini belirtmiştir (Yıldırım, 2015, s.3). Yine 2014 tarihinde dönemin ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden Kıbrıs’a giderek eski Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu ve Kıbrıs Rum Lideri Anastasiades ile görüşmelerde bulunmuş, belirtilen ziyaret ABD’den 52 yıl sonra adaya gerçekleştirilen en üst düzey ziyaret olması sebebi ile önem taşımakla birlikte (Hürriyet Gazetesi, 2014), Kıbrıs Sorunu’nun çözüme kavuşturulması ve Doğu Akdeniz gazının Türkiye üzerinden Avrupa’ya taşınmasının da görüşmeler arasında olacağı belirtilmiştir (Melakopides, 2016, s.108). ABD dışında İsraili, İtalyan, Fransız enerji şirketleri de Güney Kıbrıs’ın açtığı lisans ihale turlarına katılarak, Doğu Akdeniz’de etkinliklerini artırmayı hedeflemişlerdir (Bkz. Güney Kıbrıs’ın Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları, s.22 vd). Yine Rusya Federasyonu, enerji şirketi Gazprom aracılığıyla Güney Kıbrıs’ın açtığı lisans ihale süreçlerine İsraili enerji şirketleriyle ortak olarak girmiştir (Dassanayake, 2013).

Kıbrıs müzakerelerinde günümüze kadar gelen mevcut görüşmeler sürecinin başlamasına yol açan gelişme, Kuzey Kıbrıs tarafında 26 Nisan 2015 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Mustafa Akıncı'nın seçilmesi olmuştur (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, b.t.). 30 Nisan 2015 tarihinde Mustafa Akıncı'nın resmi olarak görevine başlaması adadaki çözüm umutlarını artırmış, bu durumun nedeni olarak adadaki iki toplumun liderlerinin de Limasollu olmasının getirdiği moral değerlerin yanı sıra, Akıncı ve Anastasiades'in siyasi geçmişlerine bakıldığında; Annan Planı başta olmak üzere sorunun çözümüne olumlu tavırlarının etkili olduğu ifade edilmektedir (Ekmekçi ve Tümerkan, 2017). Çözümle ilgili olumlu gelişmelerden biri diğeri ise 22 Ağustos 2014 tarihinde Norveçli politikacı Espen Barth Eide'in BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Özel Danışmanı olarak atanması olmuş, Eide'in da siyasi geçmişinin müzakerelerin yeniden başlaması ve sorunun çözülmesi için etkili olacağı belirtilmiştir (Anadolu Ajansı, 2014). Konuyla ilgili uzmanların öngörülerini yansıtır şekilde, Ekim 2014 tarihinde kesilen Kıbrıs müzakereleri, 15 Mayıs 2015 tarihinde tekrardan başlamış, iki toplum lideri ve Özel Danışman Eide, adadaki 'Ara Bölge'de biraraya gelmişler, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği Kıbrıs İyi Niyet Misyonu tarafından 15 Mayıs 2015 tarihinde yapılan açıklamada; aynı tarihli görüşmede iki toplumun liderleri, müzakere sürecinin geldiği noktayı belirten tarama aşamasını başlatmayı ve her ay iki defa biraraya gelmeyi kararlaştırdıkları ifade edilmiştir (United Nations Cyprus Talks, 2015a, s.1). 28 Mayıs 2015 tarihinde adadaki iki toplumun liderleri, 'A-A belgeleri (Akıncı-Anastasiades Paper) olarak bilinen 'Güven Artırıcı Önlemler' ^{xiii} paketini açıklamışlar ve belirtilen paket, müzakerelerin çözüm odaklı bir yol alacağı konusundaki düşünceleri kuvvetlendiren gelişme olmuştur. (United Nations Cyprus Talks, 2015b, 1-2). Ayrıca altı müzakere başlığından biri olan 'Toprak ve Güvenlik-Garantiler'in, müzakere sürecindeki diğer başlıklar sonuçlandırıldıktan sonra görüşülmesine ve çözüm sonrası oluşturulacak Federal Anayasa'nın da anlaşılabilir konularda yazılmasına karar verilmesine rağmen, Federal Anayasa'nın yazılması için oluşturulacak komiteye Güney Kıbrıs tarafı üye belirlemeyince süreç (Federal Anayasa yazımı kısmı) sonuçsuz kalmıştır (Ekmekçi ve Tümerkan, 2017). Federal Anayasa yazımı konusundaki olumsuz sonuca rağmen, müzakere sürecinde 28 Mayıs 2015 tarihli görüşmede belirtilmiş olan tarama süreci tamamlanarak 29 Temmuz tarihinde 'özlü müzakereler' olarak adlandırılan esas müzakere sürecine başlanmış, esas müzakerelerde taraflar müzakere sürecinin konu başlıklarından olan 'Yönetim ve Güç Paylaşımı', 'AB' ve

^{xiii} 28 Mayıs 2015 tarihli Güven Artırıcı Önlemler Paketi'nin incelemesi için bkz. http://www.mfa.gov.tr/kibris_ta-2008-yilinda-baslayan-muzakere-sureci-ve-guncel-durum.tr.mfa.

'Ekonomi' konularında ilerleme sağlamışlar, diğer başlıklarda ise görüş ayrılıklarına rağmen görüşmelere devam edilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, b.t.).

Mayıs 2015 tarihinde yeniden başlayan müzakere sürecinde liderler, özellikle Ekim ayından sonra yoğun görüşmelere girmişler, 'Toprak ve Güvenlik-Garantiler' başlığı dışında diğer başlıklarda her iki taraf görüşmelerini sürdürmüştür. Müzakere sürecinde bir yıllık dönem (Nisan 2016) sona ererken, Kıbrıs Türk tarafı görüşmelerin daha hızlı ilerlemesi taraftarı olmuş, Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı'ya göre; 2016'nın bu anlamda önemli bir yıl olduğunu hep başından beri söylüyoruz. Bu yılın bir çözüm yılı olması noktasında hemfikirler. Ama her şeyin ötesinde halkımız bunu istiyor. Dolayısıyla şu andaki müzakere sürecine baktığımızda da bunun olmaması için gerçekten ben bir neden görmüyorum, zorluklarımız olmasına rağmen. Bunu söylerken tozpembe bir tablo çizmek de istemem hep söylerim tablo ne tozpembedir ne de kapkaranlıktır. 6 başlığın 4'ünde ciddi ilerlemeler sağladık.Sayın Anastasiades de benzer şeyler söyledi, "ciddi ilerlemeler sağladık" dedi ama ciddi zorluklarımız da var. Arzumuz hedefimiz yılın ikinci yarısında, "neden ikinci yarısında?" Mayıs'ta seçimler var Güney'de, onun ardından ivmeyi daha da artırmak suretiyle 2016 yılını artık bir barış yılı haline getirmek, hedefimiz, arzumuz, çabamız bu yönde (Sayarı, 2016a).

Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı'nın yukarıdaki sözleri, Kıbrıs Türk tarafının müzakere sürecine bakışını yansıttığının yanında, görüşmelerin ilerlemesine engel olan durumları belirtmesi bakımından da önemlidir. 2016 yılının önemi, Şubat 2018 tarihinde Güney Kıbrıs'ta yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimleri nedeniyle, adanın güneyinde çözüme karşıt olan kesimlerin müzakere sürecinin ilerlemesine engel olmak için yapacakları faaliyetlerin, mevcut görüşmeleri etkileme tehlikesi olmakta, Kıbrıs Türk müzakere heyeti, başta Anastasiades olmak üzere Güney Kıbrıs müzakere heyetinin yapılacak faaliyetlerden etkilenmesinden endişe etmişlerdir (Ekmekçi ve Tümerkan, 2017). Kıbrıs Türk tarafının 'müzakerelerin 2016 yılında çözüme doğru ilerlemesi' ve Güney Kıbrıs'la ilgili endişelerinde haklılık payı olduğuna somut örnek olarak; Güney Kıbrıs lideri Anastasiades'in Kıbrıs Rum basınına vermiş olduğu demeçler gösterilebilir. Temmuz 2016 tarihindeki müzakere görüşmeleri sonrası konuşan Anastasiades çözüm için tarih konusunda şöyle demiştir: "2016 yılına kadar mümkünse, herkesin diğer tarafın haklarını etkilemeksizin kimsenin kaygılarının göz ardı edilemeyeceğini fark etmesi koşuluyla bir çözüm elde etmeyi amaçlıyoruz, ancak görüşmeler için herhangi bir zaman çerçevesinin (2016 ve diğer tarihler) belirlenmesi gereksizdir" (Cyprus Mail, 2016). Yine Politis gazetesi ve Güney Kıbrıs'taki siyasi partiler

de müzakere sürecinde Kuzey Kıbrıs tarafına tavizler verildiğini ve ‘kırmızı çizgilerin’ aşıldığını belirtmişlerdir (AB Haber, 2016a).

Yukarıda belirtilen Mayıs 2015 tarihinde yeniden başlayan müzakere sürecinde taraflar arasındaki görüş ayrılıkları ve çözüm karşıtlarının yaratmış oldukları olumsuz durum nedeniyle, mevcut görüşmelerin Kıbrıs Türk tarafının önerisiyle ada dışına taşınması kararlaştırılmıştır, böylece Kıbrıs müzakere süreçleri içerisinde New York, Cenevre, Bürgenstock gibi ada dışı diplomatik görüşmelerin yapılmasının yolu açılmıştır (Ekmekçi ve Tümerkan, 2017). Kıbrıs Rum tarafından da destek alan mevcut görüşmelerin ada dışına taşınması konusunda BM Genel Sekreteri’nin Kıbrıs Özel Danışmanı Espen Barth Eide, 26 Ekim 2016 tarihinde yaptığı açıklamada; adadaki iki toplumun liderlerinin Kıbrıs müzakerelerine 7-11 Kasım tarihleri arasında İsviçre’nin Mont Pelerin kasabında BM gözetiminde devam edeceklerini, belirtilen görüşmelerde toprak başta olmak üzere diğer müzakere başlıklarının tartışılacağını ve 2016 yılı sonuna kadar sorunun çözüme kavuşturulmasının hedeflendiğini belirtmiştir (United Nations Cyprus Talks, 2016).

Kasım 2016 tarihinde gerçekleştirilen Mont Pelerin Zirvesi’ni değerlendirmeden önce, müzakere sürecinin ada dışına taşınması ve yıllardır devam eden sorunun çözümünün sağlanması için konuyla ilgili uzmanlar, gazeteciler ve akademisyenlerin görüşlerine yer vermek, bölümün sonunda Kıbrıs Sorunu’nun geldiği sürecin değerlendirilmesi kısmı için hazırlık niteliği taşıyacaktır. Yapılan yorumlara bakıldığında; Mont Pelerin özelinde hem Kıbrıs Türk hem de Kıbrıs Rum tarafının avantajlarının ve dezavantajlarının değerlendirildiği görülmektedir. Bu anlamda belirtmek gerekirse; Kıbrıslı akademisyen Niyazi Kızılyürek, Mont Pelerin Zirvesi için şöyle demiştir: “...Liderler, gidecekleri uzak diyarlarda iki ayrı şirketin çıkarlarını savunur gibi, iki antagonist olarak müzakere etmemelidirler. Akıl akıla, vicdan vicdana verip herkesi “kendinden” saymalıdırlar. Sözlüklerinden “Onlar” sözcüğünü silip “Biz”de buluşmaları ve”Biz”in çıkarlarını düşünüp savunmalıdırlar” (Kızılyürek, 2016a). Yusuf Kanlı’ya göre; Kıbrıs Türk ve Rum liderler Mustafa Akıncı ile Nicos Anastasiades’in İsviçre’nin Mont Pelerin kasabasında 7-11 Kasım arasında kampa girip beyaz duman çıkıncaya kadar görüşmelerde bulunacağı beklentisi abartı olsa da, bu çalışmanın “sıradan” olmayacağı, toprak meselesinin ele alınacağı durumu oldukça enteresan kılmaktadır. Akıncı ve ekibi her ne kadar harita aşamasına gelinmeden önce güvenlik ve garantiler meselesinin ele alınacağı beşli görüşme aşamasının tarihinin belirlenmesini talep etmekte ise de, şimdiye kadarki “teslimci” yaklaşım endişelenmenin haklı olacağını göstermektedir (Kanlı, 2016).

Ahmet Sözen'e göre; Mont Pelerin'deki kamp türü görüşme, Kıbrıs müzakerelerinde gelinen kritik aşamanın bir sonraki, yani son aşama "end game" veya 5'li, çoklu toplantı olarak bilinen ve garantör ülkelerin katılıp dış düvenlik ve garantilerin son olarak müzakere edileceği safhaya geçilip geçilemeyeceğini gösterecektir. Bu görüşmeler hatta, az olasılık olsa dahi Kıbrıs müzakerelerinin bir çıkmaza saplanma olasılığı taşımaktadır (Sayarı, 2016b).

Yukarıda görüşlerine verilen akademisyenler ve gazetecilere göre Mont Pelerin Zirvesi'nin amacı, müzakere sürecini ada dışına taşıyarak, tüm müzakere başlıklarını görüşerek yıl sonuna kadar tamamlamak ve 2017 yılında adanın her iki tarafında da eş zamanlı olarak referanduma giderek sorunu çözme yoluna gitmektir. Amaçlanan hedefler doğrultusunda 7-11 Kasım tarihlerinde yapılan Mont Pelerin Zirvesi'nde Kıbrıs Türk tarafı, güvenlik ve garantiler başlıklarında ilerleme sağlayarak garantörlerin katılacağı 5'li/çoklu konferansa gidilmesini, Kıbrıs Rum tarafı ise toprak konusunda ayarlamaların yapılmasını öne sürmüştür (Kızılyürek, 2016b). Kuzey Kıbrıs'ın toprak oranı konusunda Anastasiades'in %28,2 oranına karşılık, Akıncı %29,2 oranı ortaya koymuş (Annan Planı'nda %28,7), tarafların ortak noktada buluşmaları sağlanmış olsa da Kıbrıs Rum tarafı ara isteyerek, bir hafta sonra görüşmelerin tekrardan başlamasını teklif etmiştir (Ekmekçi ve Tümerkan, 2017). 20 Kasım tarihinde tekrardan başlayan görüşmelerin toprak kriterinde ilerleme sağlanamaması nedeniyle sona erdiğini BM belirtmiş, dönemin BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon görüşmelerin yıl sonuna kadar çözüm temelinde başka şekilde devam edeceğini ifade etmiştir (Deutsche Welle, 2016). BM Genel Sekreteri'nin resmi açıklamasının yanında, Mont Pelerin sürecinin neden başarısız olduğunu inceleyen uzmanların, akademisyenlerin ve gazetecilerin görüşleri, çalışma için önemli kaynaklar olacaktır. Kıbrıslı gazeteciler Mete Tümerkan ve Hüseyin Ekmekçi'ye göre; Kıbrıs Rum tarafının 'sıfır asker, sıfır garanti sözü verilmezse, 5'li konferans olmaz' ifadeleri ve görüşmeleri toprak konusundan farklı tarafa çekme stratejileri, sürecin çökmesine neden olmuştur (Ekmekçi ve Tümerkan, 2017). Yunanistan ve Güney Kıbrıs gazeteleri olan Fileleftheros, Politis, Simerini, Alithia ve Haravgi'de ise Mont Pelerin görüşmelerinin 'Kıbrıs Türk tarafının toprak konusundaki ısrarı nedeniyle krize girdiği' ifade edilmiştir (Yenidüzen Gazetesi, 2016). Metin Münir'e göre; Akıncı'nın cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra ilk defa, sorun her iki toplumda da çözüm isteklisi olan liderler tarafından ele alındı. Ama onlar da sonuca ulaşamadı. Çünkü: Türkler, ellerindeki topraklardan – ki bunların yüzde 80'i Rum malıdır vazgeçmek istemiyorlar. Rumlar, tekellerinde olan Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Türklerle paylaşmak istemiyorlar. Bu koşullar altında uzlaşmak imkânsızdır ve bu koşulların değişeceğine dair hiçbir işaret yoktur (Münir, 2016).

Mont Pelerin Zirvesi'ndeki başarısızlık sonrası ortaya çıkan müzakerelerin durumuyla ilgili soru işaretleri BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Özel Danışmanı olan Espen Barth Eide tarafından ortadan kaldırılmış, 1 Aralık tarihinde adada iki toplumun liderleri ile bir araya gelen Eide'in çabalarıyla mevcut müzakerelere devam etme ve Ocak ayında Kıbrıs ile ilgili uluslararası bir konferans gerçekleştirme kararı alınmıştır (Anadolu Ajansı, 2017c). İsviçre'nin Cenevre kentine bağlı Crans Montana kasabasında gerçekleştirilen ve Kıbrıs müzakere tarihine 'Kıbrıs Konferansı' olarak geçen görüşmeler, 9-13 Ocak 2017 tarihleri arasında yapılmış, Mont Pelerin Zirvesi'nde Kıbrıs Türk tarafının vurguladığı 'garantörlerin katılımıyla 5'li/çoklu konferans yapılması' önerisinin uygulanması bağlamında, Cenevre'deki görüşmelere adadaki iki toplumun liderleri, BM Genel Sekreteri ile Kıbrıs Özel Danışmanı'nın yanı sıra, garantör ülkeler olan Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın dışişleri bakanları da katılmıştır (United Nations Cyprus Talks, 2017). Cenevre'deki Kıbrıs Konferansı'nı Kıbrıs müzakere tarihi içerisinde diğer görüşmelerden ayıran özellik; yukarıda da belirtildiği gibi garantör ülkelerin de görüşmelere katılmış olmasıdır (1959 Zürih-Londra Antlaşmaları'nda sonra). Ayrıca bu konferansta, adadaki iki toplumun temsilcileri, BM'ye kendi toprak düzenlemelerini teslim etmişler, yaşanan bu durum da daha önceki müzakere dönemlerinde BM'nin sunduğu harita ve toprak düzenlemeleri dışında tarafların kendilerinin verdiği ilk harita ve toprak düzenlemeleri olmuştur (Sayarı, 2017a). Cenevre görüşmelerinin 13 Ocak tarihine kadar süren ilk turunda, güvenlik ve garantiler konularında özellikle Yunanistan'ın ısrarı nedeniyle çözüm olamamış, 18 Ocak tarihinde başlayan uzman heyetlerin görüşmelerinde de bir sonuç alınamamıştır (Ekmekçi ve Tümerkan, 2017). Cenevre Konferansı başarılı olsaydı sürecin, garantör ülkelerin başbakanlarının da görüşmelere dahil olacağı ileri bir aşamaya gitmesi planlanmıştı, ancak Cenevre görüşmeleri teknik anlamda Mont Pelerin Zirvesi'nin devamı şeklinde gerçekleşmiş, taraflar Kıbrıs müzakere tarihinde artık 'klasik' haline gelen birbirini suçlama stratejisine girmişlerdir. Ancak Cenevre Konferansı'nda sonra Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun yapmış olduğu 'Cenevre Konferansı, BM iyi niyet misyonu parametreleri içerisinde çözümün imkansızlığını ortaya koymuştur' (Sabah Gazetesi, 2017) açıklaması, son dönemlerde yaşanan gelişmelerin bir özeti niteliğinde olmaktadır.

Ocak 2017 tarihinde yapılan Kıbrıs Konferansı'nın başarısız olması sonrasında, çözüm müzakereleri adadaki iki toplumun liderleri arasında BM nezdinde devam etmiş, taraflar

yaşanan ‘Enosis Krizi’^{xiii} gibi gelişmeler nedeniyle görüşmelere de ara vermişler, ancak BM Genel Sekreteri’nin sürece arabulucu olmasıyla görüşmelere devam etmişler ve sorunun çözümü için yeni bir konferans yapılması konusunda çalışmalarını sürdürmüşlerdir. 27 Haziran 2017 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada; ‘Kıbrıs Konferansı’nın bir sonraki oturumunun 28 Haziran 2017 tarihinde İsviçre’de yapılacağı ve konferansa Dışişleri Bakanı’nın da katılacağı’ belirtilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2017a). ‘Kıbrıs Konferansı 2’ olarak adlandırılan İsviçre’nin Cenevre kentinin Crans Montana kasabasındaki görüşmeler, Mayıs 2015 tarihinde başlayan mevcut görüşmelerin son aşamasıdır. Tarafların Mont Pelerin ve Cenevre Konferansı ile ulaşmaya çalıştığı çözüm için tüm müzakere başlıklarının görüşülmesi gerçekleştirilmiş, haritalar verilmiş, garantör ülkelerin de dahil olduğu 5’li/çoklu konferans yapılmıştır. Taraflar, güvenlik ve garantilerin ön planda olduğu 28 Haziran-7 Temmuz tarihli görüşmelerde de anlaşma sağlayamamışlar, BM Genel Sekreteri ‘tüm heyetlerin ve tarafların çok güçlü katılımı ve özverisine rağmen müzakerelerin sonuçsuz kaldığını’ ifade etmiştir (BBC, 2017). Yaklaşık olarak iki yılı geçen bir zamana yayılan Kıbrıs Sorunu’na çözüm için mevcut görüşmelerde sonuca ulaşamaması sonrası, BM Genel Sekreteri’nin Kıbrıs Özel Danışmanı Eide, Ağustos 2017 tarihinde adadan ayrılmış ve çalışmanın yapıldığı tarih itibarıyla (Eylül 2017) görüşmelerin geleceğiyle ilgili belirsizlik devam etmektedir. Prof. Dr. Ata Atun’a göre; müzakereler Şubat 2018 tarihinde Güney Kıbrıs’ta yapılacak seçimlere kadar sonuçsuz kalmaya devam edecektir (Anadolu Ajansı, 2017d).

Çalışmanın ikinci bölümü olan ‘Kıbrıs Sorunu’ başlığı altında incelenen ‘Kıbrıs Sorunu’nun tarihsel süreci’, ‘Güney Kıbrıs’ın AB üyeliğinin Kıbrıs Sorunu’na ve Türkiye’nin AB ile ilişkilerine etkisi’ ve ‘Kıbrıs Sorunu’nda mevcut görüşmeler’ alt başlıkları göstermektedir ki Kıbrıs Sorunu, uluslararası ilişkiler açısından problemlili konu başlıklarından birisidir. Ancak sorunun çözümünün tarihsel sürece ve müzakere aşamalarına bakıldığında imkansız olmadığı ancak zorluklar barındırdığı görülmektedir. Sorunun aktörleri olan tarafların aralarındaki görüş ayrılıklarını, ortak bir noktada buluşturmaları ve çözüm odaklı bir politika izlemeleri gereklidir. Mayıs 2015 tarihinde başlayan ve Temmuz 2017 tarihindeki Kıbrıs Konferansı’na kadar devam eden süreçte, adadaki iki toplumun liderleri önemli müzakere başlıklarını görüşerek, garantör ülkeleri de sürece dahil ederek, çözüme

^{xiii} Güney Kıbrıs Meclisi’nin, Kıbrıs Adası’nın Yunanistan’a bağlanması için 1950 yılında kiliselerde yapılan Enosis plebisitinin okullarda anılması kararı ve bu gelişme üzerine görüşmelerin durması.

yaklaşmışlar, ancak tarafların kendi çizdikleri bir takım ‘kırmızı çizgiler’ çözüme ulaşılmasını engellemiştir.

Çalışmanın amacı, ikinci bölümün girişinde de belirtildiği gibi, Kıbrıs Sorunu’nun sonuçlandırılması için çözüm önerileri ortaya koymak değildir. Ancak çalışmanın sınırlılığı içerisinde değerlendirilen Kıbrıs Sorunu’nun, 2017 yılında da neden çözülemediğinin bu bölümün sonunda konuyla ilgili uzmanların, akademisyenlerin ve gazetecilerin görüşleri doğrultusunda tartışılması, çalışmanın son bölümü olan ‘Sonuç ve Değerlendirme’ kısmında incelenenecek Kıbrıs Sorunu-Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları arasındaki bağıntının belirlenmesine yardımcı olacaktır. Sorunun çözümünde müzakare süreçleri içerisinde doğrudan yer almayan hidrokarbon kaynaklarının, Kıbrıs görüşmelerinin gelecekteki aşamalarına katkısının/etkisinin nasıl olacağının anlaşılması, çalışma açısından önemli olacaktır.

Temmuz 2017 tarihinde başarısızlıkla sona eren Crans Montana’daki Kıbrıs Konferansı sonrasında, mevcut görüşmelerin neden başarısız olduğu, Kıbrıs görüşmelerinin devam edip/etmeyeceği, yıllardır BM parametreleri olan ‘iki kesimli, iki toplumlu, federal Cumhuriyet’ fikrinin (federasyon) sona erip ermediği, BM parametreleri yerine yeni yönetim modellerinin kurulup/kurulamayacağı gibi sorulara cevap arayarak, çalışmanın ikinci bölümünü tamamlamaya çalışmak, çalışmanın ‘Sonuç ve Değerlendirme’ bölümüne hazırlık niteliğinde olacaktır.

Mevcut Görüşmeler Neden Başarısız Oldu?: Mayıs 2015 tarihinde başlayan mevcut görüşmelerde, altı müzakere başlığı adadaki iki toplumun liderleri tarafından görüşülmüş olmasına rağmen, federal bir çatı altında birleşmek için gerekli olan müzakere başlıklarında anlaşma olmamıştır (Münir, 2017a). Özellikle güvenlik-garantiler ve toprak başlıklarında tarafların görüş ayrılıkları söz konusudur. Güney Kıbrıs tarafı, Türkiye’nin 1974 yılında adaya müdahalesini ve garantörlük hakkının ‘tarihsel gerçeklere’ aykırı olduğunu söylerken, Kuzey Kıbrıs tarafı ise 1960 Antlaşmaları’yla kurulu olan düzenin bozulmasının ‘fiili gerçekliğe’ aykırı olduğunu ifade etmektedir (Kızılyürek, 2017a). Özellikle Güney Kıbrıs tarafının ‘sıfır asker, sıfır garanti’ söylemini değiştirmemesinin Kıbrıs Konferansı’nın sonuçsuz kalmasına neden olduğu belirtilmektedir (Tümerkan, 2017). Prof. Dr. Mert Bilgin’e göre; ‘adadaki her iki tarafın çok acil bir şekilde müzakereleri tamamlanmak gibi bir ivediliklerini olmadığı’ için müzakereler başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Prof. Dr. Mert Bilgin, kişisel görüşme, 4 Ekim 2016).

Kıbrıs Görüşmeleri Devam Edecek Mi?: Annan Planı'ndan sonra çözüme yakın görüşmeler Mayıs 2015 tarihinden itibaren Akıncı-Anastasiades arasında yapılmıştır. Temmuz 2017 sonrasında mevcut görüşmelerin devam edip etmeyeceği konusunda, konuyla ilgili çalışanların ortak görüşü; 2018 yılında Güney Kıbrıs'ta yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimine kadar sürecin durağan bir şekilde devam edeceğidir (Kanlı, 2017).

BM Parametreleri/Federasyon Fikri Sona Erdi Mi?: 1968 yılında adadaki iki toplumun liderleri tarafından BM nezdinde sürdürülen müzakerelerin 1977-1979 Doruk Antlaşmaları'yla 'mottosu' haline gelen 'iki kesimli, iki toplumlu, federal Cumhuriyet' fikrinin Temmuz 2017 tarihli Kıbrıs Konferansı'yla sona erip/ermediği konusunda iki farklı görüş vardır. Federasyon fikrinin sona erdiğini ileri sürenlere göre; Kıbrıslı Türkler ve Rumlar, varlıklarını devam ettirmek için yaşamsal asgari çıkarlara ihtiyaç duymaktadırlar (garanti, asker bulundurma, egemenlik ve yönetim paylaşımını kabul etmeme), bu nedenle federasyonun oluşması mümkün değildir (Münir, 2017b). Ayrıca tarafların federasyondan anladıklarının farklı olması da, (Güney Kıbrıs, 'federal çözüm' altında bir şekilde üniter devleti devam ettirmek, Kıbrıs Türk tarafıysa federasyon derken aslında konfederasyonu amaçlamıştır) sorunun çözümünü zorlaştırmıştır. Federasyon fikrinin gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade edenler; 'özellikle Kıbrıs Türklerin Türkiye'nin garantisine güvenmesinden dolayı, egemen bir Kuzey Kıbrıs yaratamayacaklarına' işaret ederek, federasyon fikrinin devamını savunmakta (Kızılyürek, 2017b), ancak Kıbrıslı Rumlar'ın durumunu gözardı etmektedirler. Kıbrıslı Rumların yönetim ve egemenlik paylaşımına karşı olmasıyla, adada federasyon olması zor görünmektedir.

Adada Yeni Yönetim Modelleri Oluşturulabilir Mi?: Kıbrıs Sorunu'nun çözümü için federasyon dışında, adanın yönetimi için başka modellerin de olabileceği, geçmiş dönemlerde de dile getirilmesine rağmen, son dönemdeki mevcut görüşmelerden sonra, daha fazla ifade edilmiştir. Modellerden biri olan konfederasyonun^{xiv} oluşabilmesi için; Güney Kıbrıs'ın ikna edilmesi, bunun için de (Türkiye'nin tek yanlı müdahale hakkından vazgeçmesi, adada bulundurduğu askerleri geri çekmesi, adaya sermaye ve insan ihracını makul bir düzeye indirmesi ve 1974 müdahalesiyle Kıbrıslı Rumlardan alınan toprak ve mülklerin iade edilmesi) gerekmektedir Diğer bir model; bağımsız iki ayrı devlet olarak Güney ve Kuzey Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne girmeleridir, ancak bu modelin Avrupa Birliği tarafından kabul

^{xiv} İki bağımsız devletin meydana getirdiği, savunma, dış ilişkiler, iç ticaret, para konularında ortak hareket ettikleri bir yönetim biçimidir.

görmemesinin yanında, Kuzey Kıbrıs'ın diğer devletler tarafından tanınmamasının zorluğu da belirtilmektedir. 'Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'ı 82.il olarak topraklarına katması' fikri, Türkiye ve Kuzey Kıbrıs tarafında sözlü olarak ifade edilmemesine rağmen, Yunanistan ve Güney Kıbrıs tarafında böyle bir durumun olabileceği vurgulanmakta, Yunan akademisyen Angelos Sirigos 'Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'ı toprağına katması' fikrinin 'Güney Kıbrıs'ın Türkiye ile müzakere etmesi için fırsat olabileceğini' belirtmektedir (AB Haber, 2016b).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KIBRIS SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNDE ENERJİ TEDARİKÇİSİ OLARAK KIBRIS'IN ROLÜ

4.1. AKÇT Örneğinde Enerji Alanında İş Birliğinin Çatışmayı Çözümlemesi

Doğu Akdeniz'de özellikle hidrokarbon kaynaklarının ticarileştirilmesi başta olmak üzere birçok kazanımın sağlanabilmesi için Kıbrıs Sorunu'nun çözülmesi gerektiği çalışmada daha önce de belirtilen bir husustur. Sorunun hidrokarbon kaynaklarının katkısıyla çözülüp/çözülemeyeceği sorusunu iki görüşe indirgemek, konunun temellendirilmesi anlamında çalışmaya katkı sağlayacaktır. İki görüşü ifade etmek gerekirse; tarafların aralarındaki tüm siyasi sorunların nihai çözümünü enerji iş birliğine önkoşul kabul edecekleri bir *büyük uzlaş* (*grand consensus*) görüşü ve aktörlerin siyasi sorunların çözümünü beklemeksizin enerji alanında iş birliğini başlatacağı bir *sınırlı anlaşma* (*limited bargaining*) görüşüdür (Demiryol, 2015).

Yukarıda belirtilen iki olasılık da, Kıbrıs müzakerelerine hidrokarbon kaynakları üzerinden bakarak, yapılacak iş birliğinin sorunun taraflarını nihai bir anlaşmaya götürmesini hedeflemektedir. Hidrokarbon kaynaklarının yaklaşık olarak yarım asırdan fazla zamandır sürmekte olan Kıbrıs Sorunu'nun çözümüne katkı sağlaması hedefi, günümüzde Avrupa Birliği olan bilinen uluslarüstü örgütün, II.Dünya Savaşı sonrası ilk oluşumu olan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kurulma süreciyle benzerlik göstermektedir. I. ve II. Dünya Savaşları'nda ham madde ve enerji kaynakları için savaşan Avrupa ülkeleri, tekrardan savaşmamak ve kalıcı barışı sağlamak için entegrasyon tarzı bir yapı altında toplanma fikrine varmışlardır (Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, 2013). Belirtilen amaç doğrultusunda altı Avrupa ülkesi (Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya, Lüksemburg)

18 Nisan 1951 tarihinde imzaladıkları Paris Antlaşması'yla Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kurmuşlardır. Üye devletlerin yaşam standartlarının yükselmesini sağlamak, istihdamı artırmak, ekonomik genişlemeyi sağlamak ve ekonomik duruma uyumlu bir ortak pazar kurmak gibi görevleri olan (Dartan, Hatipoğlu ve Dikkaya, 2002, s.18) AKÇT sayesinde hem savaşın hem de Almanya-Fransa rekabetinin kaynağı olan kömür ve çelik, barışın kaynağı olarak günümüze kadar gelen AB'nin temellerini oluşturmuşlardır (Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, 2013).

Yukarıda açıklanan AKÇT örneği göstermektedir ki, kömür ve çelik gibi ham maddeler ile enerji kaynakları, ülkeler arasında uzun süredir sürmekte sorunların çözüme kavuşturulması konusunda kolaylaştırıcı rol oynamaktadır. AKÇT'yi çalışma açısından ele almak gerekirse; Kıbrıs Sorunu'nun da Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları sayesinde çözüme ulaşması mümkün olabilir. Böyle bir gelişmenin sağlanabilmesi için AKÇT örneğinde de görüldüğü gibi, sorunun tarafları olan ülkelerin iş birliği için çaba göstermeleri ve ortak bir amaç etrafında (kalıcı barış, ekonomik kazanç gibi) politikalar geliştirmeleri beklenmelidir.

Taraflar, ya AKÇT gibi enerji konusunda ortaklık yaparak siyasi çözüme yol açacaklardır, ya da sorunun çözümünü sağlayarak, sonrasında enerji konusunda ortaklığa gideceklerdir. Mert Bilgin'e göre; Kıbrıs Adası çevresindeki gaz sahaları, kurumsal bir kimliğe kavuşmuş ve ticari bir boyut haline gelmiştir. Eğer orada yatırım yapmış olan firmalar, beraber çalıştıkları devletlerle bu gaz sahalarını ticarileştirebilecek uygun konjoktür, maddi koşul ve paydaşları bulduklarında bunu yapacaklardır (Mert Bilgin, kişisel görüşme, 4 Ekim 2015). Sınırlı anlaşmanın (önce enerji alanında iş birliği) tarafları büyük uzlaşmaya (siyasi çözüme) götüreceği, kapsamlı çözüm için adım atacak taraflar için doğalgazın bir 'tatlandırıcı' olacağı ifade edilmektedir (Kaymak, 2012, s.21).

Tarafların hidrokarbon kaynaklarının gelirlerini paylaşıp/paylaşmayacağı veya nasıl paylaşım yapacağı konusundaki şüpheleri, adada enerji iş birliği konusunda çözüm sonrasında adımlar atılmasını gerektirmektedir (Hazou, 2012, s.87). Tarafların kaynakların nasıl pay edileceği konusunda yaşadıkları şüpheleri, adanın tümünü kapsayacak şekilde oluşturulacak bir çözüm olmadan ortadan kaldırılamaz. Burada dikkat edilmesi gereken hususlardan biri; Kuzey Kıbrıs'ın statüsünün AKÇT'nin kurulma amacıyla farklılık göstermesidir. Çünkü Topluluğu oluşturan altı ülke de ulus devletlerdi ve kendi aralarında eşit bir statüye sahiplerdi.

Kuzey Kıbrıs'ın uluslararası alanda tanınmama durumu ise hidrokarbon kaynaklarından adanın kuzeyinin nasıl yararlanacağını belirsiz hale getirmekte ve çözüm olmadan bu durumu kanıtlamak zor gözükmektedir (Lakes, 2012, s.83). İş birliği olasılığının ortadan kaldırılmaması taraflar için bir başarı olacaktır, çünkü birlikte çalışma herkesin yararına olan bir durum olmakta, olası bir başarısızlık durumu ise hiçbir tarafın ortaya çıkacak zenginliklerden tam anlamıyla faydalanamayacağını göstermektedir. (Collinsworth, 2012, s.28). Taraflar, aynı AKÇT'nin başardığı gibi hidrokarbon kaynaklarını bir fırsat olarak kullanmalı, özellikle Türkiye ile Güney Kıbrıs arasındaki olacak yakınlaşmayı sağlamak için enerji bir faktör olarak görülmelidir (Tzimitras, 2012, s.37).

Özetle söylemek gerekirse, AKÇT'nin ortaya çıktığı ortamdaki koşulların barışı zorlayıcı bir faktör olarak enerji sektöründe işbirliğini teşvik etmesine rağmen Doğu Akdeniz'de mevcut yapıda Kıbrıs ile Türkiye'yi zorlayıcı zeminin yeterli olmadığı görülmektedir. Soğuk Savaş koşullarında batı kampının karşısında yer alan Sovyetler Birliği gibi bir tehdit, Kıbrıs Sorunu'nda barışı zorlayıcı bir etken olarak bulunmamaktadır. Ayrıca, doğal kaynakları erişim konusu AKÇT örneğinde çatışmanın temel nedenlerinden biri olarak ortaya çıkarken Kıbrıs meselesinin temelinde doğal kaynakların paylaşımı meselesi bulunmamaktadır. Bu temel ayrışım da AKÇT örneğinin Doğu Akdeniz'de benzer şekilde uygulanabilir olmasını mümkün kılmamaktadır.

4.2. Doğu Akdeniz Hidrokarbon Kaynaklarının Ticarileştirilmesinin Önündeki Engeller ve Kıbrıs Sorunu'na Yansımaları

Çalışmanın ikinci bölümünde anlatılan Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarına sahip olan bölge ülkelerinin tahmini rezerv miktarları göstermektedir ki, bölgede keşfedilen enerji kaynaklarından daha fazla miktar, denizin altında keşfedilmeyi beklemektedir. Belirtilen tahmini rezervlerin enerji şirketleri tarafından yatırım yapılabilir (feasible) olarak kabul edilmesi için, çalışmada isimleri verilen gaz sahalarının ekonomik kazanç sağlayacak getiriler sağlaması gerekmektedir. Ancak gaz sahalarının ticarileştirilerek, başta Avrupa pazarı olmak üzere enerji ihtiyacı yaşayan coğrafyalara aktarılması halinde Doğu Akdeniz, enerji jeopolitiğindeki değişim ve dönüşüme öncülük edebilir. Doğu Akdeniz ülkelerinin Avrupa veya diğer pazarlara ihraç seçeneklerinden önce, gaz sahalarından üretimlerini gerçekleştirip, Türkiye ve Arap ülkeleri gibi bölgesel pazarlarla ilişki içerisinde olmaları ve

böylece hidrokarbon kaynaklarını enerji piyasalarında rekabetçi hale getirmeleri gerekmektedir (Taliotis ve de Boncourt, 2015, s.6).

Doğu Akdeniz ülkelerinin gazın ticarileştirilmesi sonrasında hedef alıcı olarak belirledikleri Avrupa Birliği ülkelerinin 20-30 yıl içinde doğalgaza olacak taleplerinin farklı kaynaklardan karşılanmasında önemli rol almak istedikleri bilinmesine rağmen, Birlik bu konuda aciliyet içerisinde değildir (Prof. Dr. Mert Bilgin, kişisel görüşme, 4 Ekim 2016). Avrupa Birliği'nin enerji politikasının hedefi, enerji kaynaklarını farklı ülkelere almak olmasına rağmen, Rusya Federasyonu'nun yukarıda belirtilen enerji hamlelerine karşı, Doğu Akdeniz ülkelerinin de rekabetçi koşullara uyum sağlamak için gerekli düzenlemeleri yapması gerekmektedir (Yrd. Doç. Dr. Hamid Akın Ünver, kişisel görüşme, 28 Ekim 2016). Sohbet Karbuz'a göre; Birlik'in 2030 yılında 90 milyar m³ ek gaz ithalatı yapmasının gerektiği, belirtilen gaz ihtiyacının 10 bcm/yıl TANAP-TAP yoluyla Azerbaycan'dan, geriye kalan 80 bcm gazın büyük çoğunluğunun LNG'den, kalan miktarın ise Doğu Akdeniz dahil diğer bölgelerden gelecek gazla karşılanması mümkün olacaktır (Sohbet, 2017b).

Gazın ticarileştirilmesinde önemli faktörlerden olan Kıbrıs Sorunu'nun günümüze kadar çözülememesi de, Doğu Akdeniz'in istikrarsız ve sorunlarla anılan bir coğrafya olmasına yol açmaktadır. Kıbrıs Sorunu'nun çözülmesi için, Doğu Akdeniz'deki kaynakların bir 'katalizör' olarak kolaylaştırıcı etki yapabileceği fikri, çalışmanın tartışma konularından biri olmasının yanında, 2011 sonrası Afrodit sahasının keşfiyle birlikte, müzakere sürecinin de içerisinde girmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde Kıbrıs Sorunu incelenirken değinilen, müzakere sürecine hidrokarbon kaynaklarının etkisi de göstermektedir ki, mevcut görüşmelerin aşamalarında Güney Kıbrıs'ın yaptığı sondaj faaliyetleri ve ihale süreçleri ile, Türkiye'nin bu duruma karşılık yaptığı araştırma gemisiyle keşif faaliyetleri, adadaki sorunlu duruma dolaylı yoldan etkide bulunmuş ve sorunun çözümü diğer müzakere başlıklarının da etkisiyle mümkün olamamıştır.

Adadaki tarafların, teorik olarak ifade edilen 'yakınlaşma' söylemine rağmen, pratikte böyle adımlar atmadıkları görülmekte ve bu durum çözüm için atılan adımların zarar görmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda, Mart 2016 tarihinde Güney Kıbrıs'ın kendi MEB alanında üçüncü uluslararası hidrokarbon arama ihalesi açması üzerine (bkz. Güney Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları kısmı), Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Kıbrıs'ta yeni bir ortaklık kurulmasını hedefleyen kapsamlı çözüm müzakerelerinin kritik bir

safhaya ulaştığı mevcut aşamada, Rum Yönetiminin aldığı ihale kararının bir yandan Kıbrıs Türk tarafının Ada'nın doğal kaynakları üzerindeki eşit, ayrılmaz hak ve çıkarlarını hiçe saydığını, diğer yandan ülkemizin bölgedeki kıta sahanlığından kaynaklanan haklarını ihlal ettiğini belirterek (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2016a) kendi haklarını savunmuştur.^{xv} Ancak Temmuz 2016 tarihlerinde Güney Kıbrıs'ın belirtilen ihaleyi yapması ve ihaleye enerji şirketleri tarafından teklifler verilmesi sonrasında, 2 Ağustos 2016 tarihinde dönemin Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Tanju Bilgiç, söz konusu ihalenin kapsadığı sözde ruhsat sahaları arasında yer alan 6 numaralı sahanın önemli bir bölümünün ülkemizin kıta sahanlığı sınırları içerisinde yer almakta olduğunu ifade ederek, yabancı şirketlerin deniz yetki alanlarımızda izinsiz hidrokarbon arama ve çıkarma faaliyetlerinde bulunmasının mümkün olmadığı belirtmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2016b).

Türkiye'nin girişimlerine rağmen, Güney Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'deki arama faaliyetleri devam etmiş, 25-26 Ağustos 2016 tarihlerinde Güney Kıbrıs adına Doğu Akdeniz'de faaliyetlerde bulunan araştırma gemisi ile Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) adına Doğu Akdeniz'de görev yapan firkateyn arasındaki 'temas', çatışmaya dönüşmeden araştırma gemisinin bölgeden uzaklaşmasıyla sona ermiştir (Hürriyet Gazetesi, 2016). Yaşanan çatışma ihtimaline rağmen, tarafların Doğu Akdeniz'deki araştırma faaliyetleri devam etmektedir. Güney Kıbrıs'ın Temmuz 2016 tarihinde yaptığı ihale doğrultusunda, ihaleyi kazanan enerji şirketlerinin (bkz.Güney Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları kısmı), Temmuz 2017 tarihinde belirlenen parsellerde sondaj faaliyetlerine başlaması üzerine, 13 Temmuz 2017 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Ada'nın ortak sahibi olan Kıbrıs Türklerinin doğal kaynaklar üzerindeki asli haklarını gözardı ederek, Doğu Akdeniz'de tek taraflı olarak sürdürdüğü hidrokarbon faaliyetleri yakından takip edildiğini, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin tek taraflı olarak verdiği ruhsatlar çerçevesinde bir sondaj gemisi çalışmalarına başlamak üzere bölgeye intikal ettiğini, Kıbrıs Konferansı da dahil olmak üzere, Türk tarafının tüm iyi niyetli gayretlerine rağmen müzakere sürecinin sonuçsuz kalmasının ana nedeninin Rum tarafının kendini Ada'nın tek sahibi olarak görme anlayışı olduğunu ifade etmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2017b).

^{xv} Kuzey Kıbrıs Dışişleri Bakanlığı'nın, Güney Kıbrıs'ın hidrokarbon aramalarına yönelik tek yanlı üçüncü ihalesine ilişkin 25 Mart 2016 tarihli duyurusu için bkz. <http://mfa.gov.ct.tr/tr/gkrynin-hidrokarbon-aramalarina-yonelik-tek-yanli-ucuncu-ihale-duyurusu-hk/>.

Yukarıda belirtilen tarafların yaptıkları tek yanlı faaliyetler ve açıklamalar, hidrokarbon konusundaki ‘yakınlaşma’yı da zorlaştırmakta ve Mayıs 2015’te başlayan, Temmuz 2017 tarihlerinde başarısızlıkla sona eren Kıbrıs müzakerelerinin geleceğini de tehlikeye atmaktadır. Kıbrıs müzakerelerinde başarısızlığa neden olan; adadaki her iki tarafın ve süreçte dahil olan diğer aktörlerin kendi yasal pozisyonlarını savunacak dayanakları olmaları nedeniyle atılan tek yanlı adımlar, tarafların birlikte ortak bir gelecek planlamadıkları ve birbirlerine karşı güven sorunu yaşadıklarını ortaya koymaktadır (Collinsworth, 2012, s.27).

Adadaki tarafların, ister sınırlı anlaşma, ister büyük uzlaşma olsun iş birliğine gitmeleri gerekmekte, bu durum tarafları çözüme doğru götürecektir. ‘Çözüm’ için konuyla ilgili çalışanların ortak tespiti federasyondur. Mustafa Besim’e göre; ‘bölünme, ayrılma gibi toplumsal tabanlı ihtilaflara yol açabilecek durumlar yerine, federasyon gibi uygun yönetimler hidrokarbon açısından ‘tutkal’ görevi görebilirler’ (Hazou, 2012, Prof. Dr. Mustafa Besim’le görüşme, s.92). Ancak tarafların ortak projeler üretme ve gerçekleştirmeleri, günümüze kadar mümkün olmamıştır. Diğer alanlarda bir ortaklık olmamasına rağmen, hidrokarbon kaynakları konusunda birliktelik oluşturulması; hem ekonomik kazancın sağlanması, hem de çözüme yönelik adımların kolaylaştırılması açısından önemli olacaktır. Özellikle konunun ekonomik yönüne bakıldığında; keşfedilen ve çıkarılan/çıkarılacak hidrokarbon kaynaklarının, Kıbrıs Adası’nın enerji giderlerinde tasarrufa yol açabileceği, bunun da ekonominin iyileşmesine katkı sunacağıdır (Khadduri, 2012, s.117). Birlik’in Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynakları gelirlerine bakışı konusunda Michael Sarris şöyle demektedir: ‘Normalde doğal gaz beklentilerini muhasebe defterinin diğer tarafına koyarlar ama henüz koymuyorlar. İkna edilmeleri gerekiyor. Daha önce sözü edilen yapıları, organizasyonu, doğru ekonomik yönetime doğru işaret eden düşünce yapısını görmeleri lâzım’ (Hazou, 2012, Michalis Sarris’le görüşme, s.90).

Hidrokarbon kaynakları konusunda nasıl bir ortaklık oluşturulabileceği konusunda Michalis Sarris’e göre; henüz yapılan müzakerelere rağmen somut plânların olmaması nedeniyle özellikle ekonomik anlamda yapılacak düzenlemelerin ve ortak bir bütçenin ortaya gerekli olmaktadır (Hazou, 2012, Michalis Sarris’le görüşme, s.90). Sarris’in sözleri incelendiğinde; Kıbrıs müzakerelerinde hidrokarbon kaynakları konusunun nihai olarak karara bağlanmasında tartışıldığı, özellikle Kuzey Kıbrıs’ın ekonomik eşitsizliğine vurgu yapacak şekilde, ileride varılacak çözümün ardından ekonomik kazancın paylaşılması için birtakım formüllerin ortaya koyulduğunu/koyulacağını göstermesi bakımından önemlidir.

Sarris'in 'birtakım formüller tartıştık' ifadesine rağmen, konuyla ilgili çalışan kesimlerin adadaki halkların gelir paylaşımı konusunda 'bilgi sahibi olmadığı ve somut planların var olmadığının görüldüğü' Mitat Çelikpala tarafından ifade edilmektedir (Prof. Dr. Mitat Çelikpala, kişisel görüşme, 7 Kasım 2016). Tarafların Kıbrıs Adası ve çevresindeki hidrokarbon kaynakları konusunda anlaştıkları noktalardan biri; keşfedilen ve çıkarılacak kaynakların tüm Kıbrıslıların olduğu, eğer çözüm ne kadar kısa zamanda sağlanırsa, ekonomik anlamda kazancın da hızlı sağlanabileceğinin vurgulanmasıdır (Hazou, 2012, Michalis Sarris'le görüşme, s.91). Bu bakımdan üzerinde uzlaşılan hususlardan biri de; adadaki ulaşılabilecek nihai çözümün hidrokarbon kaynakları gelirlerinin paylaşılmasında birincil öncelik olduğu ve çözüm dışında konuşulanların akademik metinlerden ileri gitmeyeceği görüşüdür (Hazou, 2012, Prof. Dr. Mustafa Besim'le görüşme, s.95).

Kıbrıs Adası özelinde Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının, Kıbrıs Sorunu'nun çözümüne katkı sunmasının yanında, Avrupa pazarları başta olmak üzere ticarileştirilebilir olup olmadığının saptanması da, çalışmanın sonucu açısından önemlidir. Öncelikle bölgenin enerji merkezi (hub) olması için, istikrarlı bir coğrafya olması gerektiği ve bu durumun önündeki engellerden Kıbrıs Sorunu'nun sürece etkisinin nasıl olacağı, yukarıda detaylı şekilde incelenmiştir. Hidrokarbon kaynaklarının ekonomik etkisinin değerlendirilmesi, Kıbrıs Sorunu'na daha çok siyasal açıdan bakılması nedeniyle ikincil önemde kalmıştır. Ancak 2011 yılında Noble Energy'nin 12.parselde Afrodit sahasını keşfetmesi, Kıbrıs Adası için büyük bir şans olarak görülmekte, keşfedilen gaz sahasının adanın kendi yerel üretimine sahip olmasına katkı sağlayacağına vurgu yapılmaktadır (Lakes, 2012, s.81). Yerel ölçekte kalacak bir gaz veya diğer hidrokarbon kaynaklarının, bölgenin gelişmesi için bir yararı olması beklenemez. Bunun için Kuzey Kıbrıs, Güney Kıbrıs, Türkiye ve İsrail'in birlikte hareket etmesi gerekmektedir (Gürel ve Le Cornu, 2013a, s.27).

Özellikle Türkiye ile İsrail arasında Mavi Marmara Olayı nedeniyle ilişkilerin kötü olduğu dönemlerde; Güney Kıbrıs, İsrail, Mısır ve Yunanistan'ın enerji konusunda yaptıkları anlaşmaların (uygulanma aşamalarında yaşanan sıkıntılar olsa da) iş birliğine engel gelişmelerden olduğu bilinmektedir (Bryza, 2013, s.43). Bölge ülkeleri arasında iş birliğini ortadan kaldıran sorunlara rağmen, Türkiye ve İsrail'in son dönemlerde ilişkilerini geliştirmesi (Mavi Marmara Olayından sonra) gazın ticarileştirilmesi açısından önemli olmakla birlikte, tarafların birbirlerine güven duymamaları, süreç açısından olumsuzlukların oluşmasına neden olmaktadır (Karel Valansi, kişisel görüşme, 3 Ocak 2017). Yine de Türkiye

ve İsrail'in sorunlarını diplomatik yollardan çözmek istemesi ve taraflar açısından ekonomik kazancın ön planda olması, ilişkilerin devamlılığını sağlamaktadır. Ayrıca İsrail'in Lübnan, Ürdün ve Mısır gibi gibi ülkelerle yaşadığı siyasi sorunların ortadan kaldırılmasının da, yaratılacak iş birliği ortamı için gerekli olduğu görülmektedir (Shaffer, 2011, s.5387). Güncel olarak devam etmekte olan sorunların çözümü sonrasında bölge ülkelerinin aralarındaki düşmanlık ve güvensizliğin yerini, enerji şirketlerinin bölgeye daha fazla yatırım yapmasına bırakabileceği de ifade edilmektedir (Bahgat, 2011, s.33). Buna rağmen, Kıbrıs Sorunu'nun çözülememesinden dolayı, tarafların yakınlaşmaları ve gazın ticarileştirilmesi için en karlı güzergah olarak ifade edilen Kıbrıs Adası'ndan Türkiye'ye aktarım olasılığı da zorlaşmaktadır (Gürel, Mullen ve Tzimitras, 2013b, s.85). Yaşanan böyle bir durumun, bölgede hidrokarbon kaynaklarıyla ortaya çıkan fırsatın kaçırılması anlamına geleceği de ifade edilmektedir (Bryza, 2013, s.43).

Afrodit sahası ile İsrail ve Mısır'da keşfedilen gaz sahalarının ve enerji piyasalarının durumu, gazın ticarileştirilmesi anlamında önemli faktörler arasında olmaktadır. Afrodit sahasının rezerv miktarının az olmasının yanında, Güney Kıbrıs'ın büyük umutlarla beklediği İtalyan ENI ve Fransız Total şirketlerinin lisans sahibi olduğu 11.parselde 28 milyar m³ gibi düşük miktarda rezerv bulunması (Sayarı, 2017b), özellikle İsrail'de daha keşfedilmemiş yatakların bulunduğu belirtilmesi, Doğu Akdeniz'in enerji merkezi (hub) olma konusunda zamanının olduğunu göstermektedir (Karel Valansi, kişisel görüşme, 3 Ocak 2017). Enerji piyasalarında enerji fiyatlarının düşük olması, LNG fazlalığının bulunması, boru hattı maliyetlerinin yüksek olması ve rekabet koşulları gibi nedenler; Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının Avrupa pazarlarına girmesinin en az 10 yıl sonrasında mümkün olabileceğini göstermektedir (Prof. Dr. Mitat Çelikpala, kişisel görüşme, 7 Kasım 2016). Yine belirtilen süre içerisinde, gaz sahalarına yatırım yapan enerji şirketlerinin yaptıkları yatırımlardan karşılıklarını almaları gerekmektedir, olumsuz bir durum adadaki ve bölgedeki enerji sektörünün gelişmesini engelleyebilir (Lakes, 2012, s.83-84). Sürenin kısaltılmasında özellikle Mısır'ın rolünün, önemsenmesi gereken bir durum olduğu da belirtilmelidir, çünkü 2015 Zohr keşfi ve iki LNG tesisiyle (Damietta ve Idu) Mısır, İsrail gazının ticarileştirilmesinde önemli bir rol üstlenebilme olasılığının yanı sıra, kendisi de enerji ihracatçısı bir ülke olarak, enerji piyasalarına yeni olanaklar sunabilir (Cingoli, 2016, s.11).

Mısır gibi olumlu senaryoların yanında; Güney Kıbrıs'ta kurulması planlanan Vassilikos LNG tesisinin mevcut gaz rezervleriyle uygulanabilir olmaması da Doğu Akdeniz

hidrokarbon kaynaklarının ticarileştirilmesinde olumsuz senaryolar arasında olmaktadır. Ancak mevcut olan konjoktüre bakıldığında; Güney Kıbrıs ve İsrail gazının ihraç edilmesi için LNG seçeneği, olasılıklar içerisinde yapılması en uygun olanıdır (Lakes, 2012, s.83). İsrail'in Tamar ve Leviathan başta olmak üzere gaz sahalarının üretim seviyesinin durumu ve gazı uygun yollardan ihraç edebilmesi için Mısır, Lübnan, Ürdün gibi sorunlu komşularıyla ilişkileri de, Avrupa pazarına ticaret yapabilmek açısından önemli hususlar arasındadır (Shaffer, 2011, s.5386).

Hidrokarbon kaynaklarının ticarileştirilmesi için bölge ülkelerinin iş birliği dışında, bölge dışı aktörlerin politikalarının Doğu Akdeniz açısından önemi de dikkatle incelenmesi gereken hususlar arasındadır. Rusya Federasyonu'nun, Avrupa Birliği'nin enerji ihtiyacını karşılamadaki 'bağımlılık' derecesindeki önemi, Doğu Akdeniz coğrafyasının alternatif enerji merkezi olmasını engellemektedir. Rusya Federasyonu'nun Baltık Denizi'nden Avrupa'ya ihraç ettiği Kuzey Akım Gaz Boru Hattı (North Stream) ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması planlanan Türk Akımı (Turkish Stream), Doğu Akdeniz'in alternatif kaynak olarak Avrupa Birliği pazarına girmesini zorlaştırmakta, ayrıca Azerbaycan, Türkmenistan, Kuzey Irak, İran ve Katar gibi ülkelerin enerji rezervleri yanında Doğu Akdeniz'in etkisi zayıf kalmaktadır (Yrd. Doç. Dr. Hamid Akın Ünver, kişisel görüşme, 28 Ekim 2016). Doğu Akdeniz'in belirtilen pazarlarla rekabet edebilmesi gerekmektedir (Stambolis, 2017, s.3).

SONUÇ

Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının keşfi sonrasında, bölge ülkeleri ve bölgeye yatırım yapan veya yatırım yapmayı amaçlayan enerji şirketleri için kaynakların ticarileştirilmesi önemli faktörlerden biri olmuştur. Kaynakların ticarileştirilmesi, sadece bölge ülkeleri ve enerji şirketleri dışında, enerji piyasasının içerisinde yer alan tüm aktörleri ilgilendiren bir konu durumundadır. Konunun siyasi, ekonomik, jeopolitik başta olmak üzere birçok nedeni bulunmakta, uluslararası ilişkiler ve ekonomi politik gibi diğer alt bilim dallarını ilgilendiren süreçleri de içerisinde barındırmaktadır. Özellikle 2009 yılında Tamar ve Leviathan, 2011 yılında Afrodit, 2015 yılında Zohr gaz sahalarının keşfedilmesi, Doğu Akdeniz'in enerji jeopolitiğindeki yerinin değişmesine neden olmuştur. Ancak bölge ülkelerinin hedefi olan Doğu Akdeniz'in enerji merkezi (hub) olması için, gaz sahalarının ticarileştirilmesi gerekmektedir.

Enerji piyasalarında rekabetçi hale gelmek, uluslararası piyasalardaki güç mücadelesinde Doğu Akdeniz'i önemli coğrafyalardan biri haline getirecektir. Böylece yukarıda belirtilen Doğu Akdeniz'in 10-15 yıl içerisinde Avrupa pazarlarına açılmasının süresinin, daha yakın tarihlere inmesi mümkün olabilecektir, yani Doğu Akdeniz gazının önce bölgesel anlamda geliştirilip, daha sonra uluslararası piyasalarda merkez olması hedeflenebilir.

Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarının ticarileştirilmesi için gerekli hususlardan olan Kıbrıs Sorunu ve hidrokarbon kaynaklarının gelir paylaşımı, Avrupa Birliği pazarı, enerji piyasasındaki aktörlerin durumları ile bölge ülkelerinin politikaları ve birbirleriyle olan ilişkileri gibi faktörlerin her birinin ayrı ayrı çalışmaya katkı sunduğu görülmektedir. Bölge ülkelerinin politikaları ve birbirleriyle olan ilişkilerinin, yukarıda değerlendirilmeye çalışılan diğer faktörlerin oluşmasına ve sürece etki etmesine doğrudan yardımcı olduğu da belirlenmektedir. Enerji alanında iş birliğinin, tarafların Doğu Akdeniz hidrokarbon kaynaklarından fayda sağlamasına yardımcı olacağı, Kıbrıs Sorunu'nun çözümüne 'katalizör' olabileceği, enerji piyasasındaki aktörlerin konjoktüre uygun yeni stratejiler ve politikalar geliştirmesine yol açacağı da değerlendirilmektedir. Bölge ülkelerinin aralarındaki ilişkinin seyrine uygun olarak geliştirdikleri politikaların ve buna bağlı olarak ortaya çıkan görüş farklılıklarının, hidrokarbon kaynaklarının taraflar arasında 'katalizör' ve 'tutkal' olma işlevlerine olumsuz etki ettiği/edeceği de anlaşılmaktadır. Aynı dönemlerde; Türkiye ve Kuzey Kıbrıs arasındaki su projesi başta olmak üzere diğer yakın ilişkilerin de bölgedeki istikrar ortamı için olumsuz rol oynadığı da belirtilmelidir. Yaşanacak bu gelişmeler, bölgenin

Kıbrıs Sorunu başta olmak üzere diğer istikrarsız durumlarla değil, Avrupa pazarı için önemli enerji merkezlerinden biri olarak anılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

AB Haber. (12 Aralık 2016). *Yunan Akademisyen Sirigos: KKTC'nin Türkiye'ye İlhakı Güney Kıbrıs'ın Türkiye'nin müzakere masasına oturması açısından bir fırsat*. 11 Ekim 2017. <http://www.abhaber.com/54727-2/>.

AB Haber. (28 Ekim 2016). *Kiprianu'dan Anastasiades'e, İsviçre için kırmızı çizgiler hatırlatması: Güzelyurt verilmeli, garantiler kaldırılmalı*. 3 Ekim 2017. <http://www.abhaber.com/51847-2/>.

Addison, V. (7 Temmuz 2017). *Lebanon Looks to Lure Oil, Gas Investors to Mediterranean*. 23 Ağustos 2017, <https://www.epmag.com/lebanon-looks-lure-oil-gas-investors-mediterranean-1642066#p=full>.

AlJazeera Türk. (29 Mart 2016). *Kıbrıs'ta Doğalgaz Gerginliği*. 30 Ağustos 2017, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/kibrista-dogal-gaz-gerginligi>.

AlJazeera Türk. (20 Ocak 2015). *Akdeniz'deki kavganın kronolojisi*. 25 Eylül 2017, <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/akdenizdeki-kavganin-kronolojisi>.

AlJazeera Türk. (13 Mayıs 2014). *Kıbrıs'ta özlü müzakereler*. 24 Eylül 2017. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/kibrista-ozlu-muzakereler>.

Altunışık, Meliha B. (2007). *Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları*. (1.Baskı). İstanbul: TESEV Yayınları.

Anadolu Ajansı. (10 Temmuz 2017). *İsviçre'deki Kıbrıs Konferansı Neden Başarısız Oldu?*. 5 Ekim 2017. <http://aa.com.tr/tr/analiz-haber/isvicredeki-kibris-konferansi-neden-basarisiz-oldu/858003>.

Anadolu Ajansı. (1 Haziran 2017). *Kıbrıs Müzakerelerini Rum Seçimleri Tehdit Ediyor*. 7 Ekim 2017. <http://aa.com.tr/tr/dunya/kibris-muzakerelerini-rum-kesimindeki-secimler-tehdit-ediyor/832412>.

Anadolu Ajansı. (10 Mart 2017). *Türkiye, Irak ve Akdeniz gazında rol oynamalı*. 15 Eylül 2017, <http://aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiye-irak-ve-akdeniz-gazinda-rol-oynamali/768086>.

Anadolu Ajansı. (17 Şubat 2017). *Eski İngiltere Dışişleri Bakanı Straw: Kıbrıs'ın AB üyesi olması büyük bir hataydı*. 21 Eylül 2017. <http://aa.com.tr/tr/dunya/eski-ingiltere-disisleri-bakani-straw-kibrisin-ab-uyesi-olmasi-buyuk-bir-hataydi/752665>.

Anadolu Ajansı. (23 Ağustos 2014). *Eide, Kıbrıs Özel Danışmanı Oldu*. 29 Eylül 2017. <http://aa.com.tr/tr/dunya/eide-kibris-ozel-danismani-oldu/128932>.

Anzinger, N. (Temmuz 2013). *Will the Eastern Mediterranean Become the Next Persian Gulf?*. *American Enterprise Institute for Public Policy Research*, 3, 1-8.

Arsava, Füsün A. (1996). *Kıbrıs Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi* *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (Prof. Dr. Oral Sander'e Armağan, No: 1-4). 43-51.

Atan, A. (1986). *Kıbrıs: Yeni Bir Türk Devletinin Doğuşu*. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 14, 56-57.

Atun, A. (13 Mart 2012). *Annan Planı Kabul Edilseydi*. 19 Eylül 2017. <http://www.ataatun.org/annan-planı-kabul-edilseydi-23.html>.

Ayhan, V. (2009). Avrupa'nın Enerji Arz Güvenliğinde Türkiye: Petrol, Doğal Gaz ve Entegrasyon. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(20). 29 Temmuz 2017, <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2011/06/Avrupanın-Enerji-Arz-Guvenliginde-T%C3%BCrkiye.pdf>.

Ayman, G. (2001). *Neo-Realist bir Perspektiften Soğuk Savaş Sonrası Yunan Dış Politikası: Güç, Tehdit ve İttifaklar*. Ankara: Stratejik Araştırma ve Ektüdler milli Komitesi.

Aznevi, F. (2010). Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, 1 Mayıs 2004 tarihinde Avrupa Toplulukları Birliği Komisyonu'nca tam üye sıfatıyla birlik üyeliğine katılması kararının; Avrupa Toplulukları Hukuku, Uluslararası Hukuk, Kıbrıs Cumhuriyeti ve KKTC İç Hukuku Açısından Değerlendirilmesi, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı Nezdinde Başvurulabilecek Yargı Yolları. *Ankara Barosu Dergisi*, 68(3). 223-248.

Baconi, T. (Nisan 2017). *Pipeline and Pipedreams: How the EU Can Support A Regional Gas Hub In The Mediterranean*. 12 Ağustos 2017, http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR211_-_PIPELINES_AND_PIPEDREAMS.pdf.

Bahgat, G. (2011). Israel's Energy Security: Regional Implications. *Middle East Policy*, 18(3). 25-34.

BBC Türkçe. (7 Temmuz 2017). *Kıbrıs Müzakereleri Sonuç Çıkmadan Sonlandı*. 7 Ekim 2017. <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40527744>.

Başeren, Sertaç B. (2010). *Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı* (1.Baskı). İstanbul: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Baydarol, C. (b.t.). *Avrupa Birliği'nin Genişlemesi: Altılar Avrupası'ndan Onbeşler Avrupası'na, Onbeşler Avrupası'ndan...?*. Ankara: Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayınları.

BDO Consulting Group, (2 Temmuz 2017). *Israel Natural Gas Demand Forecast 2017-2040*. 11 Ağustos 2017, <http://www.delek-group.com/wp-content/uploads/2017/09/BDO-Gas-Market-Forecast-2-07-2017-for-Delek-Group-with-final-letter-1.pdf>.

BİLGESAM. (29 Nisan 2014). *KKTC Dışişleri Bakanı Özdil Nami'nin BİLGESAM Ziyareti*. 27 Eylül 2017. <http://www.bilgesam.org/incele/1186/-kktc-disisleri-bakani-ozdil-nami%C2%92nin-bilgesam-ziyareti/#.We2s8Gi0PIX>.

British Petroleum (BP). (Haziran 2016). *Statistical Review of World Energy*. 26 Ağustos 2017, <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-full-report.pdf>.

Bryza, Matthew J. (2013). Eastern Mediterranean Natural Gas: Potential For Historic Breakthroughs Among Israel, Turkey, and Cyprus. *Turkish Policy Quarterly*, 12(3). 35-44.

Buluç. Ahmet Z. (2007). Kıbrıs Politikasının Annan Planı ile Başlayan Kırılma Noktaları. *Akademik Bakış Dergisi*, 1(1). 73-112.

Burchill, S. (2005). Liberalism. Scott Burchill ve diğerleri (Ed.), *Theories of International Relations* (3.Baskı) içinde (55-83). New York: Palgrave Macmillan.

Central Intelligence Agency (CIA). (2017). *The World Factbook*. 18 Ağustos 2017, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html>.

Chehayeb, K. (30 Ocak 2016). *What will a new president mean for Lebanon?*. 21 Ağustos 2017, <http://www.aljazeera.com/news/2016/10/president-lebanon-161030082900603.html>.

Cingoli, J. (Kasım 2016). *The New Energy Resources in the Centre-East Mediterranean: Potential Current and Future Geo-Strategic Consequences*. 13 Ekim 2017. <http://www.iai.it/sites/default/files/iaiwpl632.pdf>.

Collinsworth, Didem A. (2012). Kıbrıs Hidrokarbonları: Gelişmenin Başlangıcındaki İkilemler. Hubert Faustmann, Ayla Gürel ve Gregory M. Reichberg, (Ed.), *Kıbrıs Açık Denizindeki Hidrokarbonlar: Bölgesel Siyaset ve Servet Dağılımı* (1.Baskı) içinde (23-28). Kıbrıs: Friedrich Ebert Stiftung ve Peace Research Institute Oslo (PRIO) Yayınları.

COMMISSION DELEGATED REGULATION (EU) 2016/89 of 18 November 2015 amending Regulation (EU) No 347/2013 of the European Parliament and of the Council as regards the Union list of projects of common interest. (27 Ocak 2016). 14 Eylül 2017, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0089&from=EN>.

Cyprus Mail. (8 Temmuz 2016). *No Timeframes but aim is to reach solution in 2016 if possible, Anastasiades says*. 2 Ekim 2016 <http://cyprus-mail.com/2016/07/08/no-timeframes-aim-reach-solution-2016-possible-anastasiades-says/?hilite=%22anastasiades%22>.

Dağdemir, Elif U. (2007). Avrupa Birliği'nin Enerji Arz Güvenliği İçin Dış Enerji Politikası Arayışları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1). 31 Temmuz 2017, http://sbd.ogu.edu.tr/makaleler/8_1_Makale_14.pdf.

Dartan, D., Hatipoğlu, E., ve Dikkaya, M. (2002). *Eco Bölgesi: Uluslararası Aktörlerin Rolü ve Türkiye*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Yayını.

Dassanayake, D. (20 Mart 2013). *Cyprus offered bailout from Russian energy firm Gazprom ...if they sell offshore gas rights*. 28 Eylül 2017. <http://www.express.co.uk/news/world/385718/Cyprus-offered-bailout-from-Russian-energy-firm-Gazprom-if-they-sell-offshore-gas-rights>.

Daily News Egypt. (4 Mayıs 2017). *Can Egypt become a new gas exporter again?*. 16 Ağustos 2017, <https://dailynewsegypt.com/2017/05/04/can-egypt-become-net-gas-exporter/>.

Davutoğlu'nun konuşmasının tam metni. (2 Eylül 2011). 9 Eylül 2017, <http://www.hurriyet.com.tr/davutoglundun-konusmasinin-tam-metni-18633531>.

Delek Group, (2017). *Who We Are*. 11 Ekim 2017, <https://www.delek-group.com/about-us/who-we-are/>.

Demir, N. (2005). Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1). 347-367.

Demiryol, T. (19 Mart 2015). *Doğalgaz ve Kıbrıs Sorunu*. 24 Ağustos 2017, <http://researchturkey.org/tr/natural-gas-and-the-cyprus-question/>.

Denktaş, R. (2001). Önsöz. İ. Kaya Ülger ve E. Efegil, (Ed.) içinde (Önsöz). Ankara: HD Yayıncılık Matbaacılık.

Deutsche Welle. (22 Kasım 2016). *BM: Kıbrıs Müzakerelerinde Sonuç Çıkmadı*. 4 Ekim 2017. <http://www.dw.com/tr/bm-k%C4%B1br%C4%B1s-m%C3%BCzakerelerinden-sonu%C3%A7-%C3%A7%C4%B1kmad%C4%B1/a-36475038>.

Doğan, N. (15 Ocak 2014). *Doğu Akdeniz’de Enerji Stratejileri ve Bölgesel Güvenliğin Geleceği*. 23 Eylül 2017. <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/enerji-ve-enerji-guvenligi-arastirmalari-merkezi/2014/01/15/7383/dogu-akdenizde-enerji-stratejileri-ve-bolgesel-guvenligin-gelecegi>.

Dünya Bülteni. (21 Eylül 2011). *Beş Soruda Akdeniz Krizi*. 19 Eylül 2017. <http://www.dunyabulteni.net/haber/175480/bes-soruda-akdeniz-krizi>.

Dunne, T. ve Schmidt, Brian C. (2006). Realism. John Baylis ve Steve Smith, (Der.) *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. Oxford: Oxford University Press.

Ediger, Volkan Ş., Devlen, B., ve McDonald, Deniz B. (2012). Levant’ta Büyük Oyun: Doğu Akdeniz’in Enerji Jeopolitiği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(33). 7 Ağustos 2017, <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2014/12/Levantta-Buyuk-Oyun.pdf>.

Ellinas, C. (12 Mart 2017). *Good News For Cyprus Gas But Realism Should Prevail*. 31 Ağustos 2017, <http://in-cyprus.com/34143-2/>.

Ellinas, C. (25 Kasım 2013). *Cyprus On Mend?: Cyprus Energy Reserves*. 17 Ağustos 2017, <http://www.hazliseconomist.com/uploads/Cyprus%20on%20the%20mend/Charles%20Ellinas.pdf>.

Ekmekçi, H. ve Tümerkan, M. (2017). Havadis Sürece Işık Tutuyor: 21-30 Ağustos 2017 Yazı Dizisi. *Havadis Gazetesi*. 29 Eylül 2017. <https://www.havadiskibris.com/havadis-surece-isik-tutuyor/>.

Englehardt, Joseph P. ve Talha, Mahmoud M. (26 Mart 1990). *The Strategic Importance of The Mediterranean*. 16 Eylül 2017, <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a223276.pdf>.

ENI. (24 Ocak 2013). *Eni: awarded three offshore exploration blocks in the Republic of Cyprus*. 28 Ağustos 2017, https://www.eni.com/docs/en_IT/enicom/media/press-release/2013/01/Eni-republic-cyprus.pdf.

Eroğlu, H. (1975). *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekatı*. (1.Baskı). Ankara: Emel Matbaacılık.

Ertürk, Ahmet C. (10 Mayıs 2011). *Doğu Akdeniz’de MEB Paylaşımı: Güney Kıbrıs-İsrail Örneği*. 3 Eylül 2017, <http://www.bilgesam.org/incele/1164/-dogu-akdeniz%E2%80%99de-meb-paylasimi--guney-kibris-israil-ornegi/#.WeCmGGi0PIV>.

EuroAsia Interconnector. (20 Ocak 2016). *EuroAsia Interconnector starts implementation and paves way for Global Energy Interconnector*. 15 Eylül 2017, <http://www.euroasia-interconnector.com/News-EuroAsia-Interconnector-starts-implementation-and-paves-way-for-Global-Energy-Interconnector,1048?Period=>.

European Commission. (5 Nisan 2017). *Grant agreement to finalise the design of the EuroAsia interconnector signed in INEA today*. 16 Eylül 2017,

<https://ec.europa.eu/inea/en/news-events/newsroom/grant-agreement-to-finalise-design-euroasia-interconnector-signed-inea-today>.

European Commission. (20 Temmuz 2016). *EU Reference Scenario 2016: Energy, transport and GHG emissions Trends to 2050 Main Results*. 24 Eylül 2017. https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/20160712_Summary_Ref_scenario_MAIN_RESULTS%20%282%29-web.pdf.

European Commission. (15 Temmuz 2016). *EU Reference Scenario 2016: Energy, transport and GHG emissions Trends to 2050*. 24 Eylül 2017. https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/ref2016_report_final-web.pdf.

European Commission. (28 Mayıs 2014). *European Energy Security Strategy*. 12 Eylül 2017, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0330&from=EN>.

European Commission. (16 Aralık 2013). *EU Energy, Transport and GHG Emissions Trends to 2050*. 27 Temmuz 2017, <https://ec.europa.eu/transport/sites/transport/files/media/publications/doc/trends-to-2050-update-2013.pdf>.

European Commission, (14 Ekim 2013). *Questions and Answers: projects of common interest in energy*. 14 Eylül 2017, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-880_en.htm.

European Commission, (14 Ekim 2013). *Long term infrastructure vision for Europe and beyond*. 14 Eylül 2017, [https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j4nvke1fm2yd1u0_j9vvik7m1c3gyxp/vkcwefwvky/v=s7z/f=/com\(2013\)711_en.pdf](https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j4nvke1fm2yd1u0_j9vvik7m1c3gyxp/vkcwefwvky/v=s7z/f=/com(2013)711_en.pdf).

European Commission, (14 Ekim 2013). *Energy: Commission unveils list of 250 infrastructure projects that may qualify for €5,85 billion of funding*. 12 Eylül 2017, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-932_en.htm.

European Commission. (2013). *Project of Common Interest*. 13 Eylül 2017, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2013_pci_projects_country.pdf.

European Commission. (4 Ağustos 2010). *EU Energy Trends to 2030*. 26 Temmuz 2017, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/trends_to_2030_update_2009.pdf.

European Commission. (22 Mayıs 2006). *European Energy and Transport: Trends to 2030*. 1 Ağustos 2017, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/trends_to_2030_update_2005.pdf.

European Commission. (8 Mart 2006). *Green Paper: A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy*. 30 Temmuz 2017, http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf.

European Parliament. (Haziran 2017). *Energy: a shaping factor regional stability in the Eastern Mediterranean*. 13 Ağustos 2017, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/578044/EXPO_STU\(2017\)578044_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/578044/EXPO_STU(2017)578044_EN.pdf).

European Parliament. (19 Mayıs 2016). *Energy Sector in Palestine*. 14 Ağustos 2017, http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/dpal/dv/palestinianenerg_iss_ues_pal-mission/palestinianenerg_iss_ues_pal-missionen.pdf.

- European Parliament. (24 Mayıs 2004). *European Parliament Resolution on Cyprus's membership application to the European Union and the state of negotiations*. 22 Eylül 2017. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&language=EN&reference=P5-TA-2001-0438>.
- European Parliament. (8 Mayıs 2002). *European Council in Dublin: 25-26 June 1990*. 20 Eylül 2017. http://www.europarl.europa.eu/summits/dublin/du2_en.pdf.
- European Parliament. (1999). *Helsinki European Council 10 and 11 December 1999 Presidency Conclusions*. 23 Eylül 2017. http://www.europarl.europa.eu/summits/hell1_en.htm.
- European Parliament. (1998). *Luxembourg European Council 12 and 13 December 1997 Presidency Conclusions*. 21 Eylül 2017. http://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_en.htm.
- Eurostat. (17 Ağustos 2017). *Development of the production of primary energy (by fuel type), EU-28 (2015=100, based on tonnes of oil equivalent)*. 27 Eylül 2017. [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Development_of_the_production_of_primary_energy_\(by_fuel_type\),_EU-28,_2005-2015_\(2005_%3D_100,_based_on_tonnes_of_oil_equivalent\)_YB17.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Development_of_the_production_of_primary_energy_(by_fuel_type),_EU-28,_2005-2015_(2005_%3D_100,_based_on_tonnes_of_oil_equivalent)_YB17.png).
- Eurostat. (12 Temmuz 2017). *Energy dependency rate, EU-28, 2005-2015, (%of net imports in gross inland consumption and bunkers, based on tonnes oil of equivalent)*. 25 Eylül 2017. [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Energy_dependency_rate,_EU-28,_2005-2015_\(%25_of_net_imports_in_gross_inland_consumption_and_bunkers,_based_on_tonnes_of_oil_equivalent\)_YB17.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Energy_dependency_rate,_EU-28,_2005-2015_(%25_of_net_imports_in_gross_inland_consumption_and_bunkers,_based_on_tonnes_of_oil_equivalent)_YB17.png).
- Eurostat. (12 Temmuz 2017). *Energy production, 2005 and 2015 (million tonnes of oil equivalent)*. 28 Eylül 2017. [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Energy_production,_2005_and_2015_\(million_tonnes_of_oil_equivalent\)_YB17.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Energy_production,_2005_and_2015_(million_tonnes_of_oil_equivalent)_YB17.png).
- Eurostat. (12 Temmuz 2017). *Main origin of primary energy imports, EU-28, 2005-2015 (% of extra EU-28 imports)*. 24 Eylül 2017. [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-28,_2005-2015_\(%25_of_extra_EU-28_imports\)_YB17.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-28,_2005-2015_(%25_of_extra_EU-28_imports)_YB17.png).
- Eurostat. (2016). *Smarter, greener, more inclusive?: Indicators to Support the Europe 2020 Strategy*. 28 Temmuz 2017. <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/7566774/KS-EZ-16-001-EN-N.pdf/ac04885c-cfff-4f9c-9f30-c9337ba929aa>.
- Eyre, P. (22 Kasım 2012). *Israel's Rape of Gaza's Natural Resources (Final Part)*. 22 Eylül 2017. <https://eyreinternational.wordpress.com/2012/11/22/israels-rape-of-gazas-natural-resources-final-part/>.
- Famagusta Gazette. (7 Temmuz 2014). *Cyprus can be a regional energy hub, says Minister*. 2 Eylül 2017, <http://famagusta-gazette.com/cyprus-can-be-a-regional-energy-hub-says-minister-p24230-69.htm>.
- Fırat, M. (2009). Yunanistan'la İlişkiler. B. Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası Cilt 1 1919-1980: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (18.Baskı) içinde (576-614). İstanbul: İletişim Yayınları.

Fırat, M. (2002). Yunanistan'la İlişkiler. B. Oran (Ed.). *Türk Dış Politikası Cilt 2 1980-2001: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (18.Baskı) içinde (102-123). İstanbul: İletişim Yayınları.

Fırat, M. (1997). *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*. (6.Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gazioğlu, A. (2002). Rum Mezalimi ve KKTC'ye Doğru. *Türkler Ansiklopedisi*. 19. 946-965.

Giamouridis, A. (Temmuz 2012). *The Offshore Discovery in the Republic of Cyprus: Monetisation Prospects and Challenges*. 5 Ağustos 2017, https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2012/07/NG_65.pdf.

Gözler, Muhittin Z. (17 Aralık 2014). *Doğu Akdeniz'de Paylaşılamayan Kaynaklar*. 11 Eylül 2017, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/enerji-ve-enerji-guvenligi-arastirmalari-merkezi/2014/12/17/7927/dogu-akdenizde-paylasilamayan-kaynaklar>.

Göral, E. (2011). *European Energy Security Policy and Turkey*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi.

Grieco, J. (1988). Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism. *International Organization*. 42(3), 485-507.

Grigoriadis, Ioannis N. (2014). Energy Discoveries in the Eastern Mediterranean: Conflict or Cooperation?. *Middle East Policy*, 26(3). 15 Ağustos 2017, <http://yoksis.bilkent.edu.tr/pdf/files/7953.pdf>.

Gürel, A. ve Le Cornu, L. (Ekim 2013). *Turkey and Eastern Mediterranean Hydrocarbons*. (1.Baskı). İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Global Political Trends Center.

Gürel, A., Mullen, F., ve Tzimitras, H. (Ed.). (2013). *The Cyprus Hydrocarbon Issue: Context, Positions and Future Scenarios*. (1.Baskı). Oslo: Peace Research Institute Oslo (PRIO) Yayınları.

Günaydın, Elif B. (25 Kasım 2014). *Can South-Eastern Mediterranean Gas be a Supply for the EU?*. 3 Ağustos 2017, <http://www.iai.it/sites/default/files/iaiw1417.pdf>.

Haber Kıbrıs. (1 Nisan 2014). *Kıbrıs'ta Üç Aşamalı Yol Haritası*. 25 Eylül 2017. <http://haberkibris.com/kibrista-uc-asamali-yol-haritasi-2014-04-01.html>.

Harp Akademileri Komutanlığı. (1994). *Bugünün ve geleceğin dünya güç merkezleri ve dengeleri ile Türkiye'ye etkileri*. (1.Baskı). İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları.

Hasgüler, M. ve Uludağ, M. (2004). *Devletlerarası ve Hükümetlerdışı Uluslararası Örgütler*. (1.Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.

Hazou, E. (12 Mayıs 2014). *High Price for Israeli Gas, Reports Say*. 15 Eylül 2017, <http://cyprus-mail.com/2014/05/12/high-price-for-israeli-gas-reports-say/>.

Hazou, E. (2012). Kıbrıs Hidrokarbonları: Gelişmenin Başlangıcındaki İkilemler. Hubert Faustmann, Ayla Gürel ve Gregory M. Reichberg, (Ed.), *Kıbrıs Açık Denizindeki*

Hidrokarbonlar: Bölgesel Siyaset ve Servet Dağılımı (1.Baskı) içinde (87-96). Kıbrıs: Friedrich Ebert Stiftung ve Peace Research Institute Oslo (PRIO) Yayınları.

Henderson, S. (23 Haziran 2016). *Israel's Leviathan Gas Field: Politics and Reality*. 15 Eylül 2017, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/israels-leviathan-gas-field-politics-and-reality>.

Hürriyet Gazetesi. (1 Eylül 2016). *Akdeniz'de Gerginlik: Rum Araştırma Gemisi Uzaklaştırıldı*. 11 Ekim 2017. <http://www.hurriyet.com.tr/akdenizde-gerginlik-rum-arastima-gemisi-uzaklastirildi-40213384>.

Hürriyet Gazetesi. (12 Mayıs 2014). *ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden KKTC'ye Gidiyor*. 28 Eylül 2017. <http://www.hurriyet.com.tr/abd-baskan-yardimcisi-joe-biden-kktcye-gidiyor-26403227>.

Kanlı, Y. (28 Ağustos 2017). *KKTC İletilmelidir*. 2 Ekim 2017. <http://www.starkibris.net/index.asp?haberID=255795>.

Kanlı, Y. (31 Ekim 2016). *Son Oyun*. 3 Ekim 2017. <http://www.starkibris.net/index.asp?haberID=236476>.

Karbuş, S., ve Baccarini, L. (Mayıs 2017). *East Mediterranean Gas: Regional Cooperation or Source of Tensions?*. 9 Ağustos 2017, https://www.cidob.org/content/download/66717/2033857/version/4/file/NOTES%20173_SOHBET%20KARBUZ%20Y%20LUCA%20BACCARINI_ANG.pdf.

Karbuş, S. (23 Haziran 2017). *Bir gaz arz güvenliği masalı*. 6 Ekim 2017. <http://petroturk.com/makale/bir-gaz-arz-guvenligi-masali>.

Karbuş, S. (3 Şubat 2017). *Avrupa Birliği Gaz Arz Güvenliğine En Büyük Tehdit*. 2 Ağustos 2017, <http://petroturk.com/makale/avrupa-birligi-gaz-arz-guvenligine-en-buyuk-tehdit>.

Karbuş, S. (13 Ağustos 2013). *The Underbelly of Eastern Mediterranean Gas*. 11 Ağustos 2017, http://ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=445:the-underbelly-of-eastern-mediterranean-gas&catid=137:issue-content&Itemid=422.

Kaya, Ş. (2008). *Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz Sorunları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.

Kaymak, E. (2012). Kıbrıs Hidrokarbonları: Gelişmenin Başlangıcındaki İkilemler. Hubert Faustmann, Ayla Gürel ve Gregory M. Reichberg, (Ed.), *Kıbrıs Açık Denizindeki Hidrokarbonlar: Bölgesel Siyaset ve Servet Dağılımı* (1.Baskı) içinde (17-22). Kıbrıs: Friedrich Ebert Stiftung ve Peace Research Institute Oslo (PRIO) Yayınları.

Kaymak, F. (1968). *Kıbrıs Türkleri Bu Duruma Nasıl Düştü?*. (1.Baskı). İstanbul: Alpay Basımevi.

Keser, U. (2012). Doğu Akdeniz'de Güvenlik ve Kıbrıs Adası'nın Stratejik Pozisyonu. *Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1). 6 Ağustos 2017, http://asbd.atilim.edu.tr/shares/sbedergi/files/asbd2012_01_03_Keser.pdf.

Keser, U. (2006). Kıbrıs'ta Göç Hareketleri ve 1974 Sonrasında Yaşananlar. *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 5(12). 103-128.

Kepecioğlu, H. (2008). *Doğu Akdeniz Deniz Yetki Alanları* (1.Baskı). İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları.

Khadduri, W. (Mart 2012). East Mediterranean Gas: Opportunities and Challenges. *Mediterranean Politics*, 17(1), 111-117.

Kızılyürek, N. (6 Ağustos 2017). *Mikro Milliyetçiler ve Evin 'Mıs Gibi' Efendisi Olmak*. 10 Ekim 2017. <http://www.yeniduzen.com/mikro-milliyetçiler-ve-evin-mis-gibi-efendisi-olmak-11063yy.htm>.

Kızılyürek, N. (2 Temmuz 2017). *En İyi Çözüm, Mümkün Olan Çözümdür*. 8 Temmuz 2017. <http://www.yeniduzen.com/en-iyi-cozum-en-mumkun-olan-cozumdur-10898yy.htm>.

Kızılyürek, N. (30 Kasım 2016). *Federal Kıbrıs Yolunda Son Viraj*. 3 Ekim 2017. <http://www.yeniduzen.com/federal-kibris-yolunda-son-viraj-9690yy.htm>.

Kızılyürek, N. (30 Ekim 2016). *Liderler ve Trajediden Kaçış*. 3 Ekim 2017. <http://www.yeniduzen.com/liderler-ve-trajediden-cikis-9600yy.htm>.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (b.t.). *Belgeler: Kıbrıs Sorunu*. 18 Eylül 2017. <https://kktcb.org/tr/belgeler/kibris-sorunu/1963-1983>.

Lakes, G. (2012). Kıbrıs Hidrokarbonları: Gelişmenin Başlangıcındaki İkilemler. Hubert Faustmann, Ayla Gürel ve Gregory M. Reichberg, (Ed.), *Kıbrıs Açık Denizindeki Hidrokarbonlar: Bölgesel Siyaset ve Servet Dağılımı* (1.Baskı) içinde (81-86). Kıbrıs: Friedrich Ebert Stiftung ve Peace Research Institute Oslo (PRIO) Yayınları.

Lebanese Petroleum Administration. (2017). *Results of the Second Prequalification Round to Participate in Lebanon's First Offshore Licensing Round*. 22 Ağustos 2017, <http://www.lpa.gov.lb/prequalification.php>.

Leventis, Y. (2012). Kıbrıs Hidrokarbonları: Gelişmenin Başlangıcındaki İkilemler. Hubert Faustmann, Ayla Gürel ve Gregory M. Reichberg, (Ed.), *Kıbrıs Açık Denizindeki Hidrokarbonlar: Bölgesel Siyaset ve Servet Dağılımı* (1.Baskı) içinde (7-16). Kıbrıs: Friedrich Ebert Stiftung ve Peace Research Institute Oslo (PRIO) Yayınları.

Ma'an News Agency. (17 Aralık 2010). *Cyprus, Israel define sea border for energy search*. 8 Eylül 2017, <http://www.maannews.com/Content.aspx?id=343018>.

Mearsheimer, John. (2001). The Future of American Pacifier. *Foreign Affairs*. 80(5), 46-61.

Mearsheimer, J. (2014). Why the Ukraine Crisis is the West's Fault. *Foreign Affairs*. 93(5), 1-12.

Melakopides, C. (2016). *Russia-Cyprus Relations: A Pragmatic Idealist Perspective*. Birleşik Krallık: Palgrave Macmillan.

Mendelson, M. (12 Eylül 2001). *Kıbrıs'ın AB'ye Girişi Neden Hukuka Aykırı Olacaktır*. 20 Eylül 2017. <http://www.oocities.org/turkishgreek/mendelso.htm>.

Middle East Economic Survey (MEES). (9 Kasım 2012). *Israeli Gas Export Options Blurred*. 12 Eylül 2017, <https://www.mees.com/2012/11/9/transportation/israeli-gas-export-options-blurred/c747d440-6b8b-11e7-b9b5-f3d0a0bf0293>.

- Ministry of Energy of Israel. (2014). *Israeli Gas Opportunities*. 15 Ağustos 2017, <http://energy.gov.il/Subjects/OilSearch/documents/israeli%20gas%20opportunities.pdf>.
- Ministry of Energy of Israel. (Eylül 2012). *The Recommendations of the Inter-Ministerial Committee to Examine the Government's Policy Regarding Natural Gas in Israel's*. 2 Eylül 2017, <http://energy.gov.il/English/PublicationsLibraryE/pa3161ed-B-REV%20main%20recommendations%20Tzemach%20report.pdf>.
- Monaghan, A. (Ocak 2007). *Russia and Security of Europe's Energy Supplies: Security in Diversity?*. 4 Ağustos 2017, https://www.files.ethz.ch/isn/94465/07_Jan.pdf.
- Mowat, L. (8 Nisan 2018). *EU fury at Merkel craving in to Putin: 'We do not support Nord Stream 2'*. 26 Nisan 2018. <https://www.express.co.uk/news/world/942793/EU-latest-European-Commission-Nord-Stream-2-Merkel-Putin-Russia-gas-pipeline>.
- Münir, M. (21 Eylül 2017). *Kıbrıs: Başka Çözümler Konuşma Zamanı*. 8 Eylül 2017. <http://t24.com.tr/yazarlar/metin-munir/kibris-baska-cozumler-konusma-zamani,18104>.
- Münir, M. (4 Temmuz 2017). *Ölü gözünden yaş beklemek*. 10 Ekim 2017. <http://t24.com.tr/yazarlar/metin-munir/kibris-gorusmeleri-olu-gozunden-yas-beklemek,17604>.
- Münir, M. (24 Kasım 2016). *Kıbrıs: Bazı Sorunların Çözümü Yoktur*. 5 Ekim 2017. <http://t24.com.tr/yazarlar/metin-munir/kibris-bazi-sorunlarin-cozumu-yoktur,15977>.
- Natural Gas World. (9 Aralık 2013). *Lebanon: Interview with Lebanese Caretaker Minister of Energy&Water Gebran Bassil*. 23 Ağustos 2017, <https://www.naturalgasworld.com/lebanon-minister-energy-water-gebran-bassil>.
- Noble Energy. (3 Ekim 2013). *Noble Energy Announces Appraisal Drilling and Flow Test Results Offshore Republic of Cyprus*. 27 Ağustos 2017, <http://investors.nbleenergy.com/releasedetail.cfm?releaseid=794694>.
- Olgun, E. (25 Ocak 2012). *Doğu Akdeniz'de Hidrokarbon Politikaları ve Kıbrıs*. 10 Eylül 2017, http://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1328540197-8.ERGUN_OLGUN_Dogu_Akdeniz_de_Hidrokarbon_Politikalari_ve_Kibris.pdf.
- Özarlan, Bahadır B. (2007). *Uluslararası Hukuk Açısından Kıbrıs Sorunu ve Avrupa Birliği'nin Yaklaşımı*. (1.Baskı). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık
- Özersay, K. (2002). *Kıbrıs Sorunu: Hukuksal Bir İnceleme*. (1.Baskı). Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Yayınları.
- Pape, Robert A. (2005). Soft Balancing against the United States. *International Security*. 30(1), 7-45.
- Paul, T.V. (2005). Soft Balancing in the Age of U.S. Primacy. *International Security*. 30(1), 46-71.
- Petroleum Gas Services (PGS). (26 Ocak 2017). *Lebanon Relaunches Licensing Round*. 21 Eylül 2017. <https://www.pgs.com/media-and-events/news/lebanon-relaunches-licensing-round/>.

- Petroleum Gas Services (PGS). (2011). *Lebanon 2011 2D GeoStramer*. 20 Eylül 2017. <https://www.pgs.com/data-library/europe/mediterranean/lebanon-2011/>.
- Rather, M. (15 Ağustos 2016). *Natural Gas Discoveries in the Eastern Mediterranean*. 12 Ağustos 2017, <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R44591.pdf>.
- Reuters. (4 Mart 2012). *Israel-Cyprus underwater power cable takes shape*. 14 Eylül 2017, <http://www.reuters.com/article/israel-cyprus-cable/israel-cyprus-underwater-power-cable-takes-shape-idUSL5E8E407R20120304>.
- Reuters. (23 Ocak 2012). *Cyprus group plans Greece-Israel electricity link*. 14 Eylül 2017, <http://uk.reuters.com/article/electricity-mediterranean-cable/cyprus-group-plans-greece-israel-electricity-link-idUKL5E8CN25B20120123>.
- Sabah Gazetesi. (7 Temmuz 2017). *Kıbrıs Müzakereleri Sonuçsuz Kaldı*. 15 Eylül 2017, <https://www.sabah.com.tr/dunya/2017/07/07/kibris-muzakereleri-sonucuz>.
- Sarıca, M. Teziç. E. ve Eskiurt, Ö. (1975). *Kıbrıs Sorunu*. (1.Baskı). Ankara: Fakülteler Matbaası.
- Sartori, N., Colantoni, L., ve Paceviciute, I. (Ekim 2016). *Energy Resources and Regional Cooperation in the East Mediterranean*. 19 Ağustos 2017, <http://www.iai.it/sites/default/files/iaiw1627.pdf>.
- Sayarı, S. (10 Eylül 2017). *Rumların hayal kırıklığı*. 12 Ekim 2017. <https://www.ntv.com.tr/dunya/rumların-hayal-kirikligi,nk5LJSUd4UWakrsJSCkRcg>.
- Sayarı, S. (12 Ocak 2017). *Kıbrıs müzakerelerinde Cenevre umudu*. 6 Ekim 2017. <http://www.dw.com/tr/k%C4%B1br%C4%B1s-m%C3%BCzakerelerinde-cenevre-umudu/a-37103405>.
- Sayarı, S. (7 Kasım 2016). *Kıbrıslı liderler çetin pazarlıklar için Mont Pelerin'de*. 2 Ekim 2017. <http://www.dw.com/tr/k%C4%B1br%C4%B1s-liderler-%C3%A7etin-pazarl%C4%B1klar-ı%C3%A7ın-mont-pelerin-de/a-36286951>.
- Sayarı, S. (8 Nisan 2016). *2016 Çözüm Yılı Olmalı*. 1 Ekim 2017. <http://www.dw.com/tr/2016-%C3%A7%C3%B6z%C3%BCm-y%C4%B1%C4%B1-olmal%C4%B1/a-19174460>.
- Sezer, A. (22 Şubat 2017). *Doğu Akdeniz'de Dönüşen Doğal Gaz Jeostratejisi: Leviathan'la Mücadele mi İşbirliği mi?*. 13 Ağustos 2017, <http://researchturkey.org/tr/transformed-natural-gas-geostrategy-in-the-eastern-mediterranean-struggling-or-cooperation-with-leviathan/>.
- Shaffer, B. (2011). Israel: New Natural Gas Producer in the Mediterranean. *Energy Policy*, 39, 5379-5387.
- Shiryayevskaya, A. (30 Haziran 2016). *Egypt may return to gas exports after super-giant Zohr discovery*. 18 Ağustos 2017, <http://www.worldoil.com/news/2016/6/30/egypt-may-return-to-gas-exports-after-super-giant-zohr-discovery>.
- Speranza, D. (8 Mart 2017). *Status and prospects in gas business development in the Med*. 20 Ağustos 2017, http://www.europeangashub.com/custom/domain_1/extra_files/attach_767.pdf.

Stambolis, C. (14 Şubat 2017). *Can East Med Gas be Exported?*. 5 Ekim 2017. <http://www.iene.eu/can-east-med-gas-be-exported-p3201.html>.

Stocker, J. (2012). No EEZ Solution: The Politics of Oil and Gas in the Eastern Mediterranean. *The Middle East Journal*, 66(4). 10 Ağustos 2017, <https://therearenosunglasses.files.wordpress.com/2013/09/no-eez-solution-the-politics-oe8081-oil-and-gas-inthe-eastern-mediterranean.pdf>.

Şenay, F. ve Ekinci Mehmet U. (Mayıs 2014). *Birleşik Kıbrıs İçin 'Son Şans': Federal Çözüm Müzakereleri*. 24 Eylül 2017. http://file.setav.org/Files/Pdf/20140618233323_birlesik-kibris-icin-%E2%80%9Cson-sans%E2%80%9D-federal-cozum-muzakereleri-pdf.pdf.

Şimşek, C. (21 Ekim 2014). *Sismik Araştırma Gemisi Barbaros Hayrettin Paşa Kıbrıs MEB'de*. 27 Eylül 2017. <http://enerjienstitusu.com/2014/10/21/sismik-arastirma-gemisi-barbaros-hayrettin-pasa-kibris-mebde/>.

Tagliapietra, S. (Aralık 2013). *Towards a New Eastern Mediterranean Energy Corridor? Natural Gas Developments Between Market Opportunities and Geopolitical Risks*. 11 Eylül 2017, <http://services.feem.it/userfiles/attach/2013215105594NDL2013-012.pdf>.

Taliotis, C. ve de Boncourt, M. (Nisan 2015). *East-Mediterranean Gas potential: Opportunities and Barriers*. 12 Ekim 2017. https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/het_7_east_med_june2015_final.pdf.

Tippee, B. (Ağustos 2014). E. Mediterranean Gas Work Faces Geopolitical Hurdles. *Oil&Gas Journal*, 112(4), 14 Ağustos 2017, <http://www.ogj.com/articles/print/volume-112/issue-4/general-interest/e-mediterranean-gas-work-faces-geopolitical-hurdles.html>.

Toluner, S. (1977). *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*. (1.Baskı). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Tsakiris, T. (7 Şubat 2014). *Shifting Sands or Burning Bridges? The Evolution of Turkish-Israeli Relations after the Mavi Marmara Incident and the Strategic Energy Calculations of Greece & Cyprus*. 13 Eylül 2017. <http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2014/02/policy-paper.pdf>.

Tuncer, H. (24 Ocak 2012). *Kıbrıs'ın AB Üyeliği*. 19 Eylül 2017. <http://www.uiportal.net/kibrisin-ab-uyeligi.html>.

Turhan, T. (14 Ağustos 2011). GKRY ve İsrail Doğu Akdeniz'de Neyin Peşinde. *Kıbrıs Gazetesi*. 4 Eylül 2017, <http://i-rep.emu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11129/1101/TurgutTurhanGazete16.pdf?sequence=1>.

Turhan, T. (2008). Tarihsel Bakış Açısıyla Kıbrıs Türk Hukuk Sistemi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 57(2). 253-286.

Turkish Journal. (25 Aralık 2010). *İsrail Anlaşması, Rumları Söz Sahibi Yapıyor*. 8 Eylül 2017, <http://www.turkishjournal.com/i.php?newsid=8862>.

Tuttle, R. ve Shiryayevskaya, A. (23 Aralık 2013). *Qatar to Boost Europe LNG Sales as Gas Trades at 7-Year High*. 1 Eylül 2017, <http://gcaptain.com/qatar-europe-lng-exports/>.

Tümerkan, M. (8 Temmuz 2017). *Gerçekten Yazık Oldu*. 1 Ekim 2017. <https://www.havadiskibris.com/gerçekten-yazık-oldu/>.

Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı. (14 Nisan 2018). *Avrupa Birliği'nin Tarihçesi*. 1 Temmuz 2013, <https://www.ab.gov.tr/105.html>.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (13 Temmuz 2017). *GKRY'nin Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon faaliyetleri hak*. 8 Ekim 2017. http://www.mfa.gov.tr/no_-228_-gkrynin-dogu-akdenizdeki-hidrokarbon-faaliyetleri-hk.tr.mfa.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (27 Haziran 2017). *Kıbrıs Konferansı'na Katılım Hak*. 6 Ekim 2017. http://www.mfa.gov.tr/no_-209_-kibris-konferansi-na-katilim-hk.tr.mfa.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2 Ağustos 2016). *Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Tanju Bilgiç'in GKRY'nin Üçüncü Uluslararası Hidrokarbon Arama İhalesi Hakkındaki Bir Soruya Cevabı*. 9 Ekim 2017. <http://www.mfa.gov.tr/sc-29disisleri-bakanligi-sozcusu-tanju-bilgic-in-gkry-nin-ucuncu-uluslararasi-hidrokarbon-arama-ihalesi-hakkındaki-soruya-cevabi.tr.mfa>.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (25 Mart 2016). *GKRY'nin Açtığı Üçüncü Uluslararası Hidrokarbon Arama İhalesi Hak*. 12 Ekim 2017. http://www.mfa.gov.tr/no_-74_-25-mart-2016_-gkry-nin-actigi-ucuncu-uluslararasi-hidrokarbon-arama-ihalesi-hk.tr.mfa.

Türkiye Cumhuriyeti. (8 Ekim 2014). *Kıbrıs Rum Tarafının BM Müzakere Sürecinde Görüşmelere Katılmama Kararı Hak*. 26 Eylül 2017. http://www.mfa.gov.tr/no_-313_-08-ekim-2014_-kibris-rum-tarafinin-bm-muzakere-surecinde-gorusmelere-katilmama-karari-hk.tr.mfa.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (21 Aralık 2010). *İsrail ile GKRY Arasında İmzalanan MEB Anlaşması Hak*. 9 Eylül 2017, http://www.mfa.gov.tr/no_-288_-21aralik-2010_-israil-ile-gkry-arasinda-imzalanan-meb-anlasmasi-hk.tr.mfa.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (30 Ocak 2007). *Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Doğu Akdeniz'deki Ülkelerle Deniz Yetki Alanlarını İlgilendiren İkili Anlaşmalar Yapma Gayretleri Hak*. 5 Eylül 2017, http://www.mfa.gov.tr/no_18---30-ocak-2007_-guney-kibris-rum-yonetimi-nin-dogu-akdeniz-deki-ulkelerle-deniz-yetki-alanlarini-ilgilendiren-ikili-anlasmalar-yapma-gayretlerini-hk-.tr.mfa.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (31 Mart 2004). *BM Kapsamlı Çözüm Planı (Annan Planı)*. 20 Eylül 2017. <http://www.mfa.gov.tr/bm-kapsamli-cozum-plani-annan-plani.tr.mfa>.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (14 Kasım 2001). *Letter send to the UNGS Annan on 12 November 2001 by the President of the TRNC, H.E. Rauf R. Denktaş regarding the basis parameters of a possible settlement in Cyprus circulated as a UN General Assembly and Security Council Document*. 19 Eylül 2017. <http://www.mfa.gov.tr/letter-send-to-the-ungs-annan-on-12-november-2001-by-the-president-of-the-trnc-h-e-rauf-r-denktas-regarding-the-basis.en.mfa>.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (b.t.). *Kıbrıs Meselesinin Tarihçesi, BM Müzakerelerinin Başlangıcı*. 17 Eylül 2017. <http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa>.

Tzimitras, H. (2012). Ege ve Doğu Akdeniz’de Petrol ve Gaz Araştırma ve İşletmesi ile İlgili Beklentiler: Bazı Gözlemler. Hubert Faustmann, Ayla Gürel ve Gregory M. Reichberg, (Ed.), *Kıbrıs Açık Denizindeki Hidrokarbonlar: Bölgesel Siyaset ve Servet Dağılımı* (1.Baskı) içinde (29-38). Kıbrıs: Friedrich Ebert Stiftung ve Peace Research Institute Oslo (PRIO) Yayınları.

United Nations. (2010). *17 Aralık 2010 tarihli Kıbrıs Cumhuriyeti ve İsrail Hükümetleri Arasında İmzalanan Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlandırma Anlaşması*. 7 Eylül 2017, http://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/cyp_r_eez_2010.pdf.

United Nations. (2005). Division for Oceans Affairs and the Law of the Sea Office of Legal Affairs. *Law of the Sea*, 57. 6 Eylül 2017, http://www.un.org/depts/los/doalos_publications/LOSBulletins/bulletinpdf/bulletin57e.pdf.

United Nations. (2004). Division for Oceans Affairs and the Law of the Sea Office of Legal Affairs. *Law of the Sea*, 53. 6 Eylül 2017, http://www.un.org/depts/los/doalos_publications/LOSBulletins/bulletinpdf/bulletin54e.pdf.

United Nations. (2003). Division for Oceans Affairs and the Law of the Sea Office of Legal Affairs. *Law of the Sea*, 52. 5 Eylül 2017, http://www.un.org/depts/los/doalos_publications/LOSBulletins/bulletinpdf/bulletin52e.pdf.

United Nations Information Center (UNIC). (5 Nisan 2001). *Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS)*. 4 Eylül 2017, <http://did.cevreorman.gov.tr/did/Files/UNCLOS.pdf>.

United Nations Cyprus Talks. (12 Ocak 2017). *Statement from the Conference on Cyprus*. 6 Ekim 2017. <http://www.uncyprustalks.org/statement-from-the-conference-on-cyprus/>.

United Nations Cyprus Talks. (26 Ekim 2016). *Statement attributable to the UN Spokesperson in Cyprus*. <http://www.uncyprustalks.org/statement-attributable-to-the-un-spokesperson-in-cyprus/>.

United Nations Cyprus Talks. (28 Mayıs 2015). *Statement delivered by Special Adviser of the Secretary-General on Cyprus Espen Barth Eide on behalf of the Greek Cypriot leader Mr. Nicos Anastasiades and the Turkish Cypriot leader Mr. Mustafa Akıncı Thursday, 28 May 2015*. 30 Eylül 2017. <http://162.243.184.203/wp-content/uploads/2015/09/2015-05-28-EBE-Joint-Statement.pdf>.

United Nations Cyprus Talks. (15 Mayıs 2015). *Statement delivered by the Special Adviser of the Secretary-General on Cyprus Mr. Espen Barth Eide on behalf of the Greek Cypriot leader Mr. Nicos Anastasiades and the Turkish Cypriot leader Mr. Mustafa Akıncı Friday, 15 May 2015*. 30 Eylül 2017. <http://162.243.184.203/wp-content/uploads/2015/09/2015-05-15-EBE-Joint-Statement.pdf>.

United Nations Cyprus Talks. (11 Şubat 2014). *11 February 2014 Joint Declaration on Cyprus*. 23 Eylül 2017. <http://www.uncyprustalks.org/11-february-2014-joint-declaration-on-cyprus/>.

U.S. Energy Information Administration (EIA). (15 Ağustos 2013). *Eastern Mediterranean Region*. 8 Ağustos 2017, https://www.eia.gov/beta/international/analysis_includes/regions_of_interest/Eastern_Mediterranean/eastern-mediterranean.pdf.

United States Geological Survey (USGS). (14 Mart 2010). *Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of the Nile Delta Basin Province, Eastern Mediterranean*. 24 Ağustos 2017, <https://pubs.usgs.gov/fs/2010/3027/pdf/FS10-3027.pdf>.

United States Geological Survey (USGS). (14 Mart 2010). *Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of the Levant Basin Province, Eastern Mediterranean*. 24 Ağustos 2017, <https://pubs.usgs.gov/fs/2010/3014/pdf/FS10-3014.pdf>.

Ülker, Halil İ., Gürson, P., Topcu, Mustafa K., ve Erkan, Turhan E. (2013). Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarının Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Ekonomisine Etkileri. *International Conference on Eurasian Economies 2013*, 2-6.

Üstün, N. (Ocak 2016). *Doğu Akdeniz’de Enerji Politikaları ve Kıbrıs Müzakerelerine Etkisi*. 9 Ağustos 2017, <http://www.kto.org.tr/d/file/dogu-akdenizde-enerji-politikalari-ve-kibris-muzakereleri---nazli-ustun.pdf>.

Vatansever, M. (2012). Kıbrıs Sorunu’nun Tarihi Gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(Özel Sayı). 1487-1530.

Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. *Bilge Strateji Dergisi*, 4(6). 7 Ağustos 2017, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-159-2014040713bs-2012-1-1-70.pdf>.

Yenidüzen Gazetesi. (22 Kasım 2016). *Kıbrıs Rum Basınında Mont Pelerin*. 4 Ekim 2017. <http://www.yeniduzen.com/kibris-rum-basininda-mont-pelerin-71855h.htm>.

Yıldırım, Şafak B. (12 Ağustos 2015). *Kıbrıs’ta Yeniden Çözüm Girişimi: 2015 Akıncı-Anastiades Görüşmeleri*. 27 Eylül 2017. <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-441-20150816141239.pdf>.

Yıldız, D. ve Yaşar, D. (2012). *Doğu Akdeniz’de Küresel Satranç* (1.Baskı). İstanbul: Truva Yayınları.

Walt, Stephen M., (1990). *The Origins of Alliances*. Ithaca: Cornell University Press.

Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. Massachusetts: AddisonWesley Publishing.

Waltz, K. (1990). Realist Thought and Neo-realist Theory. *Journal of International Affairs*, 44(1), 21-37.

Wardany, S., Wilkin, S., ve Elyan, T. (14 Şubat 2017). *ENI, BP Pouring More Investment Into Egypt Than Anywhere Else*. 20 Ağustos 2017, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-02-14/eni-to-start-gas-output-in-egypt-amid-10-billion-spending-plan>.

Wardany, S. (7 Şubat 2017). *Egypt to Import LNG with an eye on Self-Sufficiency in 2018*. 21 Ağustos 2017, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-02-06/egypt-said-to-seek-lng-as-bp-to-eni-gas-flow-to-restore-exports>.

Watkins, E., (2011). A Mediterranean Hotbed. *Oil and Gas Journal*, 109(2), 23-24.

World Bank. (2014). *Energy Imports*. 22 Ağustos 2017, <https://data.worldbank.org/indicator/EG.IMP.CON.S.ZS?locations=LB>.

